

ANNALES SCIENTIA POLITICA

ROČ. 1, Č. 1, 2012

ANNALES SCIENTIA POLITICA

Roč. 1, č. 1, 2012

Annales Scientia Politica, roč. 1, č. 1, 2012

Vedecký recenzovaný časopis vydávaný Inštitútom politológie
Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove

Inštitút politológie

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity
Ul. 17 novembra 1
080 78 Prešov
asp@unipo.sk
<http://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/ipol/asp>

Redakčná rada:

Prof. PhDr. Ján KELLER, CSc.,
Fakulta sociálnych štúdií, Ostravská univerzita, Ostrava (ČR)
Prof. PhDr. Darina MALOVÁ, CSc.,
Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava
Prof. PaedDr. Jaroslav VENCÁLEK, CSc.,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
Doc. PhDr. Nikolaj DEMJANČUK, CSc.,
Filozofická fakulta, Západočeská univerzita, Plzeň (ČR)
Doc. PhDr. Irina DUDINSKÁ, CSc.,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
Doc. PhDr. Vladislav DUDINSKÝ, PhD.,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
Doc. PhDr. Alexander DULEBA, CSc.,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
Doc. PhDr. Gita GEREMEŠOVÁ, PhD.,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Zodpovedný redaktor: PhDr. Vladimír DANČIŠIN, PhD.

Za obsah a jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú jednotliví autori.

© Inštitút politológie, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2012.

ISSN 1339-0732

OBSAH

Editoriál	4
------------------------	---

ŠTÚDIE:

Stredná Európa – „Hra“ idey slovanstva s fenoménmi jazyka a etnicity Gita GEREMEŠOVÁ	5
Humanistické hodnoty a ich miesto v interkultúrnom dialógu zjednocujúcej sa Európy Helena MELKUSOVÁ	11
Filozoficko-environmentálna reflexia učenia starých Číňanov Vladislav DUDINSKÝ	23
Politicko-filozofický aspekt konceptu corporate citizenship Martin LAČNÝ	30
Výzva tolerancie v 21. storočí – islam v Európe Diana CHUDÍKOVÁ	36
Dvesto rokov gerrymanderingu v USA Vladimír DANČIŠIN	45
Využitie prostriedkov vonkajšej reklamy v predvolebnej kampani na post primátora mesta Prešov v roku 2010 Irina KOZÁROVÁ	54

ČLÁNKY:

Dejiny, polis a vznik politiky v okcidentálnej tradícii Vznik polis ako začiatok politična Ľuboš OLEJNÍK	69
Krátka reflexia k ponímaniu moderny a postmoderny Anna POLAČKOVÁ	72
Sociálna demokracia – ideologická podstata strany SMER-SD? Michal CIRNER	76

RECENZIE:

Jan Keller: Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme Peter GARBARČÍK	80
--	----

INFORMÁCIE A SPRÁVY:

Interdisciplinárny diskurz o kríze nielen v politike Vladislav DUDINSKÝ – Martin LAČNÝ	82
Ekonomia pre študentov spoločenskovedných študijných odborov Martin LAČNÝ	84

EDITORIÁL

Vážení čitatelia,

máte pred sebou prvé číslo prvého ročníka elektronického recenzovaného vedeckého časopisu *Annales Scientia Politica*. Pre realizáciu uvedeného projektu sa rozhodol kolektív vedecko-pedagogických pracovníkov Inštitútu politológie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove z viacerých dôvodov. Z nich uvedieme iba niektoré. Inštitút politológie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity, ktorý je druhým najstarším politologickým pracoviskom na Slovensku, bude v roku 2013 oslavovať 20. výročie zriadenia Katedry sociálno-politologických vied, ktorá je inštitucionálnou predchodkyňou dnešného Inštitútu. Pomimo Katedry teórie politiky je od roku 2010 súčasťou Inštitútu aj Katedra občianskej náuky, ktorá si v roku 2013 pripomenie 40 rokov „občianky“ v Prešove. Obe pracoviská Inštitútu majú dlhoročné a bohaté skúsenosti z organizácie medzinárodných vedeckých podujatí (Prešovské

politologické dni, Medzi modernou a postmodernou), ktoré sa stali miestom pre bohatú a plodnú diskusiu a výmenu názorov odborníkov v širokom spektre politologickej a spoločensko-vednej problematiky (filozofie, ekonómie, sociológie, histórie). Práve zmysluplnosť a produktivnosť týchto diskusií sa stala podnetom pre zavedenie nového recenzovaného vedeckého časopisu z oblasti spoločenských vied s primárnym zameraním na politologickú problematiku. Týmto počínom chce Inštitút politológie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove vytvoriť ďalší priestor pre publikovanie vedeckých záverov domácich i zahraničných odborníkov.

Redakčná rada časopisu *Annales Scientia Politica*

STREDNÁ EURÓPA – „HRA“ IDEY SLOVANSTVA S FENOMÉNNMI JAZYKA A ETNICITY

GITA GEREMEŠOVÁ

Inštitút politológie
Katedra občianskej náuky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: gita.geremesova@unipo.sk

Abstract:

The study analyzes the association between the birth of nations within Middle Europe (Mitteleuropa) and the idea of Slavdom. It emphasizes the fact that nations in Middle Europe (a specific region distinct from the East and the West) defined themselves specifically by means of their languages; the modern nations arose from the realization of the Slavs' unity which stemmed from the influence of the Russian Empire, or more precisely of the Russian language – the lingua franca of the Slavic world. The unity of the Slavs in their struggle for national existence had ultimately been a reaction to the imperial, political and linguistic domination of the German and Hungarian languages in the Habsburg Monarchy.

Keywords:

Modern nation, Language, Slavdom, Linguistic oppression, The Habsburg Monarchy.

Karl Jaspers hovorí v cykle prednášok pre Bavorské rádio, názov ktorých bol identický s ich následným knižným vydaním – Malá škola filozofického myslenia – o vzťahu dejín a prítomnosti toto: „Závazky našich predkov musíme vziať na seba, pretože za ne ručíme. Nemôžeme uniknúť svojmu pôvodu. Vychádzajúc z toho, čo je dané našimi dejinami, sme slobodní len v spoluurčovaní budúcnosti (...). Skryme pred sebou svoje dejiny, a ony nás prepadnú, ani nebudeme vedieť ako. A povedú nás bláznivé príznaky minulosti“ (2002, s. 33 – 34). Sme tak trochu v rozpakoch, ako prevziať

povinnosť, záväzok, imperatív, ktorý naši predkovia pomenovali raz vznešene, inokedy vecne ako všeslovanská vzájomnosť, spolupatričnosť, všeslovanská budúcnosť, slavjanofilstvo, austroslavizmus, slovanská politika, slovanská civilizácia či dokonca panrusizmus v areáli dejov postbipolárneho sveta 21. storočia. Idea jednoty Slovanov a jej reifikácia prostredníctvom zjazdov, spolkov, jazykových apológií, deklarovania spoločnej pravlasti, spoločného rodu a kmeňa, mesianistickej vízie panslovanských zajtrajškov, reflektovala totiž potreby 19. storočia, teda nástupu prvej priemyselnej modernosti; bola aspektom, stránkou, rozmerom hľadania, získavania, formovania, prípadne upevňovania národnej identity korporácie Slovanov v podunajskej monarchii. Ibaže 90. roky „krátkeho storočia“ – tak pomenoval anglický historik E. Hobsbawm 20. storočie, pretože začalo až v roku 1914 a skončilo už v roku 1989 – sa rozbehli novým smerom, ktorému hovoríme už udomácneným termínom, slovom globalizácia. Globalizácia priniesla multiplikovanú kultúrnu rôznosť a diskontinuitu, novú neprehľadnosť, pluralitu a mobilitu informácií, obrazov, tovarov a ľudí, podľa niektorých dokonca vyprázdňuje národný štát. Rubom mnohosti, výsledkom dialektiky lokálneho a globálneho je i „nová tyrania hľadiska totality: aby sme prežili, musíme sa nechať uväzniť v sieti demokraticky neovládateľných štruktúr rastu Rastu“ (Bělohradský, 2004, s. 9).

V nadväznosti na to si osvojili publicistika i politologická veda vo vzťahu k hodnoteniu globalizačných trendov takmer klišovité tvrdenie, že ide o jav kultúrnej homogenizácie, vznik jednej unifikovanej svetovej

kultúry. Zdá sa však, že postmoderné globálne dianie bude ďaleko viac atakovať, spochybňovať a zneisťovať rovinu politiky ako priestor kultúry, a teda aj kultúrneho. Pokiaľ nebudeme zamieňať kulturologické zretele so zbožným, ba až zbožšteným designom a s konvergenciou kultúrnych symbolov, potom kultúrne akty, kultúrne „správanie sa“ má naďalej lokálny charakter a viaže sa nie s globálnym, ale miestnym a diferentným, nanajvýš ak s globálnym. Idea jednej a jednotnej Európy sa musí omnoho viac vyrovnávať so zmenami vo sfére politiky, a ako podčiarkuje B. Horyna, súc pod „dojomom“ sociologických bádání U. von Becka, „globalizácia (...) ohlasuje vek post-internacionálnej politiky (...)“ (2001, s. 175). Koniec medzinárodného a rozvoj post-internacionálneho znamená, že o sebe dávajú vedieť nadnárodné, transnacionálne hospodárske, sociálne, politické a ekologické organizácie. Ktovie, do akej miery budeme „samoľúbi“, „márniví“ či utopickí, ak interpretujúc touto optikou, idea slovanstva, slovanskej sunáležitosti a symbiózy – zaštitená inštitúciou periodických zasadnutí slovanských zjazdov, slavistických kongresov alebo im podobných grémií – bude plniť funkciu transnacionálnej subpolitiky, akéhosi obranno-útočného „syndikátu“, s cieľom napomáhať vzťahom úcty a rešpektu k vlastným kultúrnym symbolom, ich rozvoju i obrany pred vulgarizáciou a sploštením na pozadí jazykového imperializmu angličtiny, ktorého predvojom je takmer bezmedzný kompromis mocenských elít postkomunistických štátov voči americkému unilateralizmu. Spomenutá neoliberálna pravica, akási obdoba stredoeurópskeho mccarthyizmu, zvyčajne ignoruje, až podceňuje všetko ruské či slovanské, vrátane bezprecedentného pokusu vytlačiť Rusko z Európy, respektíve zo západnej civilizácie vôbec.

Zámerne zdôrazňujeme slovo jazyk, respektíve to, čo prerástlo do predstavy „vysoký kultúrny jazyk“, pretože práve on je v istom zmysle – povedané pateticky – údelom, osudom strednej Európy presne tak, ako história idey moderného slovanstva má svoje historické a geopolitické epicentrum v trojjedinom habsburskom cisársko-kráľovskom sušatí. A vyslovené vecne: jazyk bol a je (?) v stredovýchodnej Európe politikum, bol a zostáva doménou hier politickej moci a jej prislúhovačov, pretože boj o jazyk, uchádzať sa o poctu, výsadu vládnuť jazyku a v jazyku či jeho prostredníctvom, zamestnával monarchistický rod a cirkevnošľachtické kruhy s ním späté práve tak ako stav privilegovaných zámožných meštianskych patricijov alebo vzdelaných, ale nemajetných „plebejcov“ – inteligenciu.

Autori Norman Davies a Roger Moorhouse komentujú osobitosť, neopakovateľnosť, jedinečnosť, zvláštnosť strednej Európy ako prirodzený dôsledok životných podmienok v oblasti medzi Východom a Západom nasledovne: „(...) vždy sa tu vyskytovalo

mnoho migrantov a kolonistov. V celých písaných dejinách, a ešte i skôr, bola stredná Európa mnohokrát cieľom vpádu kočovných kmeňov a vojenských invázií (...). Nie je teda div, že obyvatelia strednej Európy žili vo svete mnohých jazykov, kultúr, náboženstiev a národností. Tento etnický kaleidoskop tu bol od nepamäti čímsi prirodzeným. V „storočí nacionalizmu“, keď sa každý národ domáhal výlučného práva na vlastné políčko, sa však prejavil ako mimoriadne nepohodlný“ (2009, s. 108, s. 109).

Nie je národ ako národ, diferencovaním medzi národmi štátnymi a národmi kultúrnymi začína Hagen Schulze svoju monografiu Štát a národ v európskych dejinách (2003, s. 95, s. 113) ako 7. zväzok edície Utváranie Európy. Zotrúva na konštatáciách niekoľkých generácií historikov, podľa ktorých spoločenstvo jednoty národa, jazyka a štátu v ére moderného veku nie je pre región strednej Európy samozrejmosťou. Práve naopak, asynchronnosť ich vzťahu zamestnávala každodennosť našich predkov a zapadala do množiny toho, čo literárni historici a dejepisci nazývajú národnoemancipačným pohybom.

Jeno Szucs nazýva strednú Európu „defenzívnym regiónom“ (2001, s. 68). Claudio Magris na ironické seabodmietnutie strednej Európy využije repliku z básnickej skladby Kniha pískania, kde „stojí“: „Keď rozprávača pozvú, aby nastúpil do električky dejín, odpovedá: ‚Chodte. Ja prídem o trochu neskôr, alebo neprídem vôbec‘“ (2009, s. 86). Pre amerického historika poľského pôvodu Piotra S. Wandycza úvahy o nej vychádzajú z „paradigmy“ historického a kultúrneho pojmu stredovýchodnej Európy, spojené s modelom centra a periférie a konštatovaním: „Oneskorený štart a kultúrne oneskorenie („civilizačná mladosť“) stredovýchodoeurópskeho vývoja sú zrejmé. Tento región stal sa súčasťou európskej stredovekej pospolitosti a civilizácie až v 10. storočí v dôsledku prvej veľkej výzvy prichádzajúcej zo západu, ktorou bolo kresťanstvo“ (1998, s. 15). Ak budeme rešpektovať toto stanovisko a opomenieme autorov, ktorí tvrdia, že kresťanský svet obsiahol i tento región pred 10. storočím¹, predsa len od pohanstva ku kresťanstvu sme sa dostali až v druhej fáze druhého okruhu evanjelizácie kontinentu, teda ako všetci tí, ktorí zostali za limes Romanorum.² Pri istom zjednodušení a aplikácii mýtu slovenstva ako starobylého národa, prechod od pohanstva ku kresťanstvu je aj pre nás zrodom „posvätného“ národa, vrátane nie nepodstatnej latinizácie slovienskej liturgie a byzantského, cyrilometodského, ortodoxno - kresťanského posolstva vôbec. Nie je národ ako národ. V časoch konca Veľkej Moravy a počiatkov uhorského

¹ Pozri napr. Čaplovič, D. 1999. *Osmičky v našich dejinách*. Bratislava: Perfekt, 1999, s. 9 – 12.

² Pozri Rémond, R. 2003. *Náboženstvo a spoločnosť v Evropě*. Praha: Lidové noviny, 2003, s. 125 – 144.

kráľovstva predkovia Slovákov samozrejme nemali slovenskú identitu, necítili sa byť Slovákmi, slovenské povedomie, sebaidentifikáciu takejto proveniencie získavajú postupne, pri stretnutí s inými, cudzími spoločenstvami. Prelomom môže byť – podľa Jána Tibenškého³ – 17. storočie ako prelomový čas vo vývoji slovenskej feudálnej národnosti, teda spoločenstva stavovsky vyššie postavených ľudí, ktorí sa identifikovali ako „Slováci“ vo vzťahu k Nemcom, Maďarom; nie je to ešte moderný národ ako homogénne etnikum na pozadí likvidácie stredovekých stavovských výsad a akceptovania liberálnych slobôd, akými boli zrušenie nevoľníctva, resp. poddanstva a pokusy o zavedenie štandardizovanej normy spisovného jazyka. Pre náš latinizovaný priestor, resp. Západ vôbec bolo však dôležité, že po páde Ríma (476) dochádza ku oddeleniu spirituálnej a svetskej moci, sekulárnej a sakrálnej sféry, tj. rímska cirkev sa z imperiálnych ambícií vlastných svetským vládcom i jej samej, z absolutistických „chutí“ cízarpapizmu vyslobodila vďaka atakovaniu Ríma germánskymi barbarmi – bez čoho by boli nemysliteľné renesancia a reformácia, budúce sekulárne národné štáty a moderná „agenda“ ľudských práv. Protestantská reformácia v 16. storočí putá medzi kresťanstvom a národom nezrušila, ale od základov zmenila, keď narušila náboženskú jednotu a kresťanstvo rozdelila.

Národnoemancipačné akty v strednej Európe, teda i postupné formovanie moderného slovenského národa započaté v 18. a hlavne v 19. storočí, boli súčasťou – i keď oneskorenou – procesov moderny s jej osvietenko – racionalistickými „zvykmi“ a podnetmi. V okcidentálnej Európe sa trendy a úsilie moderny napĺňa pri vzniku takých „paralelných“ hodnôt, akými boli vznik jednotného národného trhu = štátu, sekularizácia kultúry, decentralizácia ideologického vedomia. Naše národno-buditeľské, obrodenecké snahy – najprv národ, niekedy v budúcnosti štát – nazval František Novosád „režimy dobiehania“ alebo „spor o to, čo vlastne je Európa a ako, kadiaľ sa do nej dostať (...), (cez) Budapešť, Viedeň alebo Peterburg (...)“ (2003, s. 111). Kým slovenské kultúrno-cirkevné politické elity, teda nie národ ako celok, pracovali v „režimoch dobiehania“, na periférii, ktorá „vykazuje (...) relatívne nízky stupeň civilizačnej a kultúrnej autocentrickosti“ (Novosád, 2004, s. 15), na západe = v centre = v Európe národ sa stane sekulárnym náboženstvom, lebo platí: to, čo spoločnosť integruje, je jej náboženstvom. Národ, národné vedomie, nacionalizmus, nacionálne uvedomenie – „kto chce, nech si medzi nimi rozlišuje“ (Novosád, 1994, s. 89) – sú síce ako kategórie politologickej vedy

mŕtve, nehybné,⁴ ale reifikované a nominalizované v praxi prezentujú potreby industrializmu: mobilnú, atomizovanú, homogenizovanú, bez stavovských predsudkov a hierarchií budovanú spoločnosť, resp. štát.

Kde teda hľadať počiatok istej bizarnosti, nevšečnosti, akéhosi trinomizmu starého kontinentu, ktorý spočíval v „dejinnosti Západu, v absurdných dejinách Strednej Európy a bezdejinnosti Východu?“ (Krouťvor, 1990, s. 73). Z hľadiska vzniku moderných európskych národov – ak obídeme fakt, že termín stredoveký národ sa identifikoval so šľachtickostavovským hierarchizovaním society – sa teda kontinent rozpadal do troch oblastí, ktoré sa v minulosti vyvíjali veľmi rozdielne a ktoré aj s rozdielnymi predpokladmi vstupovali do obdobia „rozbehu“ medzi starou, agrárnou a stavovsky rozdelenou Európou a Európou aktuálnou, charakterizovanou treťou industriálnou modernosťou. Páter Hanák zdôrazňuje, že „stredná Európa, ktorá bola až do 16. storočia organickou súčasťou Occidentu, zaostala oproti západnému ranému kapitalizmu, bola mu podriadená; jej územia obsadené Turkami začali v absolútnom zmysle upadať“ (2001, s. 110). V podunajskom mocnárstve, v „Uhrách“, t. j. v Zalitavsku zvlášť, moháčska katastrofa privodila namiesto postupného uvoľňovania feudálnych pomerov upevnenie hospodárstva založeného na poddanskej robote, v mestách sa zastavila akumulácia kapitálu, zavedenie trhového spôsobu života a modernizácie vôbec. Postfeudálna centralizácia štátu v ďalších dvoch storočiach bola vystužená spiatočnickým potridentským katolicizmom, „reformných“ opatrení koncilu v Tridente 40.-60. rokov 16. storočia, pre ktorý bola lutherská a kalvínska podoba reformácie bojovou výzvou i kritickým zrkadlom. Fundamentalisticky interpretované Písmo, viera, cirkev, prítomnosť i budúcnosť boli ideovo-inštitucionálnym prostriedkom obrany pred mohamedánskymi „nevercami“, a súčasne ideologicko-politickým nástrojom utužovania feudalitity i v jej najbizarnejšej podobe, v šate jozefínskeho osvieteniského absolutizmu. Práve katolícke kresťanstvo v triumfálnej póze jezuitského víťaza procesu rekatolizácie predznamenal „osudný“ výrok Karola Marxa o východoeurópskych „národoch bez histórie“, bez podnikateľských tried, zvyškov aristokracie, novej byrokracie a v priebehu 19. storočia bez triedy priemyselného robotníctva. V nadväznosti na to národná pospolitosť bude chápa-

³ Pozri Tibenšký, J. 1992. Funkcia cyrilometodskej a veľkomoravskej tradície v ideológii slovenskej národnosti. In *Historický časopis*, 1992, roč. 40., č. 5, s. 579 – 594.

⁴ Z. Bauman definuje národ nasledovne: „Čo je vlastne národ? To je, ako je všeobecne známe, ťažká otázka, na ktorú neexistuje jednoduchá odpoveď, s ktorou by mohol byť každý spokojný. Národ nie je „realita“ ako štát (...). Národ je od začiatku až do konca imaginárnou komunitou; ako entita existuje len potiaľ, pokiaľ sa jeho príslušníci duševne a citovo „identifikujú“ s kolektívom, s väčšinou jeho členov ani nikdy neprídu do fyzickej blízkosti. Národ sa stáva duchovnou realitou a ako taký je imaginárny.“ (1996, s. 162 – 163).

ná, prijímaná ako etnikum s "pokrvnou" príbuznosťou, heroicky a romanticky inscenovanou minulosťou, prebytkom pátosu, atakom emócií, príznačnej dávky sentimentality až iracionality a aby sme nezabudli – ako „jav“ s maximom kultúry s dominantným postavením jazyka a minimom štátu, politiky či občianskeho povedomia.

Moderná doba začína odratávať svoj letopočet vo chvíli, keď „osvietená“, „liberálna“ zásada augsburgského mieru „cuius regio, huius religio“ stráca funkciu kontroly vyznania poddaných zo strany štátu. Definitívne oddelenie náboženstva a politiky uskutočnia osvietenci v mene rozumu, ale rozum – ako ukázala prax osvietenských monarchií – nestačil na mobilizáciu poddaných v službách štátu. To dokázal až nacionalizmus ako základ moderných národných štátov. Štát sa stal inštitúciou zriadenou občanmi pre občanov, alias národné spoločenstvo, a nepotreboval už ďalšie ospravedlnenie. Národ, národné povedomie, nacionalizmus, nacionálne uvedomenie v silovom poli Západu je teda moderným fenoménom, výsledkom modernizačných spoločenských pohybov industriálnej éry. V tejto teoretickej i praktickej perspektíve nie je primárnou ani „prirodzenou“ formou združovania sa ľudí, ale je niečím, čo sa formuje v čase a formuje sa ako odpoveď na procesy modernizácie štátu. Ten rozbieha prirodzené celky tradičnej spoločnosti – etnos, rodinu, stav, náboženskú obec, lokálne spoločenstvo. Vlastne oslobodzuje „ľudí“ od doterajších partikularizmov, tradičných väzieb či už osobných, alebo teritoriálnych a hlavne, „základnou významovou jednotkou spoločenského života sa stáva jednotlivec, autonómne individuum, autonómia individua má dimenzie morálne, politické, právne a ekonomické“ (Novosád, 1994, s. 90). Priložme dimenziu, rozmer *národného*, alebo sumarizujúc: v západnom časopriestore sa vžilo spojenie kultúrneho a štátneho národa, národ je v istom zmysle identický so štátom a štát má ambíciu v blízkej budúcnosti komunikovať s občanom, ktorý je množinou identít, vrátane národnej či národnostnej, teda individuálny subjekt nebol obetovaný na oltár národnej jednoty. Vladimír Mináč sa vyjadril, že aj po podpísaní mieru v Satu Mare (1711), ktorým sa oficiálne skončila revolta kalvínskych sedmohradských kniežat proti katolíckemu viedenskému Hofburgu, Uhorsko „zostalo v západo-východnom prievane“ (1993, s. 22). Ibaže romanticko-neromantický a osvietensko-neosvietenský J. G. Herder revitalizoval dejiny strednej Európy myšlienkou, ktorou sa ľudstvo neskladá z atomizovaných individuí, hoci ich podstatou je univerzálny rozum, a u ktorých priestorové aj časovo špecifické vlastnosti sú irelevantné. Naopak, ľudstvo tvoria národy, teda kultúry a ich podstata aj hodnota spočívajú práve v ich špecifickosti. Hodnota a kvalita ľudských bytostí netkvie v tom, čo majú spoločné, ale v tom, čo od seba rozličné spoločenstvá odlišuje. To, na čom skutočne zá-

ležalo, bola práve iba táto odlišnosť, neopakovateľnosť, vlastne kultúrna špecifickosť. Abstraktnému nacionalizmu osvietencov tak protirečí akcent svojráznosti, jedinečnosti, autentickejši národného s nezanedbateľným romantickým podloží, veľkorysými gestami, hrdinami veľkomoravskej minulosti či protitureckej, alebo protipanskej odbojnosti. Ako poznamenáva Ernest Gellner: „Romantizmus sa takmer ideálne hodil na to, aby poskytol nacionalizmu vlastný jazyk a štýl“ (2003, s. 87).

Hlavnou „surovinou“ pri koncipovaní národného je jazyk. Jazyk sa všeobecne považuje za hlavné, ak nie jediné hraničné označenie pospolitosti nazývanej národ. Dominuje názor, podľa ktorého, aby sa národ mohol nazývať národom, mal by mať / musí mať vlastný jazyk. Národ sa tak etabluje ako primárne kultúrny fenomén s prednostným a mobilizujúcim postavením „svojho“ jazyka. Stredná či stredovýchodná Európa – ako sme už uviedli – poznačená syndrómom iba dovezenej priemyselnej revolúcie, trpela absenciou podnikateľských tried a istým „prebytkom“ inteligencie, klerikov a katechetov zvlášť. „Hlavnou činnosťou intelektuálov je používanie a ovládanie jazyka a v strednej a východnej Európe naň získali takmer monopol“, konštatuje George Schöpflin umom sociológa (1997, s. 11). Historik, politológ by tento výrok sumarizoval konštatovaním, že vládnuce habsburské impérium sa usilovalo jazykovo homogenizovať svoje obyvateľstvo v mene väčšej výkonnosti a imperiálnej lojality. Otázky jazyka a gramotnosti aj preto získavali politickú dimenziu, akú však na Západe nemali. Nezabúdajme, že jazyk bol / je nielen účinným nástrojom komunikácie, ale aj prostriedkom legitimacy, vlády nad vlastným osudom, morálkou, kultúrnymi kódmi ... V monarchii sa miesili nárečia, ľudia, myšlienky, osudy, svetonázory, no a na pozadí toho-ktorého jazyka aj špecifické vízie reality. V „novom“ maďarskom Herrenvolku – po dualistickom zrovnaní pomerov medzi Viedňou a Pešťou v roku 1867 a po národnostnom zákone z roku 1868 – sa ambície Maďarov potýkali s ambíciami Srbov, Rumunov, Chorvátov, Nemcov, Slovákov, Rusínov, pričom boli zasadené do vytvárajúcich sa národných jazykov. Išlo preto o pospolitost' (i) s vysokým stupňom politickej neznášanlivosti deklarovanej prostredníctvom ambícií jazyka alebo jazykovej animozity na politickej úrovni. „Občianska cnosť sa stratila v kultúrnej cnosti a stotožňuje sa s jednojazykovosťou. Mnohojazykovosť sa chápe ako slabosť, ktorá potenciálne ohrozuje budúcnosť spoločenstva (...). Jeden štát musí sa rovnať jednému jazyku (...).“ (Schöpflin, 1997, s. 11).

Konštatovali sme, že v stredovýchodnej Európe používanie jazyka ako mobilizačného nástroja – teda takého, s ktorým intelektuáli zaobchádzali najpohotovejšie – zanechalo nezmazateľné stopy na politike, na kultúrnom spoločenstve a na vzťahoch s inými kultúrami. Priam prorocky vystihol „obcovanie“ v jazyku ako ma-

jetku inteligencie Vladimír Mináč slovami: „U nás na začiatku bolo vždy slovo. Ako ono biblické slovo, ktoré skutkom učiněno jest, slovenské slovo sa stalo najvyšším výrazom národnej vôle, skutkom pred všetkým skutkami. Národná literatúra je súčasne publicistikou a politikou: politika sa pohybuje najmä v rámci literatúry a publicistiky. Táto dvojdomosť vznikla z historickej nevyhnutnosti – slovo bolo jedinou zbraňou, príčinou i dôsledkom. Písané slovo bolo práve také všadeprítomné ako bezmocné; suplovalo to, čo sme nemali, cisára a dvor, generálov a vojvodcov, bankárov a poslancov, sociálne, ekonomické a politické inštitúcie“ (1993, s. 26).

Mikuláš Nevrlý uvádza, že myšlienka slovanskej spolupatričnosti a jednoty vznikla na začiatku 17. storočia u južných Slovanov a že pevnejšiu ideovú podobu jej dal chorvátsky publicista Juraj Križanič (1618 – 1683). Nie div. Chorváti boli súčasťou „maďarskej“, uhorskej, zalitavskej časti monarchie a na ceste ku národnej a kultúrnej identite boli často konfrontovaní s nepomerne väčšou silou a mohutnosťou Poliakov, Čechov, Maďarov či Srbov. V porovnaní s týmito národmi mali ich snaženia dlho charakter dedinskej ľudovej kultúry. Slováci by o tom vedeli rozprávať. Kontaktovali sa a napríklad prvý predseda Matice slovenskej Štefan Moyzes zakotvil na dve desaťročia v chorvátskom prostredí, bol ministrom školstva a kultúry v 1. chorvátskej vláde, na záhrebskej kráľovskej akadémii bol profesorom filozofie a gréčtiny a na uhorskom sneme (1847 – 1848) zastupoval záhrebskú kapitulú i chorvátske záležitosti pri permanentných sporoch Chorvátov a bána Jelačića s peštianskymi šovinistickými vládcami.

Politici a literáti vytvorili a slavisti – historici popísali dejiny poľského, ukrajinského, slovenského, rusínskeho či dokonca ruského slavjanofilstva i v jeho „najmilitantnejšej“ podobe mesianistických vízií zameraných na Rusko so zrejším politickým rozmerom, oscilovaním ku ruskému cízarpapizmu a cárskej autokracii. Ak odhliadneme od tohto „extrémneho“ názoru spôsobeného porážkou v revolúcii roku meruôsmeho, podobne blahosklonným prijatím prosbopisov, žiadostí, memoránd viedenským dvorom, ale bez faktického účinku, mala idea jednoty Slovanov svoju objektívnu a subjektívnu príčinu. Objektívnym faktorom proklamovaného úsilia jednoty bola sila Ruska, Ruska silnejšieho v priebehu 17. a 18. storočia, pričom jeho imperiálny rozmer kulminoval po páde Napoleona. Na kongrese vo Viedni (1814) kancelár Metternich resuscitoval ideu Európy na Západe, v strede a na Východe. Stredná Európa si naďalej mohla „požičiavať“ od Západu rozum a od Východu cit a v súkolesí tohto racionálno-iracionálneho spojenectva pestovať fetiš zvaný jazyk, ktorý mal byť imaním kolektívneho vedomia a ozdobou ľudovej fantázie. Práve jazyk – podľa nášho názoru – bol tým subjektívnym momentom, ktorý podne-

coval a naplňoval ideu jednoty Slovanov v dvoch rovinách a ich podobách, v partikulárnej a univerzálnej. Myšlienka jednoty – pod determinantom zbožštenia úlohy jazyka vo fenoméne národ – mala charakter duchovne-kultúrneho, ideálneho, až duchovne-mystického súznenia či spojenectva na pozadí úcty k ruskému jazyku. Ruský jazyk bol latinčinou slovanstva, nadväzovaním slovanského sveta a univerzálnym prostriedkom prezentácie sily, duchovnosti a morálnosti slovanstva. Ak slovanskí literáti v roli národných dejateľov a politických činovníkov podnikali cesty na Rus, akoby tým chceli naznačiť, že Slovania majú v monarchii aj inú alternatívu. Čosi iné znamená však to, že ruský monarcha nehodlal so svojim rakúskym „bratom“ narúšať spojenectvo, ktoré sa osvedčilo v napoleonských vojnách či pri pomoci viedenskému dvoru stabilizovať pomery v monarchii po porážke maďarskej revolúcie. Partikulárnym bolo prostredníctvom vedomia jednoty, sily a spolupatričnosti Slovanov zápasíť o národné bytie či prežitie (Slováci, Chorváti, Rusíni), pestovať a upevňovať vedomie národnej identity, neopakovateľnosti, zvláštnosti v prostredí mocensko-politického jazykového diktátu nemčiny a maďarčiny.

Ak sa vrátíme k tomu, čím sme začínali, teda k poznámke o „konci dejín“ či konci histórie, musíme sa nanovo opýtať, čo zostalo z idey jednoty slovanstva dodnes. V mori plurality, „demokratického“, individualistického a hlavne sebeckého je to už iba zaprášená relikvia, staromilstvo, antikvárny, múzejný exponát? Budeme si donekonečna pripomínať slovenskú a slovanskú „družnosť“, velebiť slovanský (a teda i slovenský) cit, pohostinnosť, usporadúvať festivaly ľudovej tvorivosti, hlučné púte či už svetské alebo religiózne, najlepšie s účasťou zahraničných Slovákov? Môžbyť, že nie. Sú aj iné možnosti. O jednej z nich, respektíve o odkaze slovanstva pre dnešok hovoril Jiří Gruša, niekdajší riaditeľ európskej sekcie PEN klubu takto: „(...) o čo ide; ochrana jazyka. Ochrana je pracovné slovo. Nie kroje a ľudovky, ale ochrana zdrojov tvorivosti. Nie je to obranný priestor, nie vydeľovanie niečoho, ale zahrňovanie. Nie je to nijaký zápas s globalizáciou, je to naopak, otvorenosť jazyka, lebo ochrana identity tkvie práve v tom“ (2003, s. 13).

Žijeme vo svete, ktorý má množstvo ďalších svetov honosiacich sa svojbytnými, neopakovateľnými a jedinečnými kultúrnymi zážitkami. Jeho súčasťou sú a chcú zostať, hoci symbolicky, naši slovanskí predkovia a aktuálne slovanská pospolitosť žijúca v stredovýchodnej, južnej i východnej Európe. Jedinečným výsledkom ich symbiôzy bol i vznik a rozvoj národných jazykov. Filozofi i sociológovia jazyka tvrdia, že malé jazyky sú nehotové s im vlastnou citovosťou, ale nie sú primitívne. Takých niet. Majú výnimočnú schopnosť nahliadať na veci z iného zorného uhla, inak, svojsky a osobito vykladať minulé, súčasné i budúce. V glóbe

preplnenom obrazmi je to poslanie, záväzok, povinnosť každého z nás a Slovanov spolu.

Literatúra:

- BAUMAN, Z.: Myslet sociologicky. Netradiční uvedení do sociologie. Praha: Sociologické nakladatelství 1996.
- BĚLOHRADSKÝ, V.: Dlouhý stín krátkého století. In Právo. Salón. Literární příloha Práva, 22. apríl 2004, č. 364, s. 1, 3.
- ČAPLOVIČ, D.: Osmičky v našich dejinách. Bratislava: Perfekt 1999.
- DAVIES, N. – MOORHOUSE, R.: návraty střední Evropy. In V kleštích dějin. Střední Evropa jako pojem a problém. Ed. J. Trávníček. Brno: Host 2009, s. 100 – 111.
- GELLNER, E.: Nacionalismus. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK) 2003.
- GRUŠA, J.: Nebyť sluhom, to je práca spisovateľa. In Sme. Príloha Fórum, 25. 10. 2003, roč. 11., č. 40, s. 13, s. 16.
- HANÁK, P.: Stredná Európa ako historický región. In SZUCS, J. Tri historické regióny Európy. Bratislava: Kalligram, 2001, s. 109 – 125.
- HORYNA, B.: Idea Evropy. Pohledy do filosofie dějin. Praha: Argo 2001.
- JASPERS, K.: Malá škola filozofického myslenia. Bratislava: Kalligram 2002.
- KROUTVOR, J.: Potíže s dějinami. Praha: Prostor 1990.
- MAGRIS, C.: Budapešťský kulatý stůl. In návraty střední Evropy. In V kleštích dějin. Střední Evropa jako pojem a problém. Ed. J. Trávníček. Brno: Host 2009.
- MINÁČ, V.: Odkiaľ a kam, Slováci? Bratislava: Remedium 1993.
- Nacionalismus v současných dějinách střední Evropy: od mobilizace k identitě. 2005. Eds. Z. Hlavičková & N. Masłowski. Praha: CES 2005..
- NOVOSÁD, F.: Alchymia dějin. Slovensko v dobe neurčitosti. Bratislava: Iris 2004.
- NOVOSÁD, F.: Doba X. Eseje o formách politickosti. Bratislava: Iris 2003.
- NOVOSÁD, F.: Vysvetľovanie rukami. Filozoficko-teologické úvahy. Bratislava: Iris 1994.
- RÉMOND, R.: Náboženství a společnost v Evropě. Praha: Lidové noviny, 2003.
- SCHÖPFLIN, G.: Jazyk a etnicita v strednej a východnej Európe. In OS. Fórum občianskej spoločnosti, máj 1997/1, s. 10 – 12.
- SCHULZE, H.: Stat a národ v evropských dějinách. Praha: Lidové noviny, 2003.
- SZUCS, J.: Tri historické regióny Európy. Bratislava: Kalligram 2001.
- TIBENSKÝ, J.: Funkcia cyrilometodskej a veľkomoravskej tradície v ideológii slovenskej národnosti. In Historický časopis, 1992, roč. 40, č. 5, s. 579 – 594.
- WANDYCZ, P. S.: Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti. Cena svobody. Praha: Academia 1998.

Štúdia je čiastkovým výstupom riešenia grantovej úlohy VEGA 1/0789/11 Občianske kompetencie ako súčasť kľúčových kompetencií žiaka strednej školy.

HUMANISTICKÉ HODNOTY A ICH MIESTO V INTERKULTÚRNM DIALÓGU ZJEDNOCUJÚCEJ SA EURÓPY

HELENA MELKUSOVÁ

Inštitút politológie
Katedra občianskej náuky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: helena.melkusova@unipo.sk

Abstract:

Understanding and interpretation of values is significantly involved in intercultural dialogue, which is related to creating European identity and integrity. In connection with the development of information society and the use of the latest communication technologies, new possibilities in the education of the youth have started to be open up. The world is encircled by information networks – (Internet) – spatial and temporal dimensions are no longer crucial for disseminating information. The importance of value orientations of people, especially of tolerance, which has become crucial in developing the approach to interpretation of the clash of different cultures, increases in this situation. Reflection of these realities in educational process should lead to defining a new concept of education standards and objectives, with emphasis on the common civilization characteristics of spiritual culture shared by the integrating Europe, and to forming civil society. Building the knowledge society is connected with the development of social sciences that should contribute not only to the development of value orientations of individuals but also to the overall promotion of education based on the development of critical thinking skills, non-consumerist values, and active citizenship.

Keywords:

Communication, European value paradigm, Integration, Identity, Tolerance, Culture, Consumerist ideology, Environmental crisis, Solidarity, Responsibility.

Na základe hodnotenia sociálno-politického vývoja Európy je možné skonštatovať, že proces integrácie krajín v Európe vzniká v súvislosti s ekonomickými, politickými a kultúrnymi zmenami, ktoré sa odohrali po druhej svetovej vojne. Zjednocujúca sa Európa je faktickým dôsledkom rozdelenia svetovej ekonomickej moci, utvára sa ako protiváha amerického a japonského svetového ekonomického centra. Prvé aktivity spadajú do obdobia po skončení druhej svetovej vojny a týkajú sa krajín Západnej Európy. Tento proces sa neodohráva len v rovine civilizačnej (adaptačná stratégia a spôsob biologického prežitia), ale aj inštitucionálno-normatívnej. Niekoľko desaťročí už prebieha utváranie organizačných nadnárodných štruktúr, ktoré umožňujú praktickú realizáciu integračných procesov, krajín Západnej Európy. Po skončení studenej vojny a bipolárneho rozdelenia sveta, zároveň aj ako dôsledok sociálno-politických zmien, ktoré sa realizovali koncom osemdesiatych a začiatkom deväťdesiatych rokov 20. stor. vstupujú do integračných procesov aj stredoeurópske krajiny, ktoré sú historicky a kultúrne späté s osudmi Európy. V týchto súvislostiach je nevyhnutné so vstupom SR do EÚ (01. 5. 2004) akceptovať novú sociálno-politickú, ekonomickú i kultúrnu realitu, ktorá sa výrazne dotýka všetkých občanov SR, v rôznych dimenziách ich života. Je potrebné zdôrazniť, že sa tak otvárajú nové možnosti vo vzdelávaní a výchove súčasnej mladej generácie v duchu slobodnej kultúrnej komunikácie v európskom priestore.

Skúmajúc filozofické aspekty výchovy a vzdelávania v zjednocujúcej sa Európe v rámci interkultúrneho dialógu môžeme skonštatovať, že súčasná Európa, resp. nová Európa v ideálnom koncepte nehodlá byť (nemá byť) európskym spoločenstvom, ale spoločenstvom Európanov (občanov Európy) v dvojjedinej úlohe, jednote národného (etnického, kultúrneho) a občianskeho. V princípe ide teda o únik z technokratického ekonomizmu; v ekonomizme európskeho spoločenstva sa stráca zo zreteľa Európa a európanstvo, lebo tým, čo následne zaniká, je Európa kultúr, Európa lokálnych a regionálnych významov, Európa ducha, vnútorných diferencií a tým, avšak tým čo vzniká, je spoločenstvo redukované na administratívne regulovanú ekonomickú vzájomnosť.

Zdá sa, že dnes v povedomí „obyčajných“ Európanov existujú dva stupne európanstva: európanstvo dané EÚ, eurom, spoločným trhom, obranou, parlamentom a európanstvo dané domovským právom, vychádza sa iba z technicko-ekonomickej determinácie a neprihliada sa na genézu európskych integračných snáh, teda historické úsilie o vytvorenie jednotnej európskej civilizácie vnútorne kultúrne diverzifikovanej. Bez toho, aby sme jednoznačne dokázali odpovedať na otázku, či nová Európa prezentuje aspekt, stránku či rozmer civilizačného zlomu alebo sa dotvára ako výzva nového veku – infoveku, v oboch prípadoch môžeme zdôrazniť, vyzdvihnúť úlohu a postavenie spoločenských vied v súvislosti s tvorbou adekvátnej koncepcie vzdelávania a optimálneho modelu výchovy s jedinečnou a nezastupiteľnou úlohou filozofie v procese ich tvorby. Na pozadí filozofie ako nástroja a metódy kritického myslenia¹ výchova ku európske-

mu občianstvu sleduje zámer nerozpustiť národné, etnické, parciálne v univerzalite európsko-občianskeho bez toho, aby sa za kultom národného strácalo vedomie hodnôt kultúrneho dedičstva Európy. Takéto poňatie výchovy korešponduje aj so zámermi trvalo udržateľného rozvoja, tvorcovia ktorého reflektujú závažnosť situácie v environmentálnej a spoločenskej oblasti.

Stáročia existencie filozofických a pedagogických úvah o výchove potvrdzujú spätosť kultivácie človeka s „obsahom“ a udalosťami tej ktorej doby, historicky konkrétneho obdobia spoločenského vývoja. Spoločnosť na prahu tretieho tisícročia sa nachádza v stave radikálnej plurality. Čo s týmto obsahom?

Pluralizácia hodnôt, morálnych noriem, náboženských presvedčení, životných štýlov –vyvolaná nielen globalizáciou ekonomiky, ale aj kultúrnymi, národnými, etnickými i individualizačnými emancipačnými procesmi navodzuje, okrem iných, aj otázku ako sa s touto heterogenitou vyrovnáť, ako s ňou v spoločnosti koexistovať. Aby ľudia v dôsledku nevládnutia nezhôd a odlišností nevstupovali do násilného riešenia konfliktov – aby sa dohodli, zachovali „dissens“ a mnohosť názorov, aby rešpektovali určité – minimálne etické pravidlá.

Naša vízia do budúcnosti je víziou Európy, ktorá zahrnuje základné hodnoty solidarity, rovnosti a vzájomného rešpektovania sa medzi ľuďmi, krajinami, generáciami a kultúrami. Tieto ciele si stanovila koncepcia trvalo udržateľného rozvoja vrátane zabezpečenia ekonomickej životaschopnosti, spravodlivosti, sociálnej súdržnosti, ochrany životného prostredia a udržateľného riadenia čerpania prírodných zdrojov za účelom uspokojenia potrieb súčasnej generácie bez ohrozenia možností budúcich generácií uspokojiť svoje vlastné potreby².

Primárnym cieľom a najvlastnejším zámerom výchovy a vzdelávania v novej, integrovanej Európe, je zámer pestovať „humanizmus ako životný postoj“ (Von Wright, 2001, s. 10 – 11), obrodíť stav a smerovanie ľudstva nie iba v technickom, vedecko-technickom, informačno-komunikačnom rozmere, ale aj ako dialóg kultúr v procese ktorého sa hľadajú univerzálne, ľudské hodnoty, ktoré sa stávajú základom pre utváranie všeludských civilizačných noriem a vzorov regulujúcich správanie a konanie ľudí. Západná kultúra podľahla istej anomálii, keď štiepi svet na hodnotový (ľudský) a racionálny (vedecký). Objavuje sa polarita hodnotového rozmeru človeka, zachytená v súradniciach kultúry, civilizácie, humanity ako subjektívneho a racionálneho ako vedeckého, exaktného, objektívneho. Je čas rozbiť vžitú stereotypy tejto dichotómie, nie-

¹ Je všeobecne známe a snáď aj všeobecne akceptované, že každé obdobie ľudských dejín sa vyznačuje vlastným videním sveta, vrátane jeho vlastnej pojmovej interpretácie. Ako tvrdí C. Geertz: „Človek sa dokáže prispôsobiť čomukoľvek s čím sa vyrovná jeho predstavivosť, nedokáže si však poradiť s chaosom.“ (GEERTZ, 2000, s. 116). Preto sa objavuje myslenie, filozofia. Preto vznikajú kultúry a jednotlivé civilizácie. Nielen historicky (ako vývoj ľudstva od barbarstva ... (ZALA, B. Skrytý svet významov, Bratislava, 1996, s. 12), ale aj logicky ako konštituovanie človeka ako subjektu skúsenosti a rozumu: myslenie sa stáva výrazom univerzálnej prítomnosti kultúry resp. predpokladom pre nadobúdanie kultúry. (GEERTZ, C. Interpretace kultur, Praha, Slon 2000, s. 58). Človek rozumný, teraz už aj mysliaci (Homo sapiens sapiens) hľadá poriadok = hľadá pravdu. Opúšťa svet pudov a inštinktov (už nie sú „čitateľné“) a začína myslieť – interpretovať svet v pojmoch. Typické spôsoby myslenia, vzory, modely, systémy ako chápať svet a seba v ňom, čo je v ňom dôležité – podstatné, ako je usporiadaný, či a ako funguje sa nazývajú paradigmy. Na istý čas určujú – diktujú konkrétne videnie sveta a jeho interpretáciu. Zvlášť potom vo svete vedy „predstavujú zásadný obraz predmetu určitej vedy a jej výskumných prístupov. ... najširší konsenzus medzi vedcami ... Definujú čo má byť študované, aké otázky a ako majú byť kladené, podľa akých pravidiel majú byť interpretované získané výsledky.“ (PRUCHA-WALTEROVÁ-MAREŠ, Pedagogický slovník, Praha, Portál

1998, s. 161). Tieto typy myslenia sa v priebehu vývoja menia, resp. sú nahradzované novými paradigmami.

² Our Common Future, World Commission on Environment and Development. [cit. 1. 9. 2012] Dostupné na internete: <<http://www.un-documents.net/ocf-02.htm>>.

len preto, že humanizmus je vždy výrazne intelektuálny, že sa opiera o kritický a rozumový vzťah ku skutočnosti – a teda je vo svojej podstate totožný i s vedeckým postojom, ale i preto, že humanizmus a jeho „akútna“ potreba sa objavuje vždy medzi miznúcim starým a prichádzajúcim novým. Túto skúsenosť a toto poznanie nám odkázala klasická renesancia a umožňuje vo vzťahu ku aktuálnym potrebám výchovy a vzdelávania sformulovať „archetypálne“ potreby a východiská:

- potrebujeme znovuobjaviť prírodu a človeka, tak ako renesančný mysliteľ obnovil antické, teda oživil historickú pamäť Európy,
- apelujeme na objav poznania ako moci, nástroja vzdelanosti v zmysle návodu F. Bacona, nie poznania zneužitého na zištné, koristnícke ciele, t. j. plniaceho nie raz funkciu finančného kapitálu a sveta finančnej oligarchie,
- usilujeme obnoviť dôstojnosť človeka a jeho nezávislosť o to viac, že individuálnu a sociálnu bezmocnosť, beznádej, zaodievame do mýtu, ilúzie nekonečnej slobody, mnohosť právd a plurality diskurzov vydávame za mieru úspechu demokracie,
- usilujeme o znovuzrodenie svetskej vzdelanosti, lebo vzdelávanie je kľúčovým momentom humanizmu, resp. intelektu, pričom primárnym rozmerom a funkciou intelektu je jeho sila vysvetľovať svet a miesto človeka v ňom.

Axiómy vyššie naformulované dokázala vytvoriť, rozvinúť a viac alebo menej rešpektovať „stará“ Európa, kým „nová“ Európa ich dokáže verbálne deklarovať. Prax výchovy a vzdelanosti v „novej“ Európe pod pretlakom kolobehu ľudí, tovarov, vedy, kultúr, informácií formuluje návody, patetické, deklaratívne, máloobsažné heslá, za ktorými stojí množstvo otáznikov a takmer civilizačno-apokalyptických výziev.

V týchto súvislostiach „najtriviálnejším“ návodom pre gramotu, vzdelávanie a výchovu je návod rešpektovať toleranciu a také koncepcie, ktoré vedú k porozumeniu integračných zámerov a snáh, rovnako ako koncepcie, ktoré usilujú o budovanie rôznych úrovní identifikácie. Uznatie kultúrnej autenticity sa nesmie vzdávať univerzalizmu ľudských práv, ktorý vyrástol z európskej tradície. Je to poistka, aby sa kultúrny pluralizmus nepremenil v relativizmus, aby v uznávaní iných v inakosti ich bytia zostával zmysel pre pravdu. Ľudské práva sú silnejšie než práva národov, ľudské práva sú tiež silnejšie než práva kultúr. Rešpektovanie ľudských práv v plnej miere, vrátane rovnosti ako základu demokracie, uvedomovanie si a chápanie rozdielov medzi hodnotovými systémami rozličných kultúr, etník, či náboženstiev je základom pozitívneho postoja. Usilovať o vyváženosť vedomostí a osvojených postojov, vrátane citlivejšieho a diferencovanejšieho vnímania európskej reality a človeka v nej. Uvedomiť si a dbať na vedomie vlast-

nej zakotvenosti v tomto úsilí, vyžadovať od mladých ľudí vlastné stanoviská, názory a postoje. Ibaže sme svedkami toho, že Európa sa vzdáva svojich hodnôt, vzdelávací systém viac neodovzdáva kultúrne dedičstvo medzi generáciami, ale učí, ako sa zabávať a rozptyľovať, Európania majú problémy so svojou identitou.

Po druhej svetovej vojne sa budovala ekonomická Európa (reálna potreba), ale o kultúrnych hodnotách sa nehovorilo, pritom Európa nie je iba EHS, ale aj Európa hodnôt a kultúrneho dedičstva, ktoré zvlášť chráni stredná Európa, cítiac sa ohrozená, lebo „ľudské práva, demokracia, trhové hospodárstvo“ stali sa litániou, ale tieto erbové heslá sú príliš povrchné na definíciu európskych hodnôt.

Európa dala svetu myšlienku ľudských, občianskych a demokratických práv, ale sú tieto práva univerzálne? Európania po druhej svetovej vojne však pochybujú o ich univerzálnosti, vzniká problém kultúrneho a morálneho relativizmu – čo s menšinami, prichádzajúcimi do Európy? Sú všetky hodnoty rovnocenné? Ktoré je potrebné chrániť? Vznikajú dva prúdy konzervatívny a liberálny. Konzervatívny sa chce vrátiť ku kresťanským hodnotám ako základu Európy, bojí sa slobody myslenia? Môžeme vôbec hovoriť o kresťanských hodnotách pri pojmoch rodina, obec, štát? Liberálny je naproti tomu dedičom osvietenstva, racionalizmu, a teda verí, že Európa stojí na myšlienke slobodného ducha (nie podriadeného náboženskému diktátu), verí na oddelenie štátu od cirkvi (na rozdiel od islamu). Kde končí tolerancia a začína sa ľahostajnosť, nezáujem, resp. otvárajú sa dvere fundamentalizmu náboženskému i národnému.

Stará Európa zanedbala debatu o kultúrnych hodnotách, kým stredná Európa stratila suverenitu politickú, ekonomickú, kultúrnu, navyše stredná Európa je „citlivá“ pri definovaní národa (cez jazyk, najprv národ, potom štát, preto ho tak úzkostlivo bráni), západná Európa definuje národ cez štát je teda potrebné znovu definovať a hovoriť o spoločnej politike, migračnej, bezpečnostnej, nájsť novú rovnováhu medzi trhom a sociálnom. Je nevyhnutné vytvoriť európsky verejný priestor na diskusiu – to je úlohou nielen médií, ale aj vzdelania a vzdelávacieho systému, ten by mal obsahovať znalosť istej sumy informácií a vedomie dedičstva istej kultúry, t. j. dedičstvo európskych hodnôt odovzdávať ďalej, lenže my kultúru neberieme ako dedičstvo, ale ako zábavu a rozptýlenie!

Pravdepodobne možno vymedziť 3 roviny európskeho priestoru:

- 1) intelektuálna (vrátane akademickej), t. j. Európa univerzít,
- 2) mediálna (spoľahlivý intelektuálny časopis),
- 3) politická (spoločný priestor, spoločná demokracia).

Ako sa vymedzí Európa, aj prostredníctvom výchovy a vzdelanosti, voči USA? Obháji svoju humanistickú

tradíciu pred uzákonením trestu smrti, dokáže udržať silné sociálne tradície a vzťah k ekológii a environmentu pred trhovým princípom? V týchto súvislostiach je dôležité *podporovať dialogickosť* a v dialógoch vidieť efektívnosť výmeny a nadobúdania kultúrnych hodnôt ako optimálnych modelov primeraného správania sa adekvátneho stupňa civilizačného rozvoja a integrovanosti i v rámci občianskej každodennosti, v rámci budovania vzdelanostnej spoločnosti a prijatia princípov trvalo udržateľného rozvoja. Zostať sám sebou a vstúpiť do dialógu s inou kultúrou, iným názorom, nikdy nebolo jednoduché, ale čo teraz, v „ére druhej barbarizácie“, globálneho neporiadku, straty identity, hľadania pravdy. Ak zdôrazňujeme pluralitu, tak potom aj pluralitu vzdelania, ale akého? Z pozície akej pravdy, akého svetonázorového a etického hľadiska vstúpime do dialógu? Akú pravdu, akú kultúru, akú spravodlivosť budeme prezentovať vo svete, ktorý sa vymkol kontrole? Jacques. Derrida vyzýval na hľadanie novej tváre humanizmu popri jeho doterajších historických podobách, t. j. antickom, renesančnom, osvieteniskom, marxistickom. Komu a čomu budeme strániť tam, kde sa vytvára spoločnosť v spoločnosti, kde štát stratil moc, abdikoval na zodpovednosť a suverenitu (znaky demokracie, kde verejné bolo kolonizované súkromným, kde panuje nestabilita, bezradnosť, neukotvenosť a kde vyvstala potreba druhej moderny – dokončiť projekt osvietenstva (J. Habermas, Z. Bauman, V. Bělohradský).

Úlohy, ktoré vznikli z vyššie uvedených procesov vyžadujú okamžité riešenia, pričom vzdelávanie a výchova môžu napomôcť riešiť vzniknuté problémy a naplňať výzvy súčasnej doby. V tejto oblasti je možné vymedziť nasledujúce ciele:

a) Vo výchove a vzdelávaní je potrebné *pestovať medzipredmetové súvislosti*, vytvárať nové integrované predmety. Nanovo vymedziť vzťah a postavenie prírodných a humanitných vied v didakticky transformovanom učive. Akceptovať humanitné vedy ako exaktné disciplíny, zbaviť sa ich „osvetového“ vnímania. Ibaže: Vytvárať súvislosti, teda usilovať aj o novú jednotu sveta, znamená myslieť v pojmoch, lebo bytie sa ukazuje v myslení, je potrebné učiť sa myslieť, učiť sa, ako používať rozum, mať odvalu (I. Kant). Lenže postmoderná éra sa zasekla v nominalite jazykových hier, rozpúšťa skutočnosť v informáciách, nie vedomostiach, preferuje myslenie rôzneho, t. j. rôzne verzie skutočnosti, a teda i manipulácie s budúcnosťou, v tomto zmysle je budúcnosť úplne slobodná.

b) *Kultivovať ducha* a predstavivosť študentov na pozadí historickej determinácie človeka vo svete. Naučiť ich chápať cez prizmu minulosti, národných i svetových dejín, ale aj dejín kultúrnych, vedeckých, ekonomických, filozofiu nevynímajúc. Ibaže: Uvedomili sme si dostatočne, že kultivovaný duch môže vyrastať z kultivovaného, premysleného, európskym tradí-

ciám korešpondujúcemu projektu vzdelania a vzdelanosti? Ak „stará“ Európa vyrastala z gréckej vzdelanosti, filozofie, teda rozumu a racionálnosti vôbec, „nová“ Európa môže a musí nadviazať na túto tradíciu a uchopiť vzdelanie na báze ekonomiky vedomostí, nastupuje nová produktívna sila: produktivita vedomostí. Vzdelávanie sa stáva, nadobúda charakter dominantnej produktívnej činnosti, škola sa stáva zodpovednou celospoločenskou inštitúciou, ktorá bude „pestovať“ triedu vedomostných pracovníkov.

c) *Bojovať proti xenofóbii, rasizmu, intolerancii*. V týchto súvislostiach je veľmi dôležitý medzikultúrny dialóg, ktorý môže rozhodujúcim spôsobom napomáhať k eliminácii napätia, konfliktov, nepriateľstva medzi rôznymi etnikami, národnosťami a národmi. „... podstatou medzikultúrneho dialógu je také vzájomné pôsobenie kultúr, pre ktoré je charakteristická spravodlivosť, otvorenosť a zdvorilosť a ktoré je založené na vzájomnom rešpekte, pochopení a úcte“ (Mattová, 2009, s. 40).

d) *Nezabúdať na spoločné európske tradície*, ako aj na možnosti a limity kooperácie.

e) *Poukazovať na rôzne už prítomné idey zjednocovania založené na báze ľudských práv, na ochrane životného prostredia, trvale udržateľného rozvoja*. Mandát na vytvorenie Stratégie TUR vychádza z vyhlásenia ministrov životného prostredia predneseného EHK OSN na piatom zasadnutí Konferencie „Životné prostredie pre Európu“ (Kyjev máj 2003, Vilnius 2005). Stratégia čerpá zo skúseností získaných tak v samotnom regióne ako aj celosvetovo. Je prínosom pre Rámec návrhu plánu implementácie Dekády výchovy k trvalo udržateľnému rozvoju OSN, ktorý pripravila Organizácia Spojených národov pre výchovu, vedu a kultúru (UNESCO). Stratégia bola vytvorená na základe participatívneho procesu zahrnujúceho vlády, vzdelávacie inštitúcie, mimovládne organizácie a iných zainteresovaných účastníkov regiónu EHK OSN, ako aj medzinárodné organizácie, mala uľahčiť uvedenie a presadenie výchovy k trvalo udržateľnému rozvoju³. Perspektívy trvalo udržateľného rozvoja vo veľkej miere závisia od meniacich sa spôsobov života, štruktúry spotreby a výroby, pričom rešpektujú potreby krajín, kde prekonávanie chudoby ešte stále predstavuje významnú úlohu.

f) *Pripravovať študentov na ich vstup do novej integrujúcej sa spoločnosti, vrátane ich aktívnej účasti na tomto procese preberania hodnôt a inštitucionálnych štruktúr západných demokracií so zvýšeným podielom výchovy k udržiateľnosti a akceptácii multikultúrneho charakteru Eu-*

³ STRATÉGIA EHK OSN PRE VÝCHOVU K TRVALO UDRŽATEĽNÉMU ROZVOJU. Európska hospodárska komisia. Výbor pre environmentálnu politiku. Zasadanie vysokej úrovne predstaviteľov ministerstiev životného prostredia a školstva, Vilnius, 17.-18. marca 2005. [cit. 20. 10. 2012] Dostupné na internete: <<http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/esd/-strategytext/Slovak.pdf>>.

rópy. Kľúčové témy udržateľnosti zahŕňujú medzi iným potláčanie chudoby, občianstvo, mier, etiku, zodpovednosť v miestnom a globálnom kontexte, demokraciu v riadení, spravodlivosť, bezpečnosť, ľudské práva, starostlivosť o zdravie, rovnosť pohlaví, kultúrnu rozmanitosť, rozvoj miest a obcí. Hospodárstvo, štruktúra výroby a spotreby by sa malo rozvíjať tak, aby neničilo životné prostredie, vzniká otázka kolektívnej zodpovednosti vo vzťahu k ochrane životného prostredia, dôležitou úlohou je regulované čerpanie prírodných zdrojov a ochraňovanie biologickej a krajinnej rozmanitosti. Riešenie týchto úloh si vyžaduje holistický prístup, tj. ponímanie sveta ako organického celku vzájomne prepojeného rôznorodými vzťahmi.

Najmä v súvislosti s procesmi európskej integrácie a utváraním európskej postmodernej integrity inštitúcia školy má veľké možnosti pri vytváraní podmienok pre dialóg kultúr tak v horizontálnej ako aj vertikálnej rovine. V týchto súvislostiach je možné uviesť, že v minulom období (od r. 1995 boli realizované v rámci Európy viaceré programy, napr. Sokrates, Erasmus a ďal, ktoré sledovali tento cieľ), avšak pre potreby prípravy učiteľov, ako aj v rámci prípravy žiakov a študentov pre život v zjednotenej Európe je nutné posilniť výchovu k občianstvu, tolerancii, ako aj výučbu cudzích jazykov a optimalizovať obsah vzdelávania na ZŠ a SŠ. Experti v oblasti multikultúrnej výchovy zdôrazňujú potrebu zamerania výchovno-vzdelávacích aktivít na:

- „a) problematiku tolerancie kultúrnych odlišností, sociálnu empatiu,
- b) poznávanie vlastnej kultúrnej tradície v mnohostranných väzbách, poznávanie národnej identity v kontexte univerzality ľudstva,
- c) viacsmernosť kultúrnej komunikácie, spoluprácu kultúr,
- d) interdisciplinaritu v prístupe k problematike človeka,
- e) výchovu k mierovému spolunažívaniu, resp. „globálnu výchovu“,
- f) kultúrny pluralizmus v zmysle tolerancie náboženskej, etickej, rasovej, politickej, kultúrnej a pod.“ (Mistríková, Vallo, 2001, s. 127).

Interkultúrny dialóg tak otvára nové možnosti pre obyvateľov Európy, kultivuje odvahu aktívne participovať na sociálnom, kultúrnom, hospodárskom a politickom živote spoločenstva a môže prispieť k utváraniu európskej občianskej spoločnosti.

Napriek problémom a dočasnému poklesu životnej úrovne, v dlhodobej perspektíve by proces integrácie mal viesť k utváraniu bezpečnej, slobodnej, tolerantnej a kultivovanej spoločnosti, v ktorej bude rásť význam duchovnej kultúry a integrácie multietnickej Európy na základe všeludských noriem a hodnôt. V tomto procese utvárania európskej integrity a novej postmodernej identity, ktorá akceptuje pluralitu kultúr, noriem, hod-

nôt je nutné zároveň uviesť, že „jednotlivé kultúry majú charakter jedinečných a neopakovateľných socio-kultúrnych systémov, ktoré je možné popísať a pochopiť výlučne v kontexte ich vlastných hodnôt, noriem a ideí“ (Lačný, 2001, s. 89), čo však nebráni hľadať a nachádzať spoločné korene a zdroje európskej duchovnej kultúry v jednotlivých národných kultúrach. Tie isté hodnoty, môžu byť rôznym spôsobom legitimované.

Slovenský sociológ, Fedor Gál, ktorý sa po rozpade Československa natrvalo usadil v Prahe uvádza, že Slovensko sa môže stať multikultúrnym: „Je Slovensko multikultúrne? Poznáme kultúry slovenských menšín – a to nielen etnických a národných? Poznáme kultúry krajín, s ktorými zdieľame priestor EÚ? Vníname ich ako obohatenie a inšpiráciu? A poznáme dostatočne svoju vlastnú kultúru? Osobne sa nazdávam, že Slovensko sa multikultúrnym len môže a musí stať. Platí to však aj pre Čechy, Poľsko, Maďarsko a ďalšie európske krajiny. Rád by som preto veril, že vízia multikultúrneho európskeho priestoru (zdôraznila autorka) nie je len ilúziou časti mládeže a intelektuálov, ale reálnou nevyhnutnosťou najbližších desaťročí. V opačnom prípade nás nečaká nič príjemné. Mám na mysli taký typ „multikulturalizmu“, ktorý predstavuje nepriateľská koexistencia kultúr „vedľa seba“. A nemusia to byť rovno kultúry etnických a národných menšín, ale aj subkultúry vekových, sexuálnych, ideologických, náboženských etc. zoskupení (Gál, 2006, s. 12).

Americký sociológ Jeffrey C. Alexander (2006, s. 70) tvrdí, že multikulturalizmus je ukotvený medzi odlišnosťou a solidaritou, v bežnom význame týchto dvoch termínov. Multikulturalizmus rámcuje stav, v ktorom skupiny verejne vyjadrujú právo na to byť obdivované na základe svojej odlišnosti. Multikulturalizmus tak nepredstavuje zanedbanie, ale posilnenie občianskej sféry, sféry, ktorá si kultúrnym a inštitucionálnym spôsobom a na základe vzájomných vzťahov vybojovala pozíciu, v ktorej sú kolektívne záväzky a osobná autonómia síce vrátko, avšak zásadne previazané. Multikulturalizmus je projektom, o ktorý môžeme usilovať len v situácii silnejšieho, nie oslabovaného všeobecného ľudstva. Len pokiaľ sa začnú pocity solidarity dostatočne vzťahovať na osobnosti, môžu sa konečne začať vzťahovať na ich vlastnosti.

Taylor Ch. a kol. uvádzajú, že multikulturalizmus je v podstate požiadavka rovného uznania všetkých ľudí a ich kultúr. Volanie po uznaní rovného hodnoty rozdielnych kultúr je výrazom základnej a hlbkej univerzálnej ľudskej potreby bezpodmienečného prijatia, ktorý tvorí podstatnú súčasť silného pocitu identity. Vytváranie identity osoby je úzko spojené s pozitívnym sociálnym uznaním. Každá liberálne demokratická politika by mala klásť dôraz na vytvorenie inkluzívneho a udržateľného sociálneho prostredia, ktoré rešpektuje

všetky národy v ich kultúrnej rozmanitosti tým, že im dáva pocit príslušnosti k širšiemu spoločenstvu (Habermas, Appiah, Taylor, 2001, s. 39 – 40).

Súčasťou duchovnej kultúry Európanov sú hodnoty, ktoré tvoria európsku hodnotovú paradigmu, sú to *antické korene európskej kultúry, kresťanstvo⁴ a novoveká európska veda*. Európska hodnotová paradigma je najvýraznejšie prezentovaná vo filozofii – princíp racionality, ľudskej aktivity a slobody človeka, princíp humanizmu a individualizmu, princíp zdokonaľovania človeka a jeho ľudskej skutočnosti (Lehmanová, 2001, s. 29). V politickej rovine je to princíp demokracie a emancipácie človeka. V novoveku sa princíp racionality pretavil v potrebu rozvíjania vedeckého poznania, najprv to bol rozvoj prírodných vied, neskôr aj vied humanitných. Antropocentrický prístup k realite sprevádzaný technokratickou orientáciou privádza spoločnosť do krízy, ktorá je reflektovaná vo filozofickom myslení už koncom 19. a v prvých desaťročiach 20. stor. Najmä myslitelia Frankfurtskej školy neomarxisti vyzývajú k presadzovaniu princípov reflexívnej racionality, ktorá sleduje dôsledky ľudských aktivít. V súčasnosti sú je to filozofická (environmentálne orientovaná) a politologická reflexia, v ktorej sa hľadajú východiská z krízy.

Uplatňovanie princípu aktivizmu poňatého najprv, len ako prispôsobovanie prírody človeku a neobmedzené čerpanie prírodných zdrojov priviedlo európsku civilizáciu k vážnej kríze. V súčasnosti je nevyhnutná korekcia tohto princípu v zmysle pochopenia, že aj človek sám je integrálnou súčasťou prírodného systému a ak chce zabezpečiť prežitie ľudského rodu, nevyhnutne musí zásadným spôsobom meniť kultúrne vzory správania a konania v smere presadzovania zásad trvalo udržateľného života, v ktorom významnú rolu bude hrať solidarita. Špecifické miesto v šírení týchto princípov, ktoré by mali tvoriť os európskej identity prináleží masmediálnej komunikácii. Doposiaľ nie sú dostatočne využívané možnosti masovokomunikačných prostriedkov, najmä TV a tlače, ktoré by mohli šíriť resp. vnášať nové prvky hodnotovej orientácie adekvátne novej civilizačnej úrovni do praxe. Jedná sa o princíp slobodnej individuality a princíp planetárnej zodpovednosti ľudstva, ktoré sú produktom európskej duchovnej kultúry, pričom v nich dochádza k uvedomeniu si a reflexii krízy západnej kultúry.

Globalizovaná kultúra znehodnocuje aj tradičnú štruktúru a obsah školského vzdelávania. Škola nám aj dnes odovzdáva mnoho užitočných poznatkov, ale v senzitivnej fáze ľudskej ontogenézy, v ktorej sa poznanie relatívne jednoducho spája s hodnotami, nerozvíja k prírode úctivé myslenie. Zo školy nevieme, čo je príroda a prirodzená evolúcia, nevieme, že človek po

svojom vzniku taktiež zažal evolúciu – jemu samému potenciálne nebezpečnú protiprírodnú kultúrnu evolúciu. Technický pokrok, ktorý bol dlho synonymom ľudského vzostupu, sa stáva jeho hrozbou. Znehodnocuje aj sebazáchovnú úlohu tradičnej ľudskej pokory. Už nie je možné spoliehať sa na vrodennú pokoru bezvýznamného človeka pred mohutnými silami prírody, ale iba na pokoru filozoficky zdôvodnenú, plynúcu z rozpoznania deštruktívnych účinkov našej hrubej civilizačnej sily na jemné prádvo pozemského života. Človek je prvýkrát zodpovedný za svoju druhovú existenciu. Pochopenie a prijatie tejto zodpovednosti však závisí na opustení úzkych morálnych, fyzikálnych a technických hľadísk, vyžaduje biologický a medicínsky prístup, predpokladá evolučne ontologický pohľad na svet. Zrejme iba tento prístup môže nezastvenej verejnosti ukázať, že ľudská druhová existencia stojí a padá s rozsahom, integritou a evolučne dosiahnutou vyspelosťou biosféry.⁵ „V rozvrátenej biosfére nebude ani človek prírodou chráneným druhom“ (Šmajš, 2008, s. 91 – 92).

Vzhľadom na uvedené skutočnosti je nevyhnutné uviesť, že súčasná mládež sa nachádza v zložitej situácii, „negatívnym fenoménom doby je medializácia súčasnej dospievajúcej generácie, ktorá vyrastá pod tlakom masovej kultúry, a to predovšetkým komerčnej televízie. Normálne sa pre značnú časť mládeže stáva, aby bola zabávaná bez vynaloženia námahy“ (Kraus, 2006, s. 56). Výskumy, ktoré sa robili vo vzťahu k formám trávenia voľného času, ukázali, že len minimum mladých ľudí sa venuje environmentálne prospešným činnostiam. Zvláštne miesto má u mladých ľudí hľadanie zážitkov, niektorí odborníci nazývajú tento trend medzi mládežou – „hľadači vzrušení“ (sensations seekers) – samozrejme, v mladosti patrí ku kvalite života prežívanie rôznych situácií a činností, dôležité je ale, aby boli tieto aktivity späté s pozitívnymi činnosťami, ktoré umožňujú integráciu a harmonizáciu osobnosti, a neopierali sa len o virtuálnu, alebo chemickú podstatu (drogy) (Křížovský, Madej, Šišin, Šimková, 2010, s. 10 – 26). V týchto súvislostiach vystupuje do popredia úloha etickej výchovy a odborného spoločensko-vedného vzdelávania na vysokých školách (technických univerzitách), lebo tieto oblasti môžu byť dôležitým faktorom umožňujúcim osvojovať si vhodné modely správania a konania s pochopením významu hodnotových orientácií pri voľbe žiaduceho životného štýlu v prostredí mladej generácie, ale aj vo svojej budúcej profesnej činnosti sledovať, akým spôsobom sa orientuje veda a technika, pri poznaní rizík a ohrození

⁴ Kresťanstvo ako v minulosti, tak aj v súčasnosti ovplyvňuje spoločenské procesy. (Porovnaj: Geremešová, 2001, s. 43 – 54).

⁵ „Preto sa obraciame nielen na intelektuálnu verejnosť, ale aj na politikov a všetkých zodpovedných občanov: myslite a konajte v súlade so zásadami dlhodobu možnej spolupráce so Zemou. Ak kultúra zámerne neponechá istú časť planéty prirodzenej evolúcii, ľudia nebudú môcť využiť rámcovo biologicky stanovený čas svojej druchovej existencie.“ (Šmajš, 2008, s. 91).

im umožní vyvarovať sa vážnych pochybení. V týchto súvislostiach je možné uviesť, že na technických univerzitách v humanitných predmetoch prebieha diskurz o spoločenskom hodnotení technológií a techniky, najmä preto, že tento proces nie je len záležitosťou špecialistov, ale predpokladá zásahy všetkých, ktorí sa musia stretnúť s dôsledkami technickej zmeny.

Povojnový optimizmus v oblasti rozvoja vedy a techniky v 60. rokoch minulého storočia vystriedalo skúmanie rizík vo využívaní vedeckých poznatkov v technológiách. V súčasnej dobe je už posudzovanie a komplexné riešenie možných rizík alebo nežiaducich dopadov, t. j. zdravotne, ekologicky, sociálne i kultúrne negatívnych vplyvov uvažovaných alebo projektovaných technických riešení, nevyhnutnou zložkou odbornej prípravy kvalifikovaných špecialistov prakticky vo všetkých technických oblastiach. S touto tematikou sú následne úzko spojené problémy riadenia, ovládania a zodpovednej kontroly technických systémov, problémy technickej a inžinierskej etiky a problémy sociálnej a individuálnej zodpovednosti (Tondl, 2009, s. 239).

Súčasné riziká pri zavádzaní nových vedeckých poznatkov do technológií sú oveľa väčšie, než tieto riziká boli v minulosti. Varovania sú podľa Ladislava Tondla hlavne v týchto oblastiach: „Veľmi zreteľne musíme rozlíšiť medzi možnosťami dané našimi znalosťami technológií, ktoré sú s nimi spojené. Pomerne často narážame na hranice zdrojov, kapacít, priestorových i časových dimenzií, ktoré máme k dispozícii. Veľmi citlivo vnímame tie postupy, akcie alebo súbory činností, ktorých dôsledkom sú *ireverzibilné procesy, ktoré vyvolávajú situácie, ktoré už sa nedajú vrátiť do pôvodného stavu. Za dôležitý zdroj rizík, škôd alebo strát je právom pokladané narušenie pôvodnej rovnováhy, a to nielen v prírode, ale tiež v ľudských a spoločenských vzťahoch. Často – nie okamžite, ale skôr v istých časových intervaloch – si uvedomujeme škody na uznávaných hodnotách. V ľudskom živote je za vážny handicap pokladaná strata životných perspektív, možností pozitívneho očakávania, strata životných istôt*“ (Tondl, 2009, s. 248). Nerovnomerný civilizačný vývoj v súčasnosti plodí konflikty, globalizácia nevedie k vzniku jednotnej globálnej kultúry, napriek tomu je možné vyhnúť sa konfliktu civilizácií s pomocou cieľavedomého hľadania „minimálneho súboru hodnôt, princípov a noriem, ktorý by bol akceptovateľný ak nie všetkými kultúrnymi spoločenstvami, tak aspoň ich väčšinou, a to bez ohľadu na svetonázorovú, náboženskú, ideologickú pozíciu a sociálne postavenie...“ (Dudinský, Dudinská, 2009, s. 83).

V súvislosti s elimináciou environmentálnych rizík prijala EHK, v rámci OSN, *Stratégiu pre výchovu k trvalo udržateľnému rozvoju*, ktorá by sa mala uplatňovať na všetkých stupňoch vzdelávacích systémov. Podľa jej predstaviteľov na realizáciu Stratégie v EÚ existujú

nielen všetky predpoklady ale aj potreba jej implementácie. Vo väčšine krajín boli vytvorené systémy vzdelávania zamestnávajúce profesionálnych pedagógov, zabezpečili tak prístup k základnému vzdelávaniu, dodržiavajú princíp rovnakého práva na vzdelanie pre všetkých, dosiahli vysokú úroveň gramotnosti, vytvorili vedecký potenciál a zabezpečili participatívnu občiansku spoločnosť. Existujú však ešte nové úlohy, ktoré treba riešiť za účelom účinnej implementácie trvalo udržateľného rozvoja. Odborníci v dokumente upozorňujú na skutočnosť, že je potrebné zvýšiť úroveň vzdelávacích systémov tak, aby zohľadňovali interdisciplinárny charakter trvalo udržateľného rozvoja, treba rozšíriť zapojenie občianskej spoločnosti a zmobilizovať adekvátnu inštitucionálnu a materiálnu podporu⁶.

Princíp slobody je významným znakom európskej identity. V súčasnosti sa mení poňatie konceptu slobody, ak v tradičnom európskom myslení sa sloboda spájala s vymanením sa človeka a spoločnosti zo závislosti od prírody, neskôr a najmä v druhej polovici 20. stor. v súvislosti so stupňovaním sa environmentálnej krízy a rastu globálnych problémov ľudstva sa princíp slobody viaže na uznanie faktu, že človek je sám súčasťou biotického systému a je osobne zodpovedný za svoje konanie a aktivity spoločnosti. Sloboda v novom poňatí sa viaže na realizáciu maximálneho individuálneho rozvoja kultúrneho i mravného, ktorý má viesť k zodpovednému rozhodovaniu, s ktorým je späté opúšťanie rozšírených modelov spotreby. V rámci takto poňatého duchovného rozvoja, ktorý vedie k utváraniu planetárneho vedomia ako súčasti európskej kultúrnej identity významné miesto prináleží výchovno-vzdelávacím aktivitám v jednotlivých krajinách Európy, včítane Slovenska.

Kľúčové faktory, ktoré súvisia s riešením závažných spoločenských problémov sa týkajú v súčasnosti štyroch základných tém, (zmena klimatických pomerov na Zemi, zhoršovanie životného prostredia, finančná kríza, chudoba, hlad a nedostatok vody), ktoré súvisia s trvalo udržateľným životom na planéte Zem. Nadmerná spotreba, plytvanie zdrojmi v západnom svete, otvára otázku, či je naďalej možné ísť touto cestou, nakoľko tento prístup je v príkrom rozpore s princípmi trvalo udržateľného rozvoja. Je naozaj len cez HDP merateľný rozvoj krajín? Odborníci navrhujú merať rozvoj aj inými premennými, napr. HPI (Happy Planet Index)? Je nadmerne konzumujúci spotrebiteľ naozaj šťastný? Náročný životný štýl, sprevádzaný ras-

⁶ STRATÉGIA EHK OSN PRE VÝCHOVU K TRVALO UDRŽATEĽNÉMU ROZVOJU. Európska hospodárska komisia. Výbor pre environmentálnu politiku. Zasadanie vysokej úrovne predstaviteľov ministerstiev životného prostredia a školstva, Vilnius, 17.-18. marca 2005. [cit. 20. 10. 2012]. Dostupné na internete: <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/esd/-strategytext/Slovak.pdf>.

túciim konzumom je do budúcnosti neudržateľný, nakoľko produkuje kritický stav vo viacerých oblastiach, napr. odborníci odhadujú, že v dôsledku klimatických zmien vznikne nová kategória „klimatických utečencov“ ich počet sa odhaduje na 200 miliónov. Preto v zásade existuje len jedna zmysluplná cesta, p r e h o d n o t e n i e doterajšieho spôsobu života, sprevádzaného nadmernou spotrebou a hľadanie sociálne zodpovedného životného štýlu.⁷ V súvislosti s touto snahou je snaha o presadenie ideí sociálnej zodpovednosti rozhodujúcou fázou reflexie skutočného stavu západnej civilizácie. Otázne sú ale hranice pôsobenia týchto snáh. V týchto súvislostiach je potrebné uviesť, že všetci ľudia na planéte Zem nemôžu v budúcnosti dosiahnuť takú úroveň spotreby, akú majú priemyselne rozvinuté spoločnosti. Planéta Zem nemá na to zdroje, pri dnešnej populácii – viac než 6 miliárd ľudí, by znamenala táto situácia katastrofu, produkcia odpadov by bola tak vysoká, že by zlikvidovala všetko živé. Michael Rowbotham v práci *Smrteľné zovretie*, v časti: *Mýtus konzumnej spoločnosti* upozorňuje na skutočnosť, že nanútený ekonomický rast nielenže nie je výsledkom spotrebiteľského dopytu, ale dokonca aj nákupné zvyklosti spotrebiteľov boli zámerne zmenené tak, aby vyhovovali tomuto prúdu ustavične sa valiacej produkcie (Rowbotham, *Smrteľné zovretie*, 2008). Rozvinuté ekonomiky sveta sa v súčasnosti spoliehajú na cynickú manipuláciu s ľudskými emóciami prostredníctvom vytvárania imidžu a reklamy. Predstavy o prosperite a neobmedzenom hospodárskom raste vo všetkých krajinách sveta, nezávisle na poznaní skutočných disponibilných zdrojov sa stávajú utópiou. Takýto spôsob produkcie vedie do slepej uličky, preto pokusy presadiť zmenu v hodnotových orientáciách ľudí smerom k nekonzumným hodnotám sú reálnymi krokmi, ktoré by mohli viesť k zmene pohľadu na trvalo udržateľný život.

Konzumerizmus vedie k celosvetovej sociálnej a ekonomickej polarizácii, jedna časť ľudí, tá menšia, žije v nadbytku, ostatní často v zúfalej biede. V celosvetovom meradle rozdiel v životnej úrovni je taký veľký, že „1% najbohatších ľudí, čo predstavuje asi 50 miliónov domácností, má priemerný príjem 26 000 tisíc USD. Je to o 60% viac, než je priemerný príjem domácností, nachádzajúcich sa na spodnej hranici rebríčka. Ide približne o 2,7 miliardy ľudí. Alarmujúce je zistenie, že za päťročné sledované obdobie sa síce reálny príjem na obyvateľa zvýšil o 5,7%, v skupine najbohatších sa však zvýšil o 12%, zatiaľ čo príjem

ľudí, nachádzajúcich sa na spodnej hranici, sa znížil o 25%. Najviac dotknutými sú africké krajiny, ale aj východná Európa, krajiny bývalého ZSSR, kde sa priepasť medzi chudobou a bohatstvom najviac prehlbuje“ (Pauhofová, 2010, s. 33).

Európska kultúrna paradigma obsahuje v sebe aj *princípy solidarity*, požiadavku mravného zdokonaľovania, skromnosti, poznania miery, ktoré vyvierajú z dedičstva antickej filozofie a kresťanstva. Napriek tomu, dominantný životný štýl v Európe má naďalej podobu konzumného životného štýlu, hoci existujú jednotlivci i komunity, ktoré sa ho vzdávajú a hľadajú alternatívu, ktorá by umožnila presadzovať v praxi zásady udržateľnosti a solidarity. Je nutné skonštatovať, že v šírení ideológie konzumu zohrávajú dosť významnú úlohu práve masové médiá. Ak by sme sa pokúsili o analýzu desiatok nezávislých novín, časopisov, produkcie rozhlasových a televíznych staníc, zistili by sme že väčšina z nich informuje verejnosť európsku i celosvetovú z pohľadu záujmov postmodernej konzumnej spoločnosti a slúži de facto tak jej obrane. „Vlastníci médií majú istý sklon k podpore politického myslenia a konania zameraného na rozvoj trhového hospodárstva, minimalizácie regulačných zásahov a obmedzovania vplyvu či moci štátu“ (Burton, Jiráček, 2001, s. 94). Pre jednotlivca je vytváraná ilúzia slobody výberu, pričom existujú závažné dôvody domnievať sa, že médiá sa stávajú prostriedkom na ovládanie informácií a myšlienok.

Uvedomovanie si prejavov krízy, v ktorej sa nachádza západná civilizácia sa prejavuje v raste kritiky prejavov masovej spoločnosti, včítane kritiky pôsobenia masových médií. Médiá sa stávajú v tomto type spoločnosti dôležitým nástrojom ekonomického tlaku obchodných spoločností a politického tlaku štátu, ktoré manipulujú občana do polôh, ktoré konzumnej spoločnosti vyhovujú. Médiá nám ponúkajú virtuálny obraz sveta, ktorý má takú podobu akú mu špeciálne inštitúcie podávajú. Kultúrne hodnoty viažuce sa na európsku civilizáciu aj vďaka médiám prenikli do celého sveta, čím prispeli k šíreniu aj vzorov konania a správania, ktoré sa žiaľ viažu na konzumný životný štýl a v konečnom dôsledku prehlbujú najmä ekologickú krízu, ktorá nadobudla celosvetový charakter. Predstavy o prosperite a neobmedzenom hospodárskom raste vo všetkých krajinách sveta, nezávisle na poznaní skutočných disponibilných zdrojov sa stávajú utópiou.

Odborníci skúmajúci kultúrne dimenzie globalizácie, poukazujú na dominantné postavenie americkej produkcie na poli výroby a distribúcie televíznych programov, filmov, reklamy a rôznych foriem elektronickej komunikácie. „Mediálne inštitúcie sa snažia ovládnuť zdroj výroby, výrobné prostriedky a predaj svojich produktov, pretože s tým si zaistujú bezpečnejšie postavenie (v horizontálnej a vertikálnej integrácii) spoločnosti“ (Burton, Jiráček, 2001, s. 94). Vedúce posta-

⁷ Mnoho odborníkov sa zamýšľa a hľadá riešenia, ktoré by viedli k zmene hodnotovej orientácie ľudí, predovšetkým k opusteniu nadmerného konzumu a orientáciou na udržateľný život. (Vízia pre udržateľný svet, World Congress, 2009, 28/07/2009, [cit. 4. 8. 2012] Dostupné na internete: <<http://www.respect.at/content/site/aktuelles/article/4534.html>>.

venie USA, ale aj ďalších priemyselných krajín v mediálnej produkcii a distribúcii, vedie ku kultúrnemu imperializmu, najmä vo vzťahu ku krajinám tretieho sveta, ktoré nedisponujú dostatočnými prostriedkami na udržiavanie vlastnej kultúrnej nezávislosti. Nejde tu však len o šírenie populárnych foriem zábavy, množstvo autorov upozorňuje na nevyváženosť globálneho spravodajstva. Krajinám tretieho sveta je obyčajne venovaná pozornosť najmä pri rôznych nešťastiach, krízach alebo vojenských konfrontáciách, iné typy správ sa o týchto teritóriách do vysielania väčšinou nedostanú. V týchto súvislostiach je možné uviesť, že „v žiadnych medializovaných informáciách nie je prítomná výhradne len skutočnosť, ale vždy len interpretácia výseku skutočnosti, lebo každý mediálny text je len konštrukciou reality“ (Bieleková, 2012, s. 25).

Kontrola masových médií úzko súvisí so štruktúrou vlastníctva v danej spoločnosti, s typom politického režimu, vplyvom nátlakových skupín a podobne. S určitosťou možno povedať, že masové médiá podporované veľkými koncernami prispievajú, cez všetku proklamovanú apolitickosť, k udržiavaniu status quo. Prevádzkovatelia masových médií nie sú mocensky indiferentní, v zásade musia slúžiť tomu, kto kontroluje spoločenský systém (Keller, 2009, s. 52). V oblastiach, kde ešte trh nie je dominujúcim v sociokultúrnom systéme, sa médiá minimálne snažia pripraviť vhodné prostredie pre konzumnú spoločnosť a zvestujú príchod očakávanej spoločnosti blahobytu. Ľudia kupujú to, čo im médiá v reklamách prezentujú, volia tých, ktorých im odporúčajú. A popritom si neustále pestujú ilúziu slobody a individuality, ktorú im médiá zaručujú, napr. množstvom kanálov v káblovej televízii, rôznymi titulmi dennej tlače alebo množstvom rozhlasových staníc. Je napokon nesmierne pohodlné podľahnúť tejto vidine, oveľa náročnejšie je hľadanie nových, res. alternatívnych riešení, ktoré nadväzujú na tú časť kultúrneho dedičstva európskej kultúry, ktoré spája slobodu so zodpovednosťou, individuálnu voľbu životného štýlu so skromnosťou a solidaritou. Často to, čo vidíme na obrazovkách sa nekryje s realitou, lebo dômyselná práca kamery umožňuje objekty alebo udalosti nielen prezentovať, ale aj interpretovať, a tým vlastne realitu prekrývať.

Dominantný životný štýl, ktorý má pôvod v západnej spoločnosti je založený na uspokojovaní neustále rastúcich potrieb, ktoré nie sú prirodzené, ale sú umelo vytvárané a živené premyslenou reklamou v médiách. Konzumná ideológia, ktorú médiá produkujú, núti ľudí neustále nakupovať a tak vlastne reprodukovat' trhový systém, ktorý ďalej expanduje a umožňuje ekonomický rast, bez ohľadu na jeho dopady najmä vo vzťahu k prírode a životnému prostrediu. V týchto súvislostiach je možné uviesť, že reflexia ekologickej krízy viedla takmer vo všetkých európskych krajinách k zásadným zmenám v legislatíve a otázka životného

prostredia je v súčasnej európskej inštitucionálno-normatívnej kultúre traktovaná ako základné právo človeka.

Reklama dnes disponuje takou mocou, že dokáže vytvoriť takých ľudí (duševne i fyzicky), akých systém pre svoje zámery potrebuje. Využíva pri tom rôzne vedecké poznatky z psychologických disciplín i sociológie, ktoré umožňujú efektívne pôsobiť na vedomie i správanie konzumentov. Cieľom reklamy je pôsobiť na človeka tak, aby sa stal súčasťou trhu, i za cenu toho, že sa mu podsúva to čo v skutočnosti ani nepotrebuje. Základnou premisou sa tak stáva snaha reklamných tvorcov navodiť potencionálnemu kupcovi atmosféru vnútornej nespokojnosti. O čom reklamy zvyčajne bývajú je zrejmé, týkajú sa kozmentiky, upravených potravín, áut, nápojov a pod. Všetky tieto veci spadajú mimo sféry prirodzených potrieb, a azda najlepším dôkazom toho je fakt, že, keby boli naozaj potrebné, žiadnu reklamu by nepotrebovali. Výsledkom tohto pôsobenia je skutočnosť, že často kvalitu života spájame s množstvom spotrebovaných vecí, svoju sociálnu pozíciu identifikujeme s určitými druhmi tovarov, kde značka je náhrada sociálnej príslušnosti. V týchto súvislostiach je možné súhlasiť s E. Fromom, ktorý tvrdí v práci „Byť alebo mať“, že neobmedzené uspokojovanie túžob nevedie k blahu, ani nie je cestou ku šťastiu a získaniu maxima rozkoše (Fromm, 1992, s. 58). Je smutné, že človek žijúci v modernej, ale aj postmodernej spoločnosti je orientovaný oveľa viac na hmotné veci, stará sa predovšetkým o to „mať“ a omnoho menej o duchovné veci, najmä o to ako autenticky „byť“, čo má v konečnom dôsledku zhubné následky pre život na planéte Zem.

Najvýznamnejšou a v súčasnosti aj najaktuálnejšou témou v oblasti ľudskej komunikácie je rozvoj multimédií a Internetu. Uvedené fenomény výraznou mierou prispievajú k integrácii celosvetovej komunity. Komunikačné technológie založené na počítačoch prenikli takmer do všetkých sfér života spoločnosti a podieľajú sa významnou mierou na procesoch európskej integrácie a kultúrnej identifikácie európskych národov. Dokonca môžeme tvrdiť, že sa priamo podieľajú na sociokultúrnej revolúcii, ktorá zrodila informačnú spoločnosť s jej kladmi i záporami. Na tomto vývoji majú najväčší podiel technické inovácie, ktoré umožňujú neustále zdokonaľovanie osobných počítačov, ich výkonnosť sa neustále zvyšuje (za každých 18 mesiacov sa zdvojnásobuje). Satelitné a telekomunikačné technológie umožňujú rozvoj sociálnej komunikácie, ktorá je významná pri utváraní nových európskych inštitucionálno-normatívnych systémov.

Tým, že médiá plnia socializačnú funkciu, mohli by sa vo väčšej miere podieľať na formovaní politickej kultúry občianskej spoločnosti, ktorá by mala viesť ľudí k tolerancii a hodnotám trvale udržateľného života. Toleranciu nie je možné ponímať len ako „emóciami

sýtený náboženský postoj, ktorého sa dovolávajú chudobní, chorí a biedni... Byť tolerantný znamená ... záväzne prijať isté pravidlá života, bez ohľadu na to, či je niekto silný, mocnejší alebo bohatší. Tolerancia je vedomý svetský postoj, jeden z najvýznamnejších znakov demokratickej politickej kultúry“ (Hargašová, 1997, s. 8). Po našom vstupe do Európskej únie sa predpokladalo, že prijímame hodnoty a normy európskej kultúry, ktorá je multikultúrna, multisociálna, multináboženská a preto tolerancia je v nej centrálnou hodnotou. „„Tolerancia“ vypovedá o osobnej hodnote druhých ľudí a je tiež centrálnou výpoveďou o človeku: – vystupuje ako – akceptácia iných osôb, ich práva na život a vyjadrenia navzdory inému presvedčeniu, forme viery a životného štýlu“ (Hole, 1998, s. 115).

Základom európskej identity je idea rovnosti všetkých ľudských bytostí vyjadrená citmi kresťanského bratstva, racionalita a demokracia, rímske právo, myšlienky o ľudskej slobode spojené s renesanciou a osvietenstvom, anglický kódex občianskych a ľudských práv, rozsiahle hnutia boj za sociálnu spravodlivosť. Avšak európska identita má aj svoje tienisté stránky a to koloniálny imperializmus, nacionalizmus, panovačný individualizmus (Hargašová, 1997, s. 9). Práve tieto negatívne prejavy európskej identity nie sú prekonané a v určitých obdobiach spoločenského vývoja môže dôjsť k ich znovuoživeniu.

Možnosti masových médií pri šírení hodnôt spojených s kladnými stránkami európskej identity ako sú mier, ľudské práva, demokracia, právny štát, tolerancia, koncept trvale udržateľného života nie sú vôbec primerane využité. Táto skutočnosť súvisí predovšetkým s komercializáciou masmediálnej komunikácie. Prienik hodnôt fundamentálneho kapitalizmu do rôznych foriem masovej komunikácie prezentuje dominanciu záujmov trhových inštitúcií a nadnárodných korporácií v týchto procesoch, ako sme to už ukázali v predošlom texte, ktoré v rámci globalizácie určujú smerovanie spoločenského vývoja. Je veľmi nebezpečné a pre prežitie ľudstva priam zhubné, keď všetky činnosti ľudí sa podriaďujú modelu trhu. V ekonomickej činnosti je to najmä požiadavka deregulácie, ktorá znamená len odstraňovanie bariér tarifných a colných prekážok, ale de facto podriadenie všetkých oblastí sociálneho života spoločnosti modelu trhu. „Trh, ktorý z hľadiska ekonomického zaisťuje adekvátnu alokáciu zdrojov, má z hľadiska kultúrneho inú zvláštnosť – ruší akúkoľvek zodpovednosť“ (Keller, 2002, s. 3). Nekomerčné médiá, rôzne občianske združenia a neštátne inštitúcie sa snažia zverejňovať informácie, ktoré odhaľujú nebezpečenstvá plynúce z presadzovania záujmov multinacionálnych spoločností, ktorým vôbec nezáleží

na osudoch miliónov ľudí, ktorých sa týkajú ich rozhodnutia.⁸

Je takéto vládnutie nadnárodných spoločností legítimne pýtajú sa mnohí občania? Tieto ekonomické kolosy majú dostatok moci, aby určovali mantinely vládnutia demokraticky zvoleným vládam, pričom nie sú podrobené žiadnej vonkajšej kontrole (Keller, 2002, s. 3). Ich moc je obrovská, pričom samozrejme využívajú možnosti, ktoré im poskytuje mediálna komunikácia, nielen v reklame, ale aj cez sponzorstvo a rôzne marketingové aktivity až priamo cez lobbying v decíznej sfére, aby boli prijímané také právne normy, ktoré v duchu neoliberalnej koncepcie znižujú rôzne obmedzenia, viažuce sa na podnikateľské a ekonomické aktivity.

Ako je možné zmeniť túto situáciu? Akou mierou môže sociálna komunikácia, reprezentovaná najmä masmediálnou sférou prispieť k riešeniu tejto situácie? Dôležitú úlohu by mali zohrať verejnoprávne mediálne inštitúcie v ktorých je nutné v oveľa väčšej miere zverejňovať informácie a faktá, odborné diskuzie, týkajúce sa rôznych aspektov života spoločnosti, odhaľujúc korene krízy v ktorej sa naschádza. V celosvetovom merítku je nutné podľa J. Kellera vytvoriť „nadnárodné politické útvary, nadnárodné regionálne komunity s demokratickými kontrolnými mechanizmami... ktoré by mohli prekonať slepú uličku politického vývoja, keď formálne moc spočíva v rukách štátov, ktoré môžu stále menej ovplyvňovať svoje vlastné osudy, zatiaľ čo faktická moc vyžaruje z anonymných síl a tlakov bez akéhokoľvek politického mandátu“ (Keller, 2002, s. 3). Obzvlášť zložitá je situácia v sociálnej oblasti, po vypuknutí finančnej, hospodárskej a dlhovej krízy státisíce ľudí v rôznych oblastiach sveta stratili trvalú prácu, často majú možnosť zohnať len čiastočné úväzky, tzv. prekarizovanú prácu, sociálne funkcie štátov sú okliešťované. „Dnes sa však rozkladajú práve tie stabilné sociálne štruktúry, ktoré zaisťovali pevný rámec sociálnej integrácie. Takzvaná ekonomika sietí vyvíja tlak na šírenie neplnohodnotných foriem práce, rozklad spoločností zamestnania spolu s ďalšími procesmi prudko zvyšuje počty sociálne odkázaných“ (Keller, 2010, s. 151). Zmenu uvedeného stavu nie je možné dosiahnuť bez spoločného úsilia vedcov, politikov, intelektuálov z Európy i celého sveta ako aj radových občanov,

⁸ Humanistická organizácia *Aliancia za zodpovedný a solidárny svet* sídliaca v Paríži, zvolala koncom roku 2001 stretnutie občanov z celého sveta do francúzskeho historického mesta Lille. Na programe bolo hľadanie ciest zo súčasnej krízy v ktorej sa obyvatelia Zeme ocitli. Podľa záverov konferencie *ekonomické kolosy sú diktátormi demokracie*, lebo v približne stovke najvplyvnejších mocenských inštitúcií figuruje viac nadnárodných obchodných spoločností než demokratických štátov. Napriek tomu, že už uplynulo viac ako desať rokov od tohoto stretnutia, jeho závery sú stále aktuálne a vyslovené obavy o osudy tisícov ľudí, ktorí sa prepadajú do chudoby sa potvrdili.

ktorí najviac pociťujú vo svojom každodennom živote dôsledky tohoto stavu.

Na základe uvedených skutočností je možné uviesť nasledujúce závery:

Po prvé, vo vývoji súčasnej spoločnosti vznikajú nové výzvy na ktoré je potrebné reagovať najmä v súvislosti s účinnou implementáciou európskych hodnôt, toleranciou rôznych kultúr, ako aj budovaním priaznivého vzťahu k životnému prostrediu a osobnej zodpovednosti každého jedinca za svoj život i život ostatných ľudí na planéte Zem, tj utváranie planetárneho vedomia. Je potrebné zvýšiť úroveň komunikácie a tiež vzdelávacích systémov tak, aby zohľadňovali interdisciplinárny charakter trvalo udržateľného rozvoja a kultúrny spôsob spolužitia, pričom by zapojili občiansku spoločnosť do tohoto procesu a zmobilizovali adekvátnu inštitucionálnu a materiálnu podporu. Tieto prístupy umožnia ľuďom získať vedomosti a špeciálne návyky v oblasti osvojovania si humanistických európskych hodnôt, viesť interkultúrny dialóg, zvýšiť ich kompetentnosť a dôveru, rozšíriť možnosti jedincov i spoločností, viesť zdravý a produktívny život v harmonickom vzťahu s prírodou i rôznymi kultúrami, ako aj prejavovať záujem o spoločenské hodnoty, rovnosť pohlaví a kultúrnu rôznorodosť.

Po druhé, opierajúc sa o kultúrne dedičstvo európskej kultúry, o princípy európskej identity, ktorá obsahuje aj idey spravodlivosti, skromnosti a solidarity, by mala masmediálna produkcia preferovať hodnoty späté s toleranciou, demokraciou, spoluprácou a slobodou založenou na zodpovednosti. V súvislosti s rozšírením EU sa otvárajú v komunikácii nové možnosti pre jednotlivé krajiny a ich kultúry. V oblasti vzdelávania sprístupniť najnovšie poznatky z rôznych oblastí spoločenských a prírodných vied, ďalej prezentovať rôzne alternatívy riešenia otázok globálnych i lokálnych, ako aj realizovať právo na slobodný prístup k informáciám, ktoré by bolo späté s občianskou zodpovednosťou. Sociálna komunikácia, zvlášť masové médiá môžu prispieť k šíreniu žiaducich hodnôt a takej hodnotovej paradigmy, ktorá umožní prekonať krízu západnej civilizácie a viesť k utvrdzovaniu európskej identity a integrity, ktoré sú základom pre európske občianstvo.

Po tretie, v postmodernej spoločnosti zvláštnu úlohu v týchto súvislostiach zohráva občianska spoločnosť, lebo osvojovaním si pozitívnych hodnôt euroatlantickej civilizácie – kritického rozumu, slobody, zodpovednosti a tolerancie napomáha aktívne občianstvo integrovať spoločnosť rozorvávajú sociálnymi, politickými i kultúrnymi protirečeniami. Je nevyhnutné uviesť, že Európa má špecifické postavenie v kultúrne diverzifikovanej spoločnosti, lebo je rodiskom kultúrneho a politického univerzalizmu, zrodil sa tu osvietený rozum, kritické myslenie, humanizmus, ktorý je výrazne intelektuálny (kritický a rozumový vzťah ku skutočnosti), tolerancia, sociálne uznanie. Aktívne ob-

čianstvo vedie aj k potrebe nastoľovania sociálnej spravodlivosti, v «tekutej modernite» za najvhodnejšiu formu sa pokladá *distribučná spravodlivosť*, ktorá je v mene rovnosti nástrojom integrácie a inklúzie, ako aj politika uznania, ktorá vytvára priestor pre realizáciu životných šancí všetkým občanom krajiny (Bauman, 2006, s. 64). Občianstvo tak nadobúda univerzálny charakter, čo je treba premietnuť do právnych systémov jednotlivých štátov Európy i sveta. Nastoľuje sa problém univerzality ľudskosti ako základu pre spoločnú koncepciu dobra. Ľudia sa učia umeniu mierového a humánneho spolunažívania, pričom akceptujú rôznorodosť, inakosť, vo vzájomnej spolupráci čelia rizikám a neistote, ktorú prináša súčasný vývoj globalizujúcej sa modernity.

Literatúra:

- BAUMAN, Z.: Globalizace. Praha: Mladá fronta 1999.
- BURTON, G. – JIRÁK, J.: Úvod do studia medií. Brno, Barister & Principal 2001.
- BIELEKOVÁ, K.: Fikcia a skutočnosť v mediálných textoch postmodernej doby. In: Jazyk – médiá – text. Zb. Acta fakultatis UP Jazykovedný zborník 35, PU v Prešove 2012, s. 21 – 27.
- DUDINSKÝ, V. – DUDINSKÁ, I.: Globalizácia aj ako teoretický problém (niekoľko poznámok na margo). In: Globalizácia a vzdelávanie učiteľov alebo koľko globalizácie unesie učiteľ. Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Bratislava 2012.
- DUDINSKÁ, I. – DUDINSKÝ, V.: Od multikultúrneho k interkultúrnemu dialógu. In: DOBIÁŠ, D. – GBÚROVÁ, M. – MATTOVÁ, I. (eds.): Medzikultúrny dialóg. Prešov: AFPUP; Politologický zb. 6, Grafotlač, FF PU v Prešove 2009.
- FROMM, E.: Mít nebo být. Praha: Naše vojsko 1992.
- GÁL, F.: „Hovorte áno, áno, nie, nie“. In: Kultúra ako emócia: Multikultúrna zbierka esejí nielen o „nás“. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, 2006.
- GEERTZ, C.: Interpretace kultur, Praha, Slon 2000.
- GEREMEŠOVÁ, G.: Náboženstvo a svet globalizujúcej sa modernity. In: Človek v súradniciach multidimenzionalnej spoločnosti II. Prešov, Manacon 2001, s. 43 – 54.
- HABERMAS, J. – APPIAH, H. J. – TAYLOR CH.: Multikulturalizmus. Zkoumání politiky uznání. Praha, Filosofie, 2001, s. 39 – 40.
- HARGAŠOVÁ, M.: Tolerancia a jej hranice. Banská Bystrica: Metodické centrum 1997.
- HOLE, G.: Fanatismus. Praha: Portál 1998.
- JEFFREY, C.: Alexander: Promýšlení „způsobu začlenění“: asimilace, napojování a multikulturalismus jako varianty občanské participace. In: Radim Marada: Etnická různost a občanská jednota. Cen-

- trum pro studium demokracie a kultury, Brno, 2006.
- KELLER, J.: Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti. Praha: Slon 2010.
- KELLER, J.: Úvod do sociologie. Praha: Sociologické nakladatelství 2009.
- KRAUS, B. et al.: Středočeská mládež a její svět na přelomu století. Brno: Paido 2006.
- KRIŽOVSKÝ, S. – MADEJ, J. – ŠIŠIN, V. – ŠIMKOVÁ, I.: Stav a úroveň protiprávné činnosti dětí a mládeže v Košickom kraji. Košice: VŠBM 2010.
- LAČNÝ, M.: O hodnotách a kultuře. In Actaculturologika VI. Bratislava: FF UK 2001, s. 88 – 97.
- LAČNÝ, M.: Výzvy pre etickú reflexiu globalizovanej ekonomiky. In: Globalizácia a vzdelávanie učiteľov alebo koľko globalizácie unesie učiteľ. Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Bratislava 2012.
- LEHMANOVÁ, Z.: Integrace Evropy z hlediska kultury. In: Mezinárodní vztahy, ročník. 36, č. 3, 2001, s. 24 – 40.
- MANDER, J.: Reklama. Koniec ilúzií o neutrálnej reklame. In: Ekolisty, 1999.
- MATTOVÁ, I.: Medzikultúrny dialóg: vzájomný dialóg kultúr v podmienkach Európskej únie. In: DOBIAS, D. – GBÚROVÁ, M. – MATTOVÁ, I.: Medzikultúrny dialóg: stav – kontexty – perspektívy. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta 2009, s. 38 – 44.
- MISTRÍKOVÁ, Ľ. – VALLO, A.: Multikultúrna výchova na slovenských univerzitách. IN. Acta culturologica Zb. z medzinár. konferencie Multikulturalita interkulturalita transkulturalita. Bratislava: FF UJAK, 2001. ISBN 3-88064-302-4. Our Common Future, World Commision on Environment and Development. Dostupné na internete: <<http://www.un-documents.net/ocf-02.htm>> [3/9/2012].
- PAUHOFOVÁ, I.: Determinanty bohatstva a chudoby vo svetovej ekonomike. Bratislava: Ekonóm, 2010.
- ROWBOTHAN, M.: Smrteľné zovretie, 2008. Dostupné na internete: <<http://www.paradigma.sk>> [8/9/2012].
- STRATÉGIA EHK OSN PRE VÝCHOVU K TRVALO UDRŽATEĽNÉMU ROZVOJU. Európska hospodárska komisia. Výbor pre environmentálnu politiku. Zasadanie vysokej úrovne predstaviteľov ministerstiev životného prostredia a školstva, Vilnius, 17. – 18. marca 2005. Dostupné na internete: <<http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/esd/strategytext/Slovak.pdf>> [20/10/2012].
- ŠMAJS, J.: Nájomná zmluva so Zemou. In: JEMELKA, P., LESŇÁK, S.: Environmentálna etika. Prešov: FF PU 2008, s. 91 – 92.
- TONDL, L.: Metamorfózy postojů k vědě a výzkumu. In: Filosofický časopis, č. 4, 2009.
- Vízia pre udržateľný svet, World Congress, 2009, 28/07/2009. Dostupné na internete: <[www.http://www.respect.at/content/site/aktuelles/article/4534.html](http://www.respect.at/content/site/aktuelles/article/4534.html)> [4/8/2012].
- VON WRIGHT, G. H.: Humanizmus ako životný postoj. Bratislava: Kalligram 2001.

Štúdia je čiastkovým výstupom riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0789/11 Občianske kompetencie ako súčasť kľúčových kompetencií žiaka strednej školy.

FILOZOFICKO-ENVIRONMENTÁLNA REFLEXIA UČENIA STARÝCH ČÍŇANOV

VLADISLAV DUDINSKÝ

Inštitút politológie
Katedra občianskej náuky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: vladislav.dudinsky@unipo.sk

Abstract:

As with any culture, the Chinese one has also been developing in the process of continuous confrontation of humans with their surrounding environment. On the broader historical background these relations had determined the formation of the ancient Chinese worldview and the development of the relation between culture and nature within this framework. This very experience had become the foundation, which influenced the formation of later more or less coherent paradigms of thinking. Reflections on dynamic balance and "harmony" between humans and nature were preceded by the projects which had dramatically affected the environment at the time of their realisation and had to be disasters for ecosystems at those times. From our perspective, we have a tendency to ex post evaluate the state, which has been reached, which has been knowingly and purposefully maintained by tens of generations of Chinese, but we do not mention that also the Chinese had in the beginnings deeply embedded their thought structures in nature (which is usually a matter of criticism against the European culture and tradition).

Keywords:

Tao, Taoism, nature, Culture, Harmony, Lao-c', Lie-c'

V súčasnosti sme svedkami zobrazovania a hodnotenia staročínskych (a do dnešných dní vo východnom geografickom priestore ešte stále významných) filozofických a svetonázorových predstáv o podstate bytia, povahe zákonitostí prírody a vzťahu človeka a prírody ako pozitívnych a z pohľadu environmentalistiky pre

predstaviteľ a európskej civilizácie vzorových. V myšlienkach východných mysliteľov, starých už niekoľko tisícročí, sa pokúšame odhaliť nadčasový rozmer a použiť ich ako návod aj pre zamýšľanie sa nad dnešnými problémami života modernej západnej civilizácie a prípadne aj ako inšpiráciu pri hľadaní riešení. Európska myšlienková tradícia s jej filozofickými a svetonázorovými konštrukciami a paradigmami, vrátane ich dopadov na životné prostredie, sa v porovnaní s východnými hodnotí ako deštruktívna a nepoužiteľná (či priamo kontraproduktívna) pri riešení globálnych civilizačných problémov. Oproti tomu vo vzťahu k východnému mysleniu sa zdôrazňuje, že „práve a najmä čínska civilizácia si vytvorila a filozoficko-ontologicky veľmi presne definovala /.../ základnú a v Číne apriórne dominantnú metafyzickú axiómu celej svojej klasickej filozofie a ideológie, ktorá je v porovnaní s klasickými svetonázorovými orientáciami a determinujúcimi ideologickými axiómami európskej civilizácie v podobe absolútnej protikladnosti“ (Čarnogurská, 1997, s. 35).

Čína je Európanovi predstavovaná ako krajina, v ktorej už po celé stáročia dominuje symbiotický a environmentálne šetrný vzťah medzi kultúrou a prírodou, bez výrazných antropocentrických a antropomorfných prvkov. Môže vzniknúť dojem, že Číňania, tak ako boli, tak aj ostali (používajúc dnešnú terminológiu) environmentalistami, ľuďmi so šetrným prístupom k prírode a okolitému prostrediu, filozoficky vysvetľujúci svet ako Univerzum, ako dynamický celok jin-jangovej povahy, v ktorom nič nie je zbytočné a všetko so všetkým súvisí. Cez postavu čínskeho majstra (naj-

častejšie taoistického), poučajúceho svojich žiakov, sa Európan dozvedá, že v ľudskom tele žiadny orgán nie je nadradený ostatným, že všetky sú rovnako dôležité, že organizmus funguje ako živá jednota všetkých orgánov a že na tom istom princípe funguje nielen Podnebie, ale celý Vesmír. Podobne žasneme nad možnosťami čínskych alternatívnych medicín s niekoľko tisícročnou tradíciou, ktoré akcentujú nie orgán, ale celý organizmus, v úžase (ale nechápavo) počúvame o šiestich podobách vesmírnej energie *čchi*, o absolútnom tichu, najvyššej prázdnote, o udržiavaní vitality či o technikách získavania pozitívnej energie. Sympatie k takému obrazu sveta demonštrujeme návštevou ázijských obchodov a nákupom imitácií kultových predmetov (najčastejšie v podobe taoistických symbolov), ale ako „exotických módných doplnkov“. Tak často u laickej verejnosti v euroatlantickom prostredí dochádza k nepochopeniu, ba až vulgarizácii skutočnej podstaty učenia čínskych mudrcov, k vytrhávaniu zaujímavých myšlienok z kontextu (aj historického) a k vytváraniu idealizovanej predstavy o svetonázore a životnom štýle starých Číňanov a to všetko často na úkor posilnenia európskeho etnocentrizmu.

Niet pochýb, že čínska staroveká filozofia sa vyznačovala špecifikami, ktoré ju výrazne odlišujú od európskeho spôsobu filozofovania. Ako príklad sa najčastejšie uvádza absencia ontologickej problematiky v podobe nám dôverne známej z antickej gréckej filozofie – chýba formulácia otázky prazákladu skutočnosti, tradičnej „*arché*“ a pluralizmus ontologických konštrukcií, tak ako ho evidujeme v dejinách európskeho filozofického myslenia. Ak čínski mudrci nepristupovali k hľadaniu pravdy o podstate bytia tak ako európski filozofi, tak určite nie preto, že ich tento problém nezaujímal. Osobitosťou čínskeho myslenia je, že už v staroveku sa im podarilo odhaliť a pochopiť dialektickú povahu bytia ako Cestu Tao a jej energiu Te a prijať to ako Najvyššiu Pravdu, čím zanikla potreba opätovne otvárať otázku základnej ontologickej určenosti (pozri Čarnogurská, 2001, s. 5).

V našom príspevku sa chceme sústrediť na filozoficko-environmentálnu reflexiu vzťahu kultúry a prírody a priblížiť ju ako kvintesenciu doby aj so širším historickým pozadím, ktoré determinovalo špecifikum staročínskeho svetonázoru. Týmto sa aspoň čiastočne pokúsime „zjemniť“ niektoré superlatívy, ktoré sme uviedli v úvode našej štúdie.

Tak ako každá kultúra, aj tá čínska sa formovala v procese nepretržitej konfrontácie človeka s prostredím, ktoré ho obklopovalo. Z tohto pohľadu je možné kultúru vnímať ako spôsob sociálnej adaptácie spoločenstva k životnému prostrediu, kde určujúcim verifikátorom kultúrnych fenoménov, noriem a vzorcov správania sa je fakt prežitia ich nositeľov. Ignorovanie, resp. podceňovanie významu životného prostredia (krajiny, podnebia, flóry, fauny, prírodného bohatstva,

...) pri formovaní najstarších kultúr vo všeobecnosti a pri čínskej zvlášť pokladáme za jednu z možných príčin idealizácie dobových myšlienkových paradigiem. Nevyhnutnosť akceptácie parametrov životného prostredia zdôrazňoval aj C. Lévi-Strauss. Pri štúdiu spôsobov myslenia a mýtov rôznych kultúr odhalil, že v nich sú v špecifickej podobe vyjadrené vzťahy homológie medzi konkrétnymi parametrami prírody a sociálnymi podmienkami. Tieto vzťahy majú podľa C. Lévi-Straussa formu *zákona ekvivalencie* medzi najvýznamnejšími kontrastmi patriacimi k rôznym rovinám: geografickej, meteorologickej, zoologickej, botanickej, technickej, ekonomickej, sociálnej, rituálnej, náboženskej (Lévi-Strauss, 1996, s. 119). Z týchto vzťahov, ktoré sú „skryté“ v obsahoch aj najstarších mytologických obrazov a systémov, sa dá vyčítať, aké parametre prostredia najvýznamnejšie ovplyvňovali konkrétne formujúce sa kultúry. Staroveká Čína v tomto smere nie je výnimkou.

Prostredie tvoria aj iní ľudia a v tomto smere každý jedinec je „odsúdený“ na kooperáciu v rámci vlastnej society, ktorá je nositeľom a garantom kultúrnych fenoménov a noriem medziľudských vzťahov, ktoré sa v procese nepretržitej konfrontácie s prírodným a spoločenským prostredím ďalej rozvíjajú, resp. zanikajú. Výsledkom je dynamizmus a procesualnosť kultúry určitého sociálneho spoločenstva ako celku. Je to stav vyznačujúci sa nielen nepretržitými zmenami, tvorením a zaníkaním spoločenských noriem a kultúrnych fenoménov (tak ako prichádzali a odchádzali ich tvorcovia a nositelia), ale aj invariantmi, ktoré napriek dynamizmu a procesualnosti v určitých podmienkach – ak našli potrebnú oporu – mohli pretrvať po stáročia. Posledné je zvlášť výrazné práve vo východných systémoch. Ako v tejto súvislosti poznamenal M. Foucault, práve čínska kultúra sa vníma ako „najúzkejšia, najhierarchizovanejšia, najľahostajnejšia k udalostiam v čase, najväčšmi spätá s čírym rozvojom priestoru: zdá sa nám, že je to civilizácia hrádzi a priehrad pod večnou tvárou neba; vidíme ju ako rozpriestranenú a znehybnenú na celej ploche kontinentu ohrazeného múrmi“ (Foucault, 2000, s. 10).

Čínska kultúra sa vytvárala v špecifických geografických, zemepisných a spoločenských podmienkach a vplyv predovšetkým prírodného prostredia a klimatických pomerov na formovanie myšlienkových paradigiem pokladáme za významný. Na podporu uvedeného uvedieme niekoľko historických, geografických a zemepisných poznámok.

Oblasť starej Číny tvorili dve navzájom odlišné územia: na severe boli sprašové územia, ktoré síce boli úrodné, ale príliš prepúšťali vodu. Južné územia naopak boli výrazne zavodnené a vystavované záplavám. Čínska kultúra vznikala podľa všetkého nie na území Veľkej nížiny, ale na sprašových terasách a horských chrbtoch na jej okraji. Trvalé osídlenie nížiny Žltej rieky

(Chuang-che) bolo v čínskej predhistórii znemožnené „náladovosťou“ riek a častými záplavami. Osídľovanie a využívanie tohto rizikového priestoru sa rozvíjali úmerne so zdokonaľovaním odvodňovacích a melioračných prác.

Klimatické podmienky spôsobovali, že čínska spoločnosť (a čínski vládcovia) už od dávnych čias museli čeliť každoročne sa opakujúcim záplavám Žltej rieky, museli riešiť problém vysušania mokrín a bažín a meniť ich na úrodné polia. Je nemožné kvantifikovať úsilie a obete starých Číňanov, kým z územia urobili to, čím je dnes – „z generácie na generáciu prekopávanú krajinu, ktorá je chránená hrádzami, križovaná kanálmi a cestami vyšľapanými v zemi, zavlažovaná z potokov a studní, rozdelená čistinkami ...“ (Fairbank, 1998, s. 21). Život v rozsiahlych povodňových oblastiach a charakter prírodného prostredia výrazne ovplyvnili (a v mnohom dodnes ovplyvňujú) celú čínsku kultúru. Už tu kdesi sa v porovnaní s európskou civilizáciou zakladal podstatný rozdiel v chápaní miesta prírody a prírodného prostredia v živote človeka a spoločnosti, čo následne výrazne ovplyvnilo spôsob kolektívneho spolunažívania aj samotných ľudí – v čínskej societe sa stalo nutnosťou podriadenie jedinca skupine a tá ako „jeden muž“ čelila všetkým prírodným pohromám. Živelnosť a nespútanosť prírodných síl a „pohľenosť“ človeka prírodou, vyjadrené v starom čínskom prísloví „*Nebo nás živí aj ničí*“, neumožnili tak, ako tomu bolo v európskom priestore, formulovať napr. antropocentrické či etnocentrické paradigmy. Na toto špecifikum poukázala aj M. Čarnogurská: „/.../ vo svojich nielen spoločenskovedných či filozoficko-antropologických, ale aj metafyzických odpovediach na základné svetonázorové otázky tradiční čínski filozofi odjakživa orientovali na krajne antiindividualistické a antiantropocentrické názorové postoje“ (Čarnogurská, 2006, s. 24).

Vzniku myšlienkových a filozofických systémov akcentujúcimi symbiotický a vyvážený vzťah spoločnosti a prírody (6. – 4. storočie pred n. l.) a ich akceptácii čínskou societou ako „štátneho učenia“ predchádzalo stáročné zhromažďovanie a zhodnocovanie skúseností z realizácie projektov, ktoré výrazným spôsobom zmenili podobu, ale aj funkcie obrovských území. V európskych podmienkach takéto aktivity nemali obdobu nielen čo sa týka ich rozsahu, ale aj zmobilizovanej masy ľudí a trvania samotnej akcie. Neporovnateľné výsledky dosiahli Číňania v technike a technológii zavodňovania (na severe) a odvodňovania (na juhu) – mnohé rozsiahle územia by bez týchto techník neboli osídlené a poľnohospodársky využiteľné. Odvodňovacie práce sú spájané už s mýtickým Veľkým Jü – zakladateľom legendárnej dynastie Sia¹ a prvého čínskeho štátneho systému. Bol to vraj Jü, kto na prelome tretieho a dru-

hého tisícročia pred našim letopočtom ukončil niekoľko rokov trvajúce záplavy tým, že vody odviezol do mora.

V priebehu vlastných dejín sa Číňania postupne naučili zovrieť rieky do hrádzi a tým chrániť polia pred záplavami. Životne dôležité to bolo predovšetkým vo Veľkej nížine, ktorá bola pravidelne ohrozovaná veľkou vodou Žltej rieky; jej ústie sa kvôli malému spádu a množstvu prinášaných nánosov neustále posúvalo a medzi jej najsevernejšou a najjužnejšou polohou je zaznamenaná vzdialenosť vzdušnou čiarou až 700 km (pozri Böttger, 1984, s. 43). Grandiózny projekt regulácie povodia Žltej rieky a jej prítokov a výstavba známeho terasovitého zavlažovacieho systému boli realizované v priebehu rekordne krátkeho času (počas jednej generácie). Ešte predtým čínski roľníci vyvinuli metódu ochrany nízko položených polí – obklopovali ich hrádzami, aby ich ochránili pred vysokou vodou. Budovanie hrádzi na brehoch riek sa neskôr uskutočňovalo pod štátnou kontrolou spájaním už existujúcich hrádzi okolo polí. Významný bol aj rozvoj závlahového poľnohospodárstva, ktorý sa na území starej Číny začal už v 1. tisícročí pred n. l. Výsledkom bolo vybudovanie celej siete kanálov v údoliach riek Chuang-che, Chuaj a Wej. Je logické, že v týchto podmienkach nadobudlo nesmierny význam pozorovanie počasia a všetkého, čo s ním súviselo. Už v dobe Šang² sú vedené systematické záznamy o klimatických javoch a z rokov okolo 650 pred n. l. pochádzajú písomné záznamy o pozorovaní tvarov mračen a iných atmosférických javov počas slnovratu a rovnodennosti. Neskôr, v dobe Chan, bol dokonca zriadený zvláštny úrad pre pozorovanie a predpovedanie počasia a v dobe Sung už boli prístroje na meranie množstva zrážok, ktorých výsledky sa hlásili panovníkovi, aby bolo možné včas uskutočniť potrebné opatrenia pred hroziacimi povodňami (pozri Böttger, 1984, s. 181). Pre potreby vodnej dopravy sa budovali prieplavy – už začiatkom 5. stor. pred n. l. bol na východe Čchu vykopaný známy prieplav Chan-kou medzi riekami Chuaj-che a Jang-c (Simonovskaja – Jurjev, 1978, s. 23 – 24).

Starí Číňania neboli majstrami iba v boji so živelnými prírodnými silami. Pre potreby vlastnej bezpečnosti už v dobe Čou³ budovali okolo rozsiahlych území hlinené valy, obranné múry a hradby, ktoré sa neskôr pospájali, a tak okolo roku 220 pred n. l. vzniklo najväčšie opevňovacie zariadenie (Dlhý múr), ktorý sa tiahne 4800 km naprieč severnou Čínou od Žltého mora až do Kan-su.

Ak uvádzame tieto reálie, tak preto, aby sme naznačili širšie pozadie, ktoré ovplyvnilo formovanie neskorších viac-menej ucelených myšlienkových paradigiem. *Tým chceme zároveň dokumentovať, že úvahám o dynamic-*

¹ Dynastia Sia – pololegendárna, 20. – 18. st. pred n. l.

² Dynastia Šang, neskôr nazvaná Jin – 18.-11. stor. pred n. l.

³ Dynastia Čou – 11. – 3. stor. pred n. l., no najmä 7. – 3. stor. pred n. l. tzv. Východné Čou.

kej rovnováhe a „harmónii“ človeka a prírody predchádzali projekty, ktoré v čase ich realizácie dramaticky zasiahli do životného prostredia a museli byť pohromou pre vtedajšie ekosystémy. My máme tendenciu hodnotiť stav, ktorý sa ustálil až nasledovne, ktorý bol a je desiatkami generácií Číňanov vedome a cielavedome udržiavaný a nespomíname, že aj Číňania na začiatkoch výrazne ovlácali prírode svoje myšlienkové štruktúry (čo sa vyčíta práve európskej kultúre a tradícii). Východné paradigmy tak „ošetrojú“ nie vzťah spoločnosti a prvej prírody (pôvodnej, človekom nezmenenej), ale spoločnosti a tzv. kváziprírody, t. j. druhej prírody, ktorú tvoria človekom modifikované a vytvorené formy prírodného prostredia (ako také môžu byť označené aj pojmom „agrotechnické prostredie“). Táto príroda, na rozdiel od prvej, pôvodnej sa už nevyznačuje systémovou vlastnosťou stability a sebazachovania a jej existencia v konkrétnej forme vyžaduje nepretržitý regulujúci vplyv zo strany človeka. V opačnom prípade formy tohto prostredia degenerujú, strácajú nadobudnutú funkčnosť a podobu a zanikajú. Zachovanie týchto človekom vytvorených systémov a artefaktov do dnešných dní zaslúžene vzbudzuje obdiv a uznanie!

V čínskom prostredí rozhodujúcim energetickým faktorom udržiujúcim tieto systémy „druhej prírody“ v stave relatívnej rovnováhy bol roľník a jeho práca. Roľníci boli hlavnou produktívnou silou v čínskom spoločenstve, čo dosvedčuje aj skutočnosť, že agrárna otázka z hľadiska vnútropolitického bola ešte donedávna prioritnou. Tu sme svedkami určitého „historického paradoxu“. Čínska spoločnosť, založená dominantne na poľnohospodárstve, ktoré sa vo všeobecnosti vyznačuje radikálnymi a predovšetkým deštruktívnymi zásahmi do životného prostredia, sa dokázala po stáročia (fakticky až do dnešných dní) vyvíjať udržateľným spôsobom, zachovať priestor a vyhnúť sa migrácií do nových oblastí. Neprekvapuje, že práve roľníci a poľnohospodári boli tí „najpovolanejší“, aby „odhalili“ svet ako svet premien, vznikania a zanikania, rytmov a cyklov, jednoty všetkého so všetkým. Na tomto mieste by sme mohli konštatovať, že skúsenosť starých Číňanov by sa nemala ničím líšiť od skúsenosti iných agrárnych kultúr. Napriek tomu okrem Číny všetky staré kultúry založené na agrárnom spôsobe života a intenzívnom využívaní pôdy práve uvedený spôsob života priviedol k zániku.

Na rozdiel od iných agrárnych kultúr vzorce správania sa starých Číňanov sa formovali v priestore, ktorý sa nevyznačoval takou rôznorodosťou (ako napríklad v Európe), čo výrazne limitovalo možnosti prežitia. Prejavilo sa to vo vytvorení veľmi pevných a stále dokonalejšie prepracovávaných vzťahov k pôde ako hlavnej živiteľke a garantovi prežitia. Pre východného človeka bytostne dôležitým bolo zistenie, že narušenie cykličnosti a vykročenie z kruhu nekonečných opakovaní môže mať pre spoločenstvo zničujúce následky, môže znamenať stratu relatívnej bezpečnosti a zdrojov

obživy. Tak upevnený svetonázor, ktorého pravdivosť verifikovali celé desiatky generácií prežitím na tom istom území, pre každé nové pokolenie odkazoval smernicu zotrvať pri ustálených a historicky overených vzorcoch správania sa. Obrábanie relatívne malých kúskov zeme s nasadením veľkého počtu ľudí a za pomoci výdatného hnojenia (exkrementmi všetkého druhu) vytvorili vzájomnú závislosť medzi hustotou obyvateľstva a intenzívnym poľnohospodárstvom – početná populácia vyžaduje intenzívne obrábanie pôdy a zároveň ho umožňuje. „Keď takéto hospodárstvo raz vzniklo, nadobudlo určitú zotrvačnosť a funguje ďalej stále rovnako“ (Fairbank, 1998, s. 23).

Neustály boj s prírodou určite nemohol stimulovať vznik obrazov sveta, v ktorých by človek vystupoval ako „prirodzená prírodná bytosť“ harmonicky spolužijúca s pôvodnou prírodou. Tento stav najstarší čínski myslitelia nachádzali v predhistorických mytologických obrazoch človeka a prírody, o ktorých informuje napríklad Lie-c'. Podľa týchto predhistorických mýtov niekedy za dávnych čias život človeka a prírody bol skutočne harmonický. Ľudia a zvieratá žili spolu a kráčali bok po boku. K zmenám v tejto harmonickej jednote a k jej narušeniu začalo dochádzať v dobách Piatich cisárov, mýtických vládcov, ktorí naučili človeka loviť a chytať ryby (cisár Fu-si), vyrábať poľnohospodárske náradie a obrábať pôdu (cisár Šen-nung), založiť oheň (cisár Suej-žen), budovať obydliá (cisár Jou-čcheo), stavať člny a variť ryžu (cisár Chuang-ti) a za vlády Troch kráľov (Jao, Šun a Jü) (pozri Tao, 1994, s. 181 – 182). Uvedená harmónia sa prejavovala aj v tom, že mnohí z bohov čínskeho Panteónu, ale aj niektorí mýtickí vládcovia mali „podvojnú“ podstatu – boli napoly ľudia a napoly zvieratá. Aj napriek tomu, že nevyzerali ako ľudia, boli im pripisované cnosti veľkých mudrcov a najväčšie zásluhy predovšetkým za sociálnu emancipáciu človeka, rozvíjanie jeho zručností a za víťazstvá v boji so živelnými prírodnými silami v prospech človeka. Je zaujímavé, že svoju dobu (približne 4. storočie pred n. l.) už Lie-c' pokladá za „zdegenerovanú“. Pôvodnú harmóniu obyčajný človek narušil tým, že zabudol, že božskí mudrci, ktorí dali tvary a inštrukcie všetkým zvieratám, vtákom, hmyzu, ale aj ľuďom, duchom a škriatkom, nenachádzali veľké rozdiely v myslení a inteligencii žijúcich druhov (pozri Lie-c', 1994, s. 74 – 75). Tvor mohol byť múdry ako človek, ale nemusel ako človek vyzeráť. Ľudia však na to zabudli a začali sa cítiť lepšie s tými, ktorí vyzerajú ako oni a k všetkému, čo ako oni nevyzerá, začali sa správať ako k cudziemu. „Hocičo, s kostrou dlhou šesť stôp, prednými končatinami inými, ako zadnými, s vlasmi na hlave, zubami skrytými v ústach, čo sa pri behu nakláňa dopredu, je nazývané „človek“, aj keď tento človek môže mať mozog zvieratá“ (Lie-c', 1994, s. 74). Človek sa dopustil osudovej chyby, keď začal hľadať múdrosť iba medzi tými, ktorí patria k tomu is-

tému druhu. Svojím správaním vyplašil zvieratá a tie vystrašené sa rozprchli a začali sa skrývať v úkrytoch a utekať do svojich skrýš, aby unikli predovšetkým ľudskému zlu.

Z uvedeného sa dá usudzovať, že vznik stavu odcudzenia a chápanie človeka už ako odcudzeného prírode je možné (podľa Lie-c') situovať do začiatku tretieho tisícročia pred našim letopočtom, t. j. do obdobia, kedy čínske obyvateľstvo začalo s intenzívnym pretváraním životného prostredia a so zhodnocovaním prvých skúseností z tejto činnosti. Trvalo niekoľko storočí, kým tieto aktivity, spôsob života a nahromadené skúsenosti našli oporu vo filozofickom odôvodnení a prírodnej kozmológii, ktorú rozvinul jeden z najstarších čínskych filozofov Lao-c'.

V učení o ceste Tao a jej energii Te Lao-c' vysvetlil svet ako Univerzum, ako nekonečné bytie, stále sa navracajúce, bez začiatku v čase – a preto aj bez Stvoriteľa -, obsahom ktorého sú dynamické a cyklické procesy vznikania a zanikania všetkých individuálnych obsahov a foriem. V tomto svete, v ktorom všetko so všetkým súvisí, sú všetky jednotliviny, vrátane človeka, podriadené ceste Tao a nachádzajú sa vo vzájomnej interakcii. Nie je to však forma biocentrizmu (biologickej či prírodnej nadradenosti človeku) – Zem až v konečnom dôsledku podmieňuje zákony Človeka (pozri Lao-c', 1993, s. 35). Nie je to však ani nadradenosť človeka prírode (antropocentrizmus), ale Tao-centrismus – nadradenosť Cesty (Tao) Nebu, Zeme a Človeku. TAO nie je božstvo, ale pojmovo nepostihnuteľný absolútny princíp, ktorým sa riadi všetko bytie. „Cesta Tao je vo všetkom, /.../ je prarodičkou desaťtisícich vecí“ (Lao-c', 1993, s. 14). Je nevyčerpatel'ná, „... zjednocuje svet do jedného celku, /.../ zdá sa byť spoločným predkom všetkého, otcom všetkých vecí“ (Lao-c', 1994, s. 27). Desaťtisíce vecí sa uskutočňuje v Podnebesí Cestou Tao nevypočítateľne a spontánne. Tao je ich kvintesenciou, je všadeprítomné, nič na tomto svete nie je mimo jeho pôsobenia (porovnaj Lao-c', 1994, s. 61; (Lao-c', 1993, s. 31). Ale samotné osudy týchto vecí sú Tao ľahostajné: Nebo a Zem „netvorí z princípu ľudskosti“ (Lao-c', 1993, s. 15), „nie sú sentimentálne“ (Lao-c', 1994, s. 29), ani „ľudomilné“ (Čarnogurská, 1998, s. 4), zaobchádza s nimi všetkými, t. j. aj s človekom, ako so „slamenými psami“.

Aby bolo možné zachovať to, čo je, teda symbiotický vzťah s „druhou“ prírodou a tým aj životný priestor, bolo potrebné „zastaviť čas“, t. j. stimulovať vzorcu správania sa ľudí tak, aby neschádzali z cesty svojich predkov, aby sa vystríhali zmien v živote, znášali svoj údel a obeť (ako slamení psi) a nezasahovali do procesov. Pretože nielen „Cesta Tao sa vždy uskutočňuje nezasahovaním!“ (Lao-c', 1993, s. 47), ale ani Podnebesia sa nedá násilne zmocniť (Lao-c', 1993, s. 39) – Podnebesie sa usmerňuje samé od seba! (Lao-c', 1993, s. 47). Udržať si Podnebesie, to chce trvalo do ničoho nezasahovať!

(Lao-c', 1993, s. 62). „Nezasahovanie“ do procesov a chodu vecí však neznamenal úplné „nič-nerobenie“, ale dokonalé nasledovanie prirodzenosti (zásada *wu-wei*). Prípadné zasahovanie do procesov sa pripúšťalo pod podmienkou dodržania zásady „nevypovedateľnej prostoty“, t. j. bezžiadostivosti (Lao-c', 1993, s. 37).

Aj Lie-c', ktorý je považovaný za jedného z najvýznamnejších nasledovníkov Lao-c', písal: „Cesty sa človek nemôže zmocniť. Ani telo nikto nevlastní. Jeho tvar nám bol prepožičaný nebom a zemou“ (Lie-c', 1994, s. 66). Dokonalý Človek práve tým, že nezasahuje, nič neničí (Lao-c', 1993, s. 78).

Potrebné je však poznamenať, že dosiahnutý stav, ktorý dnešnou optikou často hodnotíme ako prejav vyspelej inteligencie, bol dosahovaný a udržiavaný nie širokým osvietenstvom, vzdelávaním a „vvedomelou skromnosťou“, ale slepým podriadením sa a rešpektovaním vonkajšej nevyhnutnosti, ktorá bola identifikovaná s Cestou Tao a jej tvorivou energiou Te.

„/.../ tí, čo správne postupovali Cestou Tao, neusilovali sa o to, aby bol ľud osvietený, ale ponechávali ho v jeho prirodzenej prostote.“

Veď ťažké je spravovať ľud, ktorý veľa mudruje! Pretože mudrovaním sa pri spravovaní zeme dospieva k jej vydrancovaniu“ (Lao-c', 1993, s. 79).

„Skoncuje s učenosťou a bude po starostiach!“ (Lao-c', 1993, s. 30).

Podobne ako Lao-c' ani Konfucius (551 – 479 pred n. l.) neveril v rozum jednoduchého ľudu a ani v jeho schopnosť získavať vedomosti: „Ľud je možné prinútiť, aby išiel určitou cestou, ale nie je možné ho prinútiť, aby pochopil prečo“ (cit. podľa Simonovskaja – Jurjev, 1978, s. 32).

Aj u Konfucia sa človek a jeho bytie chápali ako súčasť prírodného kolobehu, v ktorom existuje súvislosť medzi ľudským správaním a prírodnými procesmi. Problém však preniesol do roviny etickej a tajupnej „te“ dal podobu mravnej sily.

V kozmologických predstavách starých Číňanov o priamom a tesnom spolunažívaní človeka s prírodou bolo implikované presvedčenie, že každá zmena vo svete ľudí bude mať svoj ohlas vo svete prírodnom a naopak. Pôvodná čínska kozmológia však bola v období mohutných sociálnych pohybov a úpadku autority vládcov doplnená o ideu „mandátu Nebies“. Táto idea – rozvinutá Konfuciom – prezentovala vládcu (a vládnucu dynastiu) ako toho, komu bol udelený mandát Nebies a mal výlučný prístup k Nebu a nebeským duchom. Garantom „kvality“ vládnutia panovníka mala byť jeho mravná sila („te“), ktorú splodilo Nebo (Hovory Konfuciovy, 1940, s. 67) a ktorá má podobu „strednej cesty“ (Lao-c', 1993, s. 57).

V praxi to malo znamenať, že všetky činy cisára mali byť v súlade s Poriadkom, ktorý nie je súhrnom smerníc a inštrukcií pre ľudské správanie, ale je priamo totožný s Poriadkom prírody. Manifestáciou Poriadku

boli zmeny opakujúce sa s nevyhnutnou pravidelnosťou (napríklad striedanie ročných období). Nebesa sa stali symbolom Poriadku a chcú Dobro. Narušenie tohto Poriadku človekom malo za následok aj poruchy v prírode. Preto panovník ako „syn Nebies“ zodpovedal nielen za spoločenské pohyby a blaho svojich poddaných, ale aj za zmeny, ktoré mali pre roľnícke obyvateľstvo životný význam. Jeho povinnosťou bolo každoročne vydávať kalendár, v ktorom boli predpovedané rozhodujúce aktivity a udalosti – začiatok orby a sejby, zber obilia, počasie, prípadné suchá, povodne ... Číňania verili v magickú silu kalendára a veštieb, a preto nepredvídané udalosti – katastrofy, zemetrasenia, hladomory, „neplánované“ povodne, či dokonca „neohlásené“ objavenie kométy pokladali za dôsledok chybného kalendára, za ktorý v plnom rozsahu zodpovedal panovník. Tieto prírodné úkazy sa chápali ako narušenie Poriadku, ako príznak toho, že „morálna sila“, „etnosť“ (te) dynastie, t. j. magická prirodzenosť, ktorá preniká celý Vesmír a udržuje ho v harmónii slabne, že Nebesa sa od vládnucej dynastie odvracajú a že cisár sa svojim konaním pripravuje o mandát Nebies. „Zlatý vek“ na svete môže navodiť len panovník, ktorý iba svojou „morálnou silou“, mravnou dokonalosťou zabezpečí kolobeh sveta, dá ľuďom mier a obnoví strategickú dynamickú rovnováhu (strednú cestu). Na rozdiel od učenia Lao-c' konfuciáncom (rady ktorých tvorili predovšetkým úradníci a štátny aparát) sa podarilo s veľkým úspechom presmerovať zásadu wu-wej (nezasahovania) na oblasť sociálnu a vládcov a predstaviteľov štátu povýšiť na „nedotknuteľné“ autority, čím významne prispeli k vytvoreniu jedného z najúspešnejších konzervatívnych systémov. V tomto spoločenskom systéme existencia obyčajného človeka nadobudla formu „agnostického bytovania“, absolútneho nasledovania tzv. prirodzenej povahy vecí a vzorcov správania sa predchádzajúcich generácií bez ich racionálneho zhodnotenia, prijímania každej životnej skúsenosti a nariadenia „syna Nebies“ bez reptania a odporu, čo európska kultúra nepoznala ani v obdobiach najväčšieho kultúrneho útlaku. V podmienkach vyžadovanej pasivity a nezasahovania taoizmus ako pôvodne prírodné kozmologické učenie s prvkami živej dialektiky, ktorý sa doteraz v svojich filozofických špekuláciách sústredil na vzťah človeka a prírody, presmeroval pozornosť človeka na poznanie seba samého, na ovládanie vlastnej vnútornej energie, s presvedčením, že iba dokonalou vierou si dokáže podrobiť ostatné veci.

V situácii, kedy si uvedomujeme, že svetová civilizácia pri riešení problémov životného prostredia stojí pred bifurkačným bodom (ak nie celá, tak určite v euroatlantickom priestore), je ťažké predvídať, akým smerom sa bude uberať vývoj v čínskej spoločnosti. Tá začala prechádzať zložitým procesom premien už v posledných dvoch storočiach, kedy v rôznych smeroch a aspektoch začala reagovať na reálne vplyvy (svetoná-

zorové, vedecké, umelecké) „Západu“. Tieto vzory však boli vo väčšine modifikované a prijímané v podobe, ktorá zásadne nenarúšala vnútornú koherenciu prevládajúcich filozofických a svetonázorových paradigiem. V posledných dvoch-troch desaťročiach však čínska spoločnosť zareagovala na globalizačné výzvy a to, čo z pohľadu globálne a environmentálne uvažujúceho Európana sa dnes javí inšpirujúcim, stráca u veľkej časti čínskej spoločnosti hodnotový význam. Čína sa vydala na cestu industrializácie, prekonáva pôvodné myšlienkové paradigmy, ktoré boli v priebehu viac ako štyroch tisícročí verifikované prežitím kultúry a do popredia vyzdvihuje hodnoty a vzorce správania, ktoré v európskom prostredí je snaha prekonať, resp. presmerovať, a to aj za pomoci „vzorov z Východu“. Jemná dynamická rovnováha medzi čínskou spoločnosťou a životným prostredím sa narúša, „nevypovedateľná prostota“ a bezžia-dostivosť sú nahradzované žiadostivosťou a úžitkom (základnými kategóriami scenára európskeho vývoja), vzorce správania nadobúdajú nie-cyklickú podobu, zreteľná je nástupníckosť a smerovanie niekam, t. j. von z kruhu nekonečných opakovaní. Čínska spoločnosť zareagovala na výzvu štátu, ktorý si z minulosti zachoval autokratickú formu a modernizáciu vníma ako „národný program“. Odznelo to aj z tribúny Konferencie o klimatických zmenách v decembri 1997 v Kjóto, kde vedúci čínskej delegácie označil ekonomický rozvoj a spolu s tým odstránenie chudoby za podstatné priority Číny (pozri Moravčík, 1997, s. 27). Bilancovanie uplynulých 15 rokov jednoznačne potvrdzuje túto orientáciu!

Obavy vzbudzuje, že Čína tento cieľ dosahuje pomocou „európskeho inštrumentária“, ktoré v konečnom dôsledku nasmerovalo spoločnosť v euroatlantickom priestore k neudržateľnému spôsobu života. Už teraz začína byť zjavné, že nekritické prijatie tohto inštrumentária nasmeruje túto kultúru k ekologickej katastrofe so všetkým, čo k nej patrí – odlesňovanie, erózia pôdy, znečistenie prostredia, odpady, a to všetko s doteraz nevídaným počtom aktérov, ktorých počet prevyšuje 1,3 miliardy. O dopadoch na „glób“ sa zmieňovať je zbytočné! Veď okrem toho, že Čína je hneď po USA na druhom mieste čo sa týka tvorby HDP, že dlhodobo vykazuje najvyššie tempá ekonomického rastu, už teraz produkuje v absolútnej hodnote najväčšie množstvá CO₂. Podľa poslednej prognózy OECD Čína predbehne USA a stane sa najväčšou svetovou ekonomikou už v roku 2016 a do roku 2060 by podiel Číny spolu s Indiou na globálnom hrubom domácom produkte (HDP) mal vyskočiť z 24 % v roku 2011 na 46 %⁴. Chce sa však veriť, že dnešné generácie Číňanov už neobmedzované v racionalizácii vlastnej skúsenosti a stá-

⁴ Pozri: <<http://www.oecd.org/newsroom/balanceofeconomicpowerwillshiftdramaticallyoverthenext50yearsays-oecd.htm>>.

ročných skúseností svojich predkov, zhodnotia nielen ju, ale aj skúsenosť z euroatlantického priestoru a zachovajú všetko, čo je v tradičnej čínskej kultúre progresívne a životaschopné. Je toho veľa, čo by malo ostať aj naďalej súčasťou čínskej národnej kultúrnej prítomnosti a inšpiráciou pre iné kultúry. Bolo by tragédiou, keby Európa sa stala ochrancom čínskych tradícií.

Literatúra:

Balance of economic power will shift dramatically over the next 50 years, says OECD.

Dostupné na internete:

<<http://www.oecd.org/newsroom/balanceofeconomicpowerwillshiftdramaticallyoverthenext50yearssaysoecd.htm>> [10/11/2012].

BÖTTGER, W.: Kultura ve staré Číně. Praha: Panorama 1984.

ČARNOGURSKÁ, M.: Môže dôjsť v ontologickom procese bytia Univerza k stavu „konečného zavŕšenia“?. In: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Prešov: FF PU 1997. ČARNOGURSKÁ, M.: Človek a jeho životné prostredie cez optiku taoistickej filozofie prírody. In: Životné prostredie. R. 1998, č. 2., Dostupné na internete: <<http://www.seps.sk/zp/casopisy/zp/1998/zp298/carnogur.htm>> [8/9/2012].

ČARNOGURSKÁ, M.: Civilizácia, ktorá nevstupuje do 21., ale do 61. storočia. Čína prežíva svoju renesanciu. – In: Slovo. Roč. III, číslo 1, 3.-9. január 2001, s. 4 – 5.

ČARNOGURSKÁ, M.: Význam klasických čínskych ontologických názorov v globálnom filozofickom kontexte cez prizmu európskych a čínskych vzájomných filozofických vplyvov od minulosti až dodnes. In Marina Čarnogurská a kol.: Čínske odpovede aj na naše nezodpovedané filozofické otázky. Bratislava: KALLIGRAM 2006.

FAIRBANK, J. F.: Dějiny Číny. Praha: Lidové noviny 1998.

FOUCAULT, M.: Slová a veci. Archeológia humanitných vied. Bratislava: Kalligram 2000.

Hovory Konfuciovy. Preklad V. Lesný, J. Průšek. Praha 1940.

LAO-C': O Ceste Tao a Jej tvorivej energii Te. Preklad M. Čarnogurská, E. Bondy. Bratislava: HEVI 1993.

LAO-C': Tao-Te-Ting. Preklad F. H. Richard. Bratislava: CAD Press 1994.

LÉVI-STRAUSS, C.: Myšlení přírodních národů. Praha: Duaphin 1996.

LIE-C': Klasická kniha o dokonalé prázdnotě. In: Tao. Výbor z klasických taoistických spisů. Bratislava: CAD PRESS 1994.

MORAVČÍK, L.: Japonsko: Konferencia o klimatických zmenách. Al Gore nenadchol. In: Pravda, 10. 12. 1997, s. 27.

SIMONOVSKAJA, L. V. – JURJEV, M. F.: Dějiny Číny od nejstarších dob do současnosti. Praha: Svoboda 1978.

TAO: Výbor z klasických taoistických spisů. Bratislava: CAD PRESS 1994.

Štúdia je čiastkovým výstupom riešenia grantovej úlohy VEGA 1/0789/11 Občianske kompetencie ako súčasť kľúčových kompetencií žiaka strednej školy.

POLITICKO-FILOZOFICKÝ ASPEKT KONCEPTU CORPORATE CITIZENSHIP

MARTIN LAČNÝ

Inštitút politológie
Katedra občianskej náuky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: martin.lacny@unipo.sk

Abstract:

This study deals with the issue of corporate citizenship, highlighting its position in the wider context of the discourse of social science with a special focus on the intersection of social and political philosophy.

There are currently no businesses in general perceived as closed systems, having only narrowly defined scope of responsibilities, they are understood as part of a broader social context – as „corporate citizens“, accepting a relatively wide range of responsibilities towards various groups of stakeholders. In order to grasp the scope of the social roles of business across its width, various theoretical concepts focus on the whole range of roles that the enterprise as a specific type of organization performs due to its mission.

Corporate citizenship is presented here mainly in terms of theoretical concepts by Robert C. Solomon and Peter Ulrich. Reflection of a life serving economy and morality of business in society of free citizens, based on the common good, are in their concepts associated with the idea of businesses understood as citizens.

Keywords:

Business ethics, Corporate social responsibility, Corporate citizenship, Embedded economy, Republican liberalism

Chápanie úlohy podnikov prešlo od prvých diskusií o ich spoločenskej zodpovednosti veľkými zmenami. V súčasnosti nie sú podniky vo všeobecnosti vnímané ako uzavreté systémy, majúce len úzko vymedzený rámec zodpovedností, chápeme ich ako súčasť

širšieho spoločenského kontextu – ako „korporatívnych občanov“, akceptujúcich relatívne široké spektrum zodpovedností voči rozličným skupinám stakeholderov. Spoločensky zodpovedné podniky bývajú atraktívnejšie pre investorov, zákazníkov alebo potenciálnych zamestnancov, čo v dlhodobej perspektíve pôsobí v smere zvyšovania ich efektívnosti. V tomto ohľade je dôležitým elementom dobrá povest' firmy ako komunity, v ktorej sa ctí ľudská dôstojnosť zamestnancov a v ktorej vládnu slušné vzťahy (Lašáková, 2011, s. 73 – 81). Inštitucionalizovaná a vykazovaná spoločenská zodpovednosť sa v súčasnosti chápe ako efektívny nástroj strategického rozvoja podniku, nástroj budovania dôvery a podnikovej identity, reputácie férového hráča a dôležitý nástroj budovania značky. V súčasnej atmosfére sa doslova zdá, že úspešné spoločnosti zajtrajška už nebudú môcť byť inštitúciami bez vlastnej tváre, ktorých cieľom je iba predáť vhodný produkt za správnu cenu. Budú sa musieť prezentovať, ako keby boli individuálnymi osobami – ako inteligentný subjekt s nepokriveným charakterom, ktorý spravodlivo narába s vlastnými zamestnancami a širokým okolím. Medzi pozitívne iniciatívy, ktoré v tomto ohľade napomáhajú kultivácii a etickej mobilizácii našej praxe patria riešenia, súvisiace s budovaním zodpovednostných mechanizmov a modelov spoločenskej zodpovednosti (Fobel, 2011, s. 11 – 21).

V snahe uchopiť rámec spoločenských úloh podniku v celej jeho šírke, sa jednotlivé teoretické koncepty sústreďujú na celý komplex úloh, ktoré podnik ako špecifický druh hospodárskej organizácie plní vzhľadom na svoje poslanie a základné nasmerovanie. Po-

merne široké vymedzenie ekonomickej úlohy podnikov, ktoré môžeme v rámci mainstreamových teórií spoločenskej zodpovednosti podnikov považovať za reprezentatívne, ponúka britský odborník Tom Cannon, ktorý podnikom prisudzuje štyri skupiny čiastkových úloh: hospodárske a produkčné úlohy, podporné úlohy, adaptívne funkcie, riadiace a politické úlohy.

Hospodárske a produkčné úlohy zahŕňajú obrábanie pôdy, produkciu potravín, výrobu a distribúciu priemyselných tovarov a služieb a všetky úlohy spojené s produkciou a zveľaďovaním bohatstva. Podporné úlohy podnikov sú sústredené predovšetkým na podporu súdržnosti a stability spoločnosti, na zabezpečenie jej kontinuity (väčšina aktivít, ktoré sú spojené s komunikovaním a tvarovaním poznania a kultúry, spadá práve do tejto kategórie). Medzi adaptívne funkcie spadá produkcia prostriedkov, prostredníctvom ktorých spoločnosť reaguje na zmeny (zo strany podnikov ako hospodárskych jednotiek ide najmä o podporu vedy a výskumu). Každá spoločnosť vyžaduje existenciu inštitúcií ako sú vláda, právo, politické strany, armáda, ktoré koordinujú činnosť rôznych záujmových skupín a prostredníctvom nich sa regulujú konflikty medzi týmito skupinami. Hospodárska činnosť podnikov vytvára predpoklady pre činnosť vlády, súdov, armády, politických strán, a pod., čo podľa Cannona predstavuje rámec riadiacich a politických úloh podnikov (Cannon, 1992, s. 34 – 35).

Charakter zodpovednosti podniku ako kolektívneho mravného subjektu je ďalej konkretizovaný konceptom korporatívneho občianstva (*corporate citizenship*). Právny základ termínu „korporatívne občianstvo“ vychádza zo skutočnosti, že moderné obchodné právo dáva firmám status právnickej osoby, pričom im dovoľuje robiť to, čo dovoľuje fyzickým osobám ako občanom spoločnosti – uzatvárať zmluvy, vlastníť majetok, atď. Všetci občania spoločnosti disponujú právami a privilégiami, a ako takí majú právo prístupu napríklad k právnemu systému, systému vzdelávania a ďalším verejným statkom. Je však potrebné podotknúť, že aj v prípade občianstva musíme počítať s „druhou stranou mince“. Ak na jednej strane sú benefity, ktoré nám ako občanom spoločnosť poskytuje, na druhej strane pomyselnej mince je zodpovednosť, chápaná ako povinnosť pozitívne prispievať k fungovaniu spoločnosti, v ktorej žijeme. Prinajmenšom sa od nás očakáva, že budeme dodržiavať zákony a participovať na demokratickom procese. Občania však často prekračujú tento minimálny rámec prostredníctvom ich angažovanosti v oblasti filantropie, dobrovoľníctva a služieb verejnosti. Keďže sa firmy stali právnickými osobami a z tohto titulu požívajú práva, vyplývajúce z ich statusu, podľa tejto logiky sa na nich vzťahujú i zodpovednosti, ktoré s ich statusom korešpondujú.

V tomto kontexte Max Weber ako prvý moderný autor na prahu XX. storočia identifikoval dichotómiu

medzi ekonomickou racionalitou a svetom hodnôt. Práve on však popri analýze fenoménu racionality konania a racionalizácie inštitúcií zdôvodnil pozíciu hodnôt ako neoddeliteľnej súčasti kapitalistického spôsobu získavania bohatstva. Weber vo svojej dobe videl špecifickosť západného kapitalizmu v tom, že podnikateľské konanie, ktorého motívom je dosahovanie zisku prostredníctvom výmeny, musí byť vedené „racionálnymi cieľmi a kalkuláciou kapitálu“. To znamená, že príslušné konanie je vopred plánované, orientované na predvídateľné výsledky a jeho efektívnosť závisí od racionálneho posúdenia vecných a osobných nákladov ako prostriedkov k dosahovaniu zisku na jednej strane a konečných výnosov vyjadrených v peňažnej hodnote na strane druhej. Racionálne a kalkulujúco orientované správanie však v intenciách Weberových úvah nie je jediným faktorom úspešného podnikania. Podľa neho k najdôležitejším prvkom utvárajúcim spôsob života patrili vždy náboženské sily a v nich zakotvené etické predstavy o povinnosti. Tento moment sa prejavil ako určujúci determinant aj v kapitalistickom spôsobe zmýšľania a konania. V tomto zmysle bol úspech priemyselného a obchodného podnikania podmienený osvojením si nových cností, skoncentrovaných v idei povinnosti povolania ako záväznosti, ktorú má jednotlivec pociťovať a aj pociťuje k obsahu svojej činnosti. Táto myšlienka, ktorá je podľa Webera pre sociálnu etiku kapitalistickej kultúry charakteristická, má pre ňu dokonca v určitom zmysle konštitutívny význam (Weber, 1983, s. 279).

Súčasnému diskurzu o spoločenskej zodpovednosti podnikov približuje načrtnuté weberovské idey americký odborník v oblasti aplikovanej etiky – Robert C. Solomon, ktorý pristupuje k problematike podniku ako spoločensky zodpovednej organizácie cez aristotelovské chápanie postavenia individua v spoločnosti. Všetci ľudia sú podľa neho členmi spoločnosti a ich osobná identita závisí vo veľkej miere od ich spoločenskej úlohy, v dnešnom chápaní úzko spojennej s povolaním, pozíciou v určitej organizácii. Osobná identita a seba-realizácia úzko súvisia nielen s osobnými vlastnosťami, ale aj so spoločnými záujmami spoločnosti v ktorom jednotlivec pôsobí. V aristotelovskom ponímaní najvyšší spoločenský záujem spočíva vo vytvorení takého spoločenstva, v ktorom je umožnené každému jednotlivcovi uskutočnenie dobrého života. Podľa Solomona takto podnik ako organizácia na jednej strane vystupuje v spoločnosti ako občan a zároveň sám je vo svojom vnútri spoločnosťou. Preto by sa podľa jeho záverov mal podnik správať ako cnostný občan a zároveň ako demokratická spoločnosť, podporujúca blaho svojich občanov (Solomon, 1993, s. 288).

Toto konštatovanie konkretizuje pohľad na podnik ako kolektívny mravný subjekt v chápaní etiky sociálnych dôsledkov, resp. ho rozširuje o špecifický rozmer zodpovednosti – zodpovednosti za vytváranie pod-

mienok pre spoločné dobro navonok (voči externým participujúcim skupinám) i vo vnútri samotného kolektívneho subjektu (voči interným participujúcim skupinám) (Lačný, 2012, s. 42 – 48).

Solomon teda vlastne pripisuje postaveniu podniku v spoločnosti postavenie cnostného občana, orientovaného na plnenie svojho poslania. Ak by sme mali v tomto kontexte skutočne reflektovať aristotelovské korene spoločného dobra, ktoré by malo byť podľa Solomona pre jednotlivých aktérov v takejto spoločnosti jednou z fundamentálnych hodnôt, je vhodné pripomenúť si práve korene pojmu občianstva.

V mestských štátoch starovekého Grécka a v Rímskej ríši bol titul „občan“ čestným označením, slobodní občania gréckych Polis a Rímskeho impéria boli považovaní za elitu. Zároveň sa však s ňou, ktorú tento titul v sebe zahŕňal, spájali určité zodpovednosti. Podobne je to podľa Solomona aj v prípade koncepcie organizácií chápaných ako občanov. Znamená to uvedomiť si a uchopiť svoj podiel zodpovednosti za vývoj spoločnosti, na ktorej občan participuje. Dodnes chápeme ako kompliment, keď sa o nás niekto vysloví ako o „vzore pre spoločnosť“ alebo ako o „vynikajúcom občanovi“. Platí to rovnako pre jednotlivcov i pre firmy. Mnohé významné osobnosti zo sveta biznisu sú si vedomé benefitov, ktoré vyplývajú z dobrej reputácie a snažia sa o jej uchovanie.

Firmy však majú v podstate viaceré zdroje, či roviny reputácie. Majú napríklad svoju finančnú reputáciu, ktorá závisí od názoru analytikov a akcionárov, majú určitú reputáciu ako zamestnávateľia, obchodní partneri, atď. V konečnom dôsledku býva pre firmu pozitívnu reputáciou, ak komunita v ktorej pôsobí, určitým spôsobom vyjadruje dôveru v jej fungovanie.

Dôvera má pritom pre firmy reálnu ekonomickú hodnotu – znižuje transakčné náklady podnikania. Keď prvý raz vstupujeme do obchodného vzťahu, musíme nutne vytvoriť s druhou stranou určité partnerstvo, čo si vyžaduje určitý čas a úsilie. Nedôvera v tomto vzťahu spôsobuje napríklad to, že potrebujeme využívať nákladné prostriedky právnej ochrany. Mnohé vedecké štúdie dokazujú, že nedostatok dôvery môže znásobiť náklady podnikania. V prípade, že sa v obchodnom vzťahu vytvorí dôvera, ak obchodný vzťah trvá a dochádza k opakovaným transakciám, počiatočná investícia do vytvorenia dôveryhodného vzťahu sa vypláca. Podnikanie sa tak stáva jednoduchším, pružnejším a lacnejším. Návod na tvorbu kapitálu dôveryhodnosti je pritom veľmi jednoduchý – Commit, Fulfill, Repeat – vytvoríme a deklarujeme záväzok voči druhej strane a potom ho splníme. Ak tak robíme opakovane, posilňujeme dôveru v náš vzájomný obchodný vzťah a našu reputáciu zodpovedného, spoľahlivého partnera.

Otázkou ostáva, aké záväzky majú v tomto ohľade zmysel. Pokiaľ pri ich vymedzovaní postupuje firma

tak, že v prvom kroku identifikuje svoje zodpovednosti, dá sa na túto otázku vypracovať odpoveď relevantná z pohľadu firemnej stratégie. Ak sú jasne zadefinované zodpovednosti organizácie, v ďalšom kroku je možné formulovať a komunikovať dôveryhodné záväzky, vyplývajúce z týchto zodpovedností, a následne ich verejne plniť.

Dôležitú úlohu v tomto procese hrá spôsob komunikácie zodpovedností, záväzkov a ich plnenia. Mnohé firmy produkujú výročné správy o ich aktivitách v oblasti spoločenskej zodpovednosti, pričom evidentne nie vždy chápu zmysel týchto dokumentov. Nepoužívajú ich ako účinné komunikačné nástroje pri dialógu s verejnosťou o tom, ako naplňajú svoje zodpovednosti. Často ani nerozlišujú to, či je vôbec výročná správa vhodným prostriedkom komunikácie v tomto ohľade. Čo sa týka špecifických záväzkov firiem, mnohé spoločnosti pritom potrebujú vyslovene vytvárať jedinečné a konkrétne ciele nástroje na zainteresovanie svojich stakeholderov do diskusie o ich spoločenskej zodpovednosti a pôsobení v pozícii „občanov“.

V kontexte súčasnej európskej podnikateľskej etiky podobné názory zastáva švajčiarsky profesor Peter Ulrich, ktorý myšlienku korporatívneho občianstva rozvíja ďalej a z pohľadu svojej koncepcie integratívnej podnikateľskej etiky hovorí o potrebe „demytologizácie“ metafyzickej fikcie spoločného dobra a o otvorení otázky obhajoby primátu politickej etiky pred logikou trhu. Ulrichova koncepcia integratívnej podnikateľskej etiky pritom vychádza z troch základných systematických úloh etickej reflexie podnikania, ktorými podľa neho sú:

- Kritika rýdzej ekonomickej racionality (reprezentovanej konceptom Homo Oeconomicus) a normatívneho preceňovania „ekonomizmu“.
- Objasnenie etických náhľadov na ekonomiku slúžiacu životu (Lebensdienliche Ökonomie).
- Určenie postavenia morálky podnikania v spoločnosti slobodných občanov orientovaných na spoločné dobro (Ulrich, 2000, s. 2).

Ulrich argumentuje, že v prípade podnikateľskej etiky nejde o akademicky vyprojektovaný diskurz, ale o exaktné vyjadrenie konfliktov dvoch racionalizačných projektov v súčasnej praxi kultúrneho dejinného procesu racionalizácie. Tieto konflikty sa dnes javia ako výzva ľudskému úsiliu byť rozumnými. Ulrichova predstava o integratívnej úlohe podnikateľskej etiky spočíva v rozšírení ekonomickej racionality neoklasického typu, postavenej na diskurzno-etickom základe, o komunikatívno-etickú dimenziu. Ekonomická racionalita, založená na efektívnom využívaní vzácných zdrojov sa tak má rozšíriť o eticko-racionálne konanie, teda o riešenie sociálnych konfliktov. Za ekonomicky racionálne sa má podľa Ulricha považovať konanie vtedy, keď nie je účinné iba z individuálneho pohľadu,

ale keď je legitímne vzhľadom na všetkých zúčastnených (Remišová, 2010, s. 30 – 31).

S týmto východiskom korešponduje i pohľad etiky sociálnych dôsledkov, ktorý odmieta izolovanú chladnú racionalitu, kalkulujuúcu pre a proti, mechanicky sledujúcu maximalizáciu dobra, správneho, úžitku, príjemného, atď. Racionalita má v rámci jej optiky svoje miesto v širšom kontexte procesu rozhodovania a konania mravného subjektu, popri umiernenosti, rozumnej partialite, snahe o realizáciu princípov humanosti a spravodlivosti s dosahom na najbližšie i vzdialenejšie prostredie, ktoré toto rozhodovanie a konanie spolu determinujú (Gluchman, 1999, s. 19 – 20).

Uvažovanie o ekonomike slúžiacej životu a o morálke podnikania v spoločnosti slobodných občanov orientovaných na spoločné dobro sa spája práve s chápaním podnikov ako občanov, podobne ako je to

v prípade Solomonovej koncepcie. Aby mohol Ulrich vymedziť pojem *korporatívneho občianstva* (corporate citizenship), konfrontuje neoliberalný záujmový diskurz s republikánskym diskurzom cnosti. Keďže mu ide o konfrontáciu koncepcie republikánskeho liberalizmu a neoliberalnej koncepcie tzv. „hospodárskeho“ liberalizmu (Wirtschaftsliberalismus), pohybuje sa účelovo na poli politickej filozofie. Na základe komparácie týchto dvoch racionalít definuje hodnotovú orientáciu a rámcové postoje slobodného občana, ktorý je schopný prevziať zodpovednosť za svoje aktivity. Komparácia je pritom postavená na porovnaní chápania osoby, pojmu slobody a občianstva. Prehľadné zobrazenie komparácie týchto dvoch myšlienkových prúdov vo vzájomnej konfrontácii, ako ju prezentuje P. Ulrich, uvádzame v schéme nižšie.

	Koncepcia neoliberalného „hospodárskeho“ liberalizmu (Wirtschaftsliberalismus)	Republikánsko-liberálna koncepcia
Koncepcia osoby	Človek ako pre-sociálne bytie: „Rátam, teda som“ (Thomas Hobbes) ↓	Človek ako sociálne bytie: „Sympatizujem, teda som“ (Adam Smith) ↓
Pojem slobody	Podmienená reciprocita záujmov ↓	Nepodmienená vzájomná úcta a uznanie ↓
Koncepcia občana	Primárna negatívna sloboda (nehmatateľná privátna autonómia voči nárokom iných: Právo obrany) ↓	Primárna pozitívna sloboda („verejné myslenie“ prostredníctvom uvedomelých občanov: Právo účasti) ↓
Pojem politiky	Občan – vlastník (Bourgeois): „Vlastním, teda som“ ↓	Občan krajiny (Citoyen): „Participujem na Res publica, teda som“ ↓
Modus spolčovania	Strategická rovnováha moci (vyjednávanie) ↓	„Verejné myslenie“ (deliberatívna demokracia) ↓
	Výmena výhod (založená na moci a záujmoch) ↓	Rovné a všeobecné občianske práva (založené na spravodlivosti) ↓
	Spoločnosť ako vzájomnosť na báze trhu ↓	Spoločnosť ako vzájomnosť na báze práv a solidarity ↓
Ideál hospodárskeho zriadenia	„Slobodné“ trhové hospodárstvo (neohraničené a nespútané) ↓	Sociálne trhové hospodárstvo (Embedded economy) ↓
	Totálna „trhová spoločnosť“ (hospodárstvo ako spoločnosť) ↓	Trhové hospodárstvo slúžiace životu (hospodárstvo v spoločnosti)

Republikánsky liberalizmus verus „hospodársky“ liberalizmus (Ulrich 2000, s. 8)

Ulrich predstavuje koncepciu republikánskeho liberalizmu ako „post-ekonomistický“ vzor plne rozvinutej občianskej spoločnosti. Na rozdiel od občana ako ho chápe „hospodársky“ liberalizmus, si republikánsky zmýšľajúci slobodný občan uvedomuje aj svoju spolu-

zodpovednosť za správne riadenie vecí verejných (Res publica). Chápe slobodu ako vzácne verejné dobro, pre ktoré je konštituuujúce spoločné participatívne sebaurčenie uvedomelých občanov štátu (Citoyens) v deliberatívnych politických procesoch, kým „hospodársky“

liberalizmus, ktorý je podľa Ulricha z politicko-filozofického hľadiska klasifikovateľný aj ako „vulgárny liberalizmus“, chápanie slobody vďaka výraznému individualizmu zužuje na súkromnú autonómiu ziskuchtivých občanov – vlastníkov (Bourgeois).

I v Ulrichovom koncepte pritom ostáva faktom, že pojem občianstva (Citizenship) nie je ekonomickým pojmom. Definuje postavenie osoby nezávisle na relatívnej hodnote jej prínosu pre hospodárstvo. Trh sa v tomto kontexte nepovažuje za dominantný inštitút spoločenského života, ale naopak, sám je začlenený do celku spoločnosti a kultúry, do kontextu, ktorý determinuje pozíciu a význam ekonomiky v živote spoločnosti i jednotlivcov.

V analógii k jednotlivcovi chápe Ulrich i postavenie organizácie ako občana. Podobne ako Robert C. Solomon hovorí o podnikoch ako o občanoch (v zmysle Citoyens) demokratickej spoločnosti, ktorí majú slobodu a z nej vyplývajúci explicitný záväzok zodpovednosti voči spoločenstvu, v ktorom pôsobia a rozvíjajú svoje ekonomické aktivity.

Zodpovednosť je tu princípom, ktorý má svoj základ v hodnotovej sfére – nie je len inštrumentálnym postojom, jedným z nástrojov vhodným na budovanie public relations. Rozhodujúci význam má naopak inštrumentálne poňatie trhového hospodárstva, ktoré podľa Ulricha nemožno chápať ako samoúčel. Podnikanie je chápané ako cnosť, zisk predstavuje záväzok, prostriedok, nie však cieľ. Ideálom hospodárskeho zriadenia je sociálne trhové hospodárstvo, teda trhové hospodárstvo slúžiace životu. Služba životu je podľa tohto konceptu prvoradou úlohou ekonomiky, od ktorej by sa mali implicitne odvíjať i hodnotové systémy podnikov.

Tento postoj podporuje i pohľad Arthura Richa, švajčiarskeho priekopníka sociálnej etiky, podľa ktorého trhové hospodárstvo predstavuje nástroj, prostriedok k účelu (Rich, 1994, s. 251). Svoj účel vidí na jednej strane v tom, že umožňuje efektívne fungovanie ekonomiky slúžiacej životu, ktorá dáva priestor iniciatíve, inovatívnosti a výkonnosti ekonomického subjektu. Na druhej strane svoj účel vidí i vo svojom poriadku, ktorý vedie k rovnovážnemu rozdeľovaniu nahospodáreného spoločenského produktu.

Aplikácia takéhoto prístupu v podnikaní môže zásadnou mierou prispieť k vybudovaniu dôvery a skvalitneniu medziľudských vzťahov v organizáciách. Má tak svoj podiel i na výkone, konkurenčnej schopnosti a na celkových dosahovaných výsledkoch (vrátane zisku). Zároveň funguje ako regulátor napätia medzi diferencovanými ekonomickými a sociálnymi záujmami podnikateľských subjektov a jednotlivých participujúcich skupín, ktoré sú s činnosťou podnikov konfrontované. Empirické skúsenosti z ekonomicky vyspelých krajín ukazujú, že sa vyplatí „zobrať na svoje plecia viac, ako požaduje zákon alebo úzky ekonomický cieľ.“

Tieto skutočnosti sa pritom nemusia prejavovať ako obeť. Navyše, môže z nich plynúť opora a dodatočné zdroje“ (Jirásek, 1995, s. 91).

Korporatívne občianstvo (corporate citizenship) teda môžeme v naznačenom kontexte definovať ako programovú skratku pre politicko-filozoficky zdôvodnenú podnikateľskú etiku, založenú na koncepcii republikánskeho liberalizmu. Koncepcia korporatívneho občianstva je v poňatí spomínaných autorov zároveň vyjadrením potreby vyrovnávať sa so súčasným trendom inštrumentálneho chápania morálnych hodnôt v ekonomickej sfére. Podniky sa podľa nich majú stať skutočnými slobodnými a uvedomelými občanmi demokratickej spoločnosti, ktorí vedome nesú zodpovednosť za svoje rozhodnutia. Základnými štrukturálnymi podmienkami praktického uplatnenia tejto koncepcie sú podpora konkurenčného podnikateľského prostredia, funkčné inštitúcie koordinujúce ekonomické prostredie, spoločné hodnoty a kooperatívna výmena (van Luijk, 1999).

V súvislosti s korporatívnym občianstvom hovorí Ulrich doslova o organizovanej zodpovednosti v podnikaní, v rámci ktorej majú byť jednotlivé organizácie ako občania na všetkých hierarchických úrovniach spoločnosti splnomocnené a uvedomelé. Jedine za tohto predpokladu sa podľa jeho názoru môže postupne vybudovať žitá kultúra integrity a zodpovednosti (gelebte Integritäts und Verantwortungskultur), ktorá predstavuje fundament občianskej spoločnosti (Ulrich, 2002, s. 155).

Literatúra:

- CANNON, T.: Corporate responsibility. London: Pitman Publishing 1992.
- FOBEL, P.: Aplikovaná etika v súčasnosti a možnosti etickej expertízy. In: FOBELOVÁ, D. (ed.): Aplikovaná etika a profesionálna prax. Banská Bystrica: FHV UMB 2011, s. 11 – 21.
- GLUCHMAN, V.: Etika sociálnych dôsledkov v kontextoch jej kritiky. Prešov: L. I. M. 1999.
- JIRÁSEK, J.: Návrat k prosperitě – Turnaround. Praha: Grada 1995.
- LAČNÝ, M.: Spoločenská zodpovednosť podnikov a korporatívne občianstvo – otázky a výzvy. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2012.
- LAŠÁKOVÁ, A.: Etické princípy v manažmente ľudských zdrojov: vymedzenie a praktická aplikácia. In: FOBELOVÁ, D. (ed.): Aplikovaná etika a profesionálna prax. Banská Bystrica: FHV UMB 2011, s. 73 – 81.
- van LUIJK, Henk. Business ethics in Europe: A tale of two efforts. Prednáška prednesená na IV. Chemnitzer Ostforum, Technische Universität Chemnitz 3. 3. 1999 (nepublikované).

REMIŠOVÁ, A.: Etika a ekonomika. Tretie doplnené vydanie. Bratislava: Kalligram 2010.
RICH, A.: Etika hospodárství I-II. Praha: Oikoymenh 1994.
SOLOMON, R. C.: Ethics and excellence. Cooperation and integrity in business. New York: Oxford University Press 1993.

ULRICH, P.: Republikanischer Liberalismus und Corporate Citizenship. St. Gallen: Institut für Wirtschaftsethik der Universität St. Gallen 2000.
ULRICH, P.: Der entzauberte Markt. Freiburg im Breisgau: Herder 2002.
WEBER, M.: K metodológii sociálnych vied. Bratislava: Pravda 1983.

Štúdia je čiastkovým výstupom riešenia projektu VEGA č. 1/0789/11 „Občianske kompetencie ako súčasť kľúčových kompetencií žiaka strednej školy“.

VÝZVA TOLERANCIE V 21. STOROČÍ – ISLAM V EURÓPE

DIANA CHUDÍKOVÁ

Inštitút politológie
Katedra teórie politiky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: diana.chudikova@unipo.sk

Abstract:

The article analyses socio-political issue of tolerance and its development in the 21st century. It focuses on the tolerance phenomenon from the point of view of integration of Islamic integration in Europe, particularly in the Federal Republic of Germany. The article explores specific tolerance problems of Muslim minority, especially in educational system and religion. It describes various meanings of Islam and its features in social life. It also states reactions of majority population on religious and cultural manifestations of minority group. The article anticipates development tendency of tolerance and proposes a solution in a form of intercultural dialogue between both privies.

Keywords:

Germany, Intolerance, Islam, Minaret, Pluralism, Religion, Tolerance

Tolerancia v 21. storočí prechádza zjavne obdobím vážnej krízy. Tento stav možno pozorovať nielen na denných, lokálnych konfliktoch medzi rôznymi sociálnymi skupinami, ako napríklad diskriminácia a intolerancia homosexuálov, občanov s odlišnou národnosťou, telesne a mentálne postihnutých, ale aj na celosvetovej úrovni, ktorá ovplyvňuje chod medzinárodnej politiky a diania vôbec. Dôkazom takéhoto konštatovania sú nie tak dávne vojensko-politické intervencie v arabskom svete (Egypt, Líbya), na Blízkom východe (Irak) a v Afganistane, ktoré znamenali významný obrat v zahraničnej politike nielen Spojených štátov amerických, ale aj štátov európskeho kontinentu. Spo-

ločným menovateľom týchto konfliktov sa stali okrem boja proti terorizmu aj odstránenie autoritatívnych režimov, ktoré súvisia s porušovaním ľudských práv, deficitom demokracie a nulovou toleranciou. Práve tieto hodnoty sú základnými predpokladmi pre humánne napredovanie sveta v 21. storočí. Sveta, ktorý rešpektuje schopnosti, danosti, záujmy a potreby každého človeka – občana.

Špecifikom týchto sporov je práve islam, ktorý predstavuje odlišný spôsob nazerania na svet, náboženstvo, zvyky, tradície i štátne zriadenie. Zmeniť tento stav je takmer nemožné, keďže islam sa v týchto krajinách etabloval už stáročia, je zakorenený v mentalite a myslení moslimov a ovplyvňuje tak charakter všetkých smerov spoločenského systému islamských krajín.

Moderná doba 21. storočia sa vyznačuje okrem iného aj vysokou úrovňou celosvetovej mobility. Možnosť slobodného výberu usadiť sa v krajine, ktorá najviac zodpovedá požiadavkám a potrebám toho-ktorého občana už nie je len futuristickou víziou. Splnenie základných požiadaviek pre udelenie občianstva cudziemu štátnemu príslušníkovi (ovládanie príslušného jazyka, dodržanie minimálnej doby trvalého pobytu na území daného štátu a pod.) znamená začiatok úspešnej integrácie odlišných kultúr, názorov a náboženstiev.

Európska únia a vôbec štáty európskeho kontinentu nie sú v tomto prípade výnimkou. Každoročne sa stretávame s prílevom nových kultúrnych „vzorcov“, ktoré hľadajú lepšie pracovné podmienky, životnú úroveň, ale hlavne to, čo je pre každého z nás základom našej duchovnej existencie – rovnoprávnosť a dôstoj-

nosť, ktorá sa prejavuje v demokratických zariadeniach práve dodržiavaním a podporovaním ľudských práv.

Islamské krajiny v tomto ohľade vykazujú značný deficit. Starý kontinent sa z tohto dôvodu stáva pre mnohých moslimov miestom, kde sa popri ich integrácii do spoločnosti zohľadňujú a tolerujú aj ich náboženské špecifiká. Spolková nemecká republika (ďalej ako Nemecko) sa ako najľudnatejší štát Európskej únie (EÚ) s populáciou viac ako 81 miliónov obyvateľov (presnejšie 81 802 000) (Štatistický Spolkový úrad Nemecka, stav k 31. 12. 2009) považuje za európsku krajinu, ktorá ročne integruje najviac cudzincov – moslimov, prevažne Turkov. Elmar Haug a Peter Wirkner konštatujú, že „okolo 3,5 milióna moslimov sa stalo trvalou súčasťou našej spoločnosti“ (Haug, Wirkner, 2007, s. 3). Nemecko je teda imigračnou krajinou. Stav integrácie občanov moslimského pôvodu je momentálne aktuálnou témou politicko-spoločenskej diskusie. Experti pre imigračnú politiku skúmajú vo vybraných témach skutočnosť, ako Nemecko zaobchádza s prisťahovalcami, resp. utečencami, kde ležia integračné bariéry a akými metódami a prostriedkami možno dosiahnuť lepšiu integráciu nových členov spoločnosti.

Otázka náboženskej tolerancie v nemeckej spoločnosti sa v posledných rokoch postarala o horlivo diskutovanú tému v prípadoch práva nosenia šatiek moslimskými ženami a výstavby minaretov moslimských mešít. Venujeme sa práve týmto dvom vybraným problémom, ktoré poukazujú na stav integrácie a tolerancie moslimov v rámci európskeho priestoru. Nemecko, ako najľudnatejší štát EÚ, s najväčším počtom moslimského obyvateľstva v našom prípade tvorí východiskový bod, na základe ktorého analyzujeme integračnú politiku a in/toleranciu európskeho priestoru voči islamským prvkom.

Kauza šatky

Dilema, či moslimka nosiaca šatku má právo vykonávať svoje povolanie učiteľky na štátnej nemeckej škole, zamestnáva takmer všetky stupne nemeckých súdov už od roku 1998. V júli 1998 rozhodlo badensko-württemberské ministerstvo kultúry, že nemecká štátna občianka afganského pôvodu, ktorá v Nemecku absolvovala svoje učiteľské štúdium, nemôže byť prijatá do učiteľských služieb, ak sa odmieta vzdať nosenia šatky na hlave počas vyučovacieho procesu (Fauzi, 2003, s. 92). Prípád skončil na správnom súde v Mannheimu, ktorý v roku 2001 potvrdil rozhodnutie badensko-württemberského školského úradu. Nosenie šatky je „badateľne nábožensky motivované“ – takto odôvodnil svoje rozhodnutie súd v zdôvodnení rozsudku (Fauzi, 2003, s. 92).

Dolnosaský správny súd v Lüneburgu však rozhodol v podobnom prípade ináč. Nosenie šatky, ako znak určitej náboženskej príslušnosti, nie je prejavom defici-

tu spôsobilosti na vykonávanie učiteľského povolania. Súd dokonca vyhlásil, že prístup k verejným úradom nesmie byť závislý od náboženského vyznania. Kam až teda siahajú hranice náboženskej tolerancie a ako sa dá v daných prípadoch vymedziť? Pre koho je určená, ale pre koho už neplatí? Aké sú hlavné argumenty a protiargumenty v otázke nosenia šatiek moslimskými učiteľkami?

Otázky takéhoto typu v roku 2003 nabrali až na takej intenzite, že polemika o šatkách sa začala označovať pojmom kultúrny boj (Kreß, 2004, s. 88). Aj keď sa Nemecko považuje za krajinu, ktorá sa vyznačuje pluralizmom a jeho metropola Berlín je často označovaná za najväčšie turecké mesto západne od Istanbulu, problematika nosenia šatiek je doteraz diskutabilná a vyvoláva množstvo otáznikov.

Dlhoročné výmeny názorov, či učiteľky na verejných školách smú alebo nesmú nosiť na hlave šatku, sú symbolom tolerancie práva na slobodné vierovyznanie. 24. 9. 2003 sa k tejto otázke s konečnou platnosťou vyjadril Spolkový ústavný súd vo svojom rozhodnutí. „Ústavný súd uložil parlamentom spolkových krajín, že je potrebné zákonne ustanoviť, ak sa rozhodnú zakázať učiteľkám nosenie šatky. Nie je postačujúce, ak o tom rozhodne iba školský úrad. Pretože sa to týka základného práva, a to náboženskej slobody, musí zákonodarca sám ustanoviť pravidlá“ (Kreß, 2004, s. 88). Spolkový ústavný súd tak postavil 16 parlamentov jednotlivých spolkových krajín pred neľahkú úlohu – v prípade „zákazu šatky“ podniknúť zákonné kroky. Z centrálnej federálnej úrovne presunul otázku šatiek do kompetencií spolkových krajín a elegantne sa tak vyhol konečnému právoplatnému rozhodnutiu, ktoré by bolo záväzné pre celú Spolkovú republiku. Hneď v decembri 2003 sa spolkové krajiny Baden-Württemberg a Bavorsko vyslovili za úmysel zakázať islamským učiteľkám nosenie šatiek. Do akej miery je potom Európa nábožensky tolerantná?

Je naozaj ťažké rozhodnúť, ktorý aspekt, neodlučiteľne spätý s touto problematikou, má v otázke rozhodnutia o ne/nosení šatky prednosť: právo na slobodné vyznávanie náboženstva, ktoré Nemecko nepopiera a ustanovuje za základ svojho demokratického zariadenia alebo náboženská neutralita školských zariadení?

Každý ideologicky neutrálny štát je povinný zachádzať rovnako s odlišnými náboženskými presvedčeniami svojich občanov. K tomuto základnému pravidlu demokratického zariadenia sa prihlásil aj Spolkový ústavný súd práve vo svojom rozhodnutí z 24. 9. 2003. „Škola musí byť okrem kresťanstva otvorená aj iným svetonázorovým a náboženským obsahom a hodnotám. V tejto otvorenosti zachováva slobodomyselný štát podľa ústavy svoju náboženskú a ideologickú neutralitu“ (Kreß, 2004, s. 91). Prečo potom takáto regulá-

cia neplatí aj pre učiteľky – moslimky a ich šatky sa v mnohých prípadoch netolerujú?

Právnicki poukazujú na skutočnosť, že ak by sa islamským učiteľkám zakázalo nosenie šatiek, potom by podľa princípu rovnakého zaobchádzania musel na školách nasledovať zákaz odevu mníšok a nosenia kríža ako ozdobného predmetu, či šperku (Kreß, 2004, s. 91). Ak by k takejto úprave malo dôjsť, s určitou istotou by sme už nemohli hovoriť pozitívne o ideologicky neutrálnom štáte a taktiež už nie o náboženskej otvorenosti, tolerancii a kooperatívnom vzťahu medzi štátom a náboženstvami. Ak by sme však pri paradigme náboženskej otvorenosti, ktorá tvorí základný rámec hodnôt spoločnosti chceli zostať, potom by aj aktuálne vyznania, eventuálne konkretizované aj práve šatkami, mali byť verejne vyjadrované.

Politici, zástupcovia cirkví či žurnalisti argumentujú, že „kresťanský kríž je náboženským symbolom, a preto je aj prípustný. Islamská šatka však naproti tomu nie je žiadnym náboženským symbolom, ale kultúrno-politickým. Reprezentuje politický fundamentalizmus, ako aj ideologické utláčanie ženy“ (Kreß, 2004, s. 92). Z tohto dôvodu je teda kríž povolený a „znášať“, šatky na školách však už nie. Kríž sa chápe ako náboženský prvok, šatka ako odlišná kultúra. Práve v tomto diskutabilnom argumente spočíva jadro celého problému. Symbolizuje skutočne šatka politický fundamentalizmus a utláčanie moslimských žien v islamských krajinách alebo je takisto ako kresťanský kríž len „nevinným“ náboženským symbolom? Táto otázka rozdeľuje mienku politikov, novinárov, cirkevných hodnostárov, politológov, sociológov, ale aj laickej verejnosti na dva protichodné tábory.

Hartmut Kreß je názoru, že náboženstvo a kultúra do seba prenikajú. „Hranica medzi náboženskými a kultúrnymi symbolmi sa nedá ustanoviť presne selektívne a pojmovo. Je tiež rozhodujúce, či je symbol v perspektíve dotknutého sám o sebe výrazom jeho náboženského presvedčenia. Ak je to tak, nebudú môcť ostatní tvrdiť, že sa jedná výlučne iba o kultúrny, nie o náboženský znak“ (Kreß, 2004, s. 92). Samotný Spolkový ústavný súd ozrejmlí v zdôvodnení svojho rozsudku, že mladé islamské ženy považujú šatku často ako prejav ich osobného sebaurčenia (Kreß, 2004, s. 92). Rozhodujúcim bodom je teda stanovisko samotných moslimiek a ich subjektívne hodnotenie šatky. Argument, že šatka vyjadruje anti-emancipačné myšlienkové obsahy, by mala pritom ustúpiť do úzadia.

Výklad o tom, čo v skutočnosti šatka symbolizuje, podáva vo svojej knihe *Povstanie dievčat so šatkou* nemecká politička Lale Akgün. „Šatka je prostriedok určenia hraníc, železná opona pre hlavu a zvyšok tela. Je to relikv z starých čias. Pre mnoho islamských konzervatívnych mužov je to signál: pozor, práve tu je vzťah pohlaví medzi nami dvomi presne taký, ako by som si to predstavoval. Šatka nie je len akousi šatkou,

je to šatka, ktorou sa ženám zakrývajú uši, podväzuje sa vzduch, preto je to znak čistej izolácie“ (Akgün, 2011, s. 225). Nosenie šatky možno pokladať skôr za nábožensky motivovaný imperatív, dôkazom čoho je citácia z koránu, od ktorej moslimky odvodzujú nutnosť nosenia šatky a zahaľovania ostatných častí tela. „A povedz veriacim ženám, aby sklopili svoj pohľad a dbali na svoju cudnosť a aby svoj pôvab (na verejnosti) neukazovali“ (Akgün, 2011, s. 226). Akgün ďalej zastáva názor, že v modernej dobe už šatka ani tak nie je potrebná, je módnym vokabulárom takpovediac „out“, nikto ju nepotrebuje. Šatka má však oveľa väčší, duchovný význam. „Oveľa podstatnejšie je však eticko-morálne jadro týchto súr a to znie: umiernenosť. Pokrývanie, zahaľovanie teda znamená umiernenosť!“ (Akgün, 2011, s. 229). Autorka teda svoje argumenty stavia na výklade koránu a odvodzuje význam šatky z čisto náboženského hľadiska. Aj keď sura implicitne nehovorí práve o šatke ako prostriedku zahaľovania sa, explicitne je však šatka v tomto zmysle a pre tento účel používaná.

Obzvlášť kriticky sa k rozhodnutiu zakázať nosenie šatiek na školách stavia Jörn Sack. Tvrdí, že šatka nie je žiadnym problémom, ten bol skôr umelo vytvorený. „Bola to hlúpa chyba našej verejnej mienky. Tak, ako hlúpe a kontraproduktívne bolo, keď v minulosti v mnohých socialistických krajinách obmedzene reagovali vlády k téme nosenia džínsov, ktoré sa stali na nejaký čas diskutovanou otázkou. Rozumne zmýšľajúci človek a až následne aj naozaj rozumne zmýšľajúci politik by sa nemal takými zbytočnými otázkami zdržiavať“ (Sack, 2010, s. 64). Či je však v otázke šatiek nutné „zdržiavať sa“ dlhodobou polemikou, je diskutabilné. Pre mnohých je táto dilema vyriešená v priebehu pár sekúnd jednoznačným áno alebo nie. Jednako, tak citlivá téma, ako je náboženské vierovyznanie, si vyžaduje úplne odlišný prístup a prehodnotenie rozhodnutia ako tomu bolo pri téme džínsov, ktoré „rozdeľovali“ bipolárny svet počas studenej vojny a boli symbolom prosperujúceho západu.

Badať možno aj argument, že náboženské symboly – či už ide o kríž alebo šatku, nepatria vôbec na verejnosť, keďže náboženstvo je súkromnou záležitosťou každého občana a veriaceho. Takéto presvedčenie možno však ľahko konfrontovať s tvrdením, že moderné konsenzusy, týkajúce sa ľudských práv, deklarujú, že náboženské presvedčenia sa smú verejne prejavovať. Otázne však naďalej ostáva po etickej a ústavnoprávnej stránke to, či kultúrne symboly ako napríklad šatka sa majú zakázať a náboženské symboly ako kríž ostať povolenými. Inú dimenziu tejto diskusie tvorí kvantitatívne hľadisko. K islamskej viere sa hlási niekoľko miliónov občanov (najmenej 3,5 milióna, čo zodpovedá počtu islamského obyvateľstva na území Nemecka), čo nie je zanedbateľný fakt.

V Dánsku, kde žijú z celkovej populácie 5,3 milióna obyvateľov 4 percentá moslimov, neplatí žiaden zákaz šatiek na školách (Zákaz šatiek na školách v Dánsku, 12. 6. 2011).

Švajčiarsko je na tom podobne, argumentuje dokonca ponížovaním moslimskej komunity a následnou možnou eskaláciou radikalizmu, ktorá by mala spoločensky kontraproduktívny efekt (Kreß, 2004, s. 93).

Rakúsko nosenie šatiek islamskými učiteľkami taktiež povoľuje. Predseda krajinskej školskej rady Fritz Enzenhofer dokonca v prípade žiačky, ktorej malo byť uložené zrieknuť sa svojej šatky počas vyučovania vyhlásil, že žiadny predpis odievania nesmie obmedziť zákonom ustanovené právo na vierovyznanie (Islamská obec veriacich v Rakúsku, 12. 6. 2011). Najvyššou mierou tolerancie voči šatkám ako náboženskému symbolu sa vyznačujú Švédsko a Veľká Británia.

Vo Švédsku zatiaľ téma šatky nenabrala na takej intenzite, ako tomu bolo v iných krajinách (Nemecko, Francúzsko a. i.). Neexistuje dokonca ani žiaden zákon, ktorý by túto problematiku reguloval. Diskutovaným bol však prípad nosenia šatky počas televízneho vysielania programu pre prisťahovalcov moderátorkou islamského pôvodu. Nemenová televízna stanica sa pritom odvolala na svoje predpisy, podľa ktorých je zakázaný odev, ktorý by mohol odpútať pozornosť od vysielaného obsahu. Neskôr však bol tento predpis zmenený. V súčasnosti môžu moderátorky – moslimky nosiť šatu vo všetkých prenosoch, až na výnimku správ. V tomto jedinom prípade platí neutrálne oblečenie, t. j. žiadne také, ktoré by evokovalo náboženské vierovyznanie moderátorky (Gesetze in Europa: das islamische Kopftuch, 12. 6. 2011).

Už od 80. rokov 20. storočia je diskriminácia vo verejných službách a v súkromnej sfére na základe náboženskej príslušnosti vo Veľkej Británii zakázaná. Šatka a turban sú oficiálnymi variantmi policajných uniforiem, dokonca aj na Najvyššom súde možno šatku nosiť namiesto parochne (Gesetze in Europa: das islamische Kopftuch, 12. 6. 2011). Briti, ktorí sa vyznačujú práve svojou konzervatívnosťou, zvolili paradoxne v tejto kontroverznej problematike azda najliberálnejší postoj spomedzi spomenutých krajín.

Všeobecný predpis odievania platí pre talianskych štátnych zamestnancov, nič však nehovorí o náboženskom odevu. Verejné školy môžu avšak o svojich záležitostiach rozhodovať samostatne, aj v prípade moslimských šatiek (Gesetze in Europa: das islamische Kopftuch, 12. 6. 2011). Taliansko teda zvolilo podobný model riešenia situácie ako Nemecko.

Otázka moslimských šatiek je vo Francúzsku takpovediac vyriešená už od roku 1905, kedy bol vydaný zákon o striktnom oddelení štátu od cirkvi a ktorý zakázal všetkým zamestnancom vo verejných službách vo výkone ich funkcie nosiť znaky príslušného náboženského vierovyznania. Z tohto dôvodu vo Francúz-

sku moslimské učiteľky so šatkami nenájde. Od školského roku 2004/2005 sa však svojich šatiek museli vzdať dokonca aj žiačky (Gesetze in Europa: das islamische Kopftuch, 12. 6. 2011). Francúzsko tak zaujalo radikálny postoj odmietnutia a nulovej tolerancie voči odlišnému náboženstvu.

Z uvedených európskych krajín len jedna (Francúzsko) úplne odmieta akýkoľvek náboženský prvok v rámci odievania vo verejných školách a na verejných úradoch, Taliansko prenechalo rozhodovaciu právomoc v tejto otázke samotným školám. Nemecké spolkové krajiny majú taktiež samé rozhodnúť o tom, ako bude vyzeráť vyučovací proces na jednotlivých verejných školách – bez šatky alebo so šatkou.

Zo 16. spolkových krajín sa za zákaz nosenia šatky učiteľkami islamského pôvodu počas vyučovania na štátnych verejných školách vyslovilo až deväť: Baden-Württemberg, Bavorsko, Berlín, Brémy, Dolné Sasko, Durínsko, Hessensko, Nordrhein-Westfalen a Sársko. Zvláštnosťou je v tomto prípade Berlín, ktorý zakázal akékoľvek náboženské symboly v školách, vrátane kríža a kippy. Žiadnu nutnosť zákonnej úpravy v tejto oblasti prekvapujúco nevidia východné spolkové krajiny ako Hamburg, Schleswig-Holstein a Rheinland-Pfalz (Gesetze in Europa: das islamische Kopftuch, 12. 6. 2011).

Je naozaj ťažké jednoznačne určiť, ktoré rozhodnutie je to najsprávnejšie. Odhliadnuc od názorov právnikov, sociológov a politikov by mali mať na pamäti tí, v ktorých právomoci je rozhodovať o tejto otázke najmä nasledujúci fakt: právo slobodne a verejne vyznávať vieru je nespochybniteľne základom každej demokracie, ktorá dohliada na dodržiavanie ľudských práv a ktorá sa nebráni ani integrácii cudzokrajných prvkov v rámci svojej vlastnej kultúry.

21. storočie je obdobím globalizácie, mobility, komunikácie a technickej vyspelosti. Ako náhle však dôjde k téme integrácie a spolužitia s inými kultúrami, náboženstvami a ich prvkami, názory občanov, expertov, dokonca aj jednotlivých štátov sa rozchádzajú. Zdá sa, že Európa ešte nie je dokonale pripravená čeliť novým kultúrnym výzvam, prekonáva strach z nového iba pomalým tempom, pričom nedokáže dôjsť k akémukoľvek konsenzu v základnej otázke, týkajúcej sa dôstojnosti každého z nás. Uplatňovať právo slobodného vierovyznania v plnej miere alebo ho obmedziť v konkrétnych prípadoch tak, aby nenarúšalo verejnú mienku a neškodilo fungovaniu spoločenského systému? Na túto otázku možno bude Európa schopná odpovedať jednomyseľným postojom až o niekoľko rokov. Možno pochopí, že ak integrovaní jedinci dostali šancu žiť v novej krajine a považujú ju za svoj domov, majú rovnaké práva ako ostatní. Ak právo slobodne a verejne s ostatnými vyznávať svoju vieru platí pre väčšinu, malo by platiť aj pre „zvyšok“ spoločnosti. Či je šatka moslimiek európskej kultúrnej a duchovnej

tradícii naozaj škodlivá, ukáže až čas. Ak na jednej strane prijímame cudzie kultúrne prvky, musíme sa na druhej strane naučiť zžiť aj s ich náboženskými záujmami.

Kauza minarety

Spoločným znakom obidvoch káz - šatiek a výstavby minaretov, je určenie hranice integračnej schopnosti islamu a otázka ochrany západnej kultúry. Vlnu protestov zo strany islamskej komunity v Európe ohľadom výstavby minaretov vyvolal výsledok referenda vo Švajčiarsku v novembri 2009. 57,5% zúčastnených sa demokraticky k danej téme vyjadrilo jasným nie. Švajčiari odmietli výstavbu akéhokoľvek minaretu islamskej mešity. Téma minaretov neobišla ani Nemecko a stala sa už na dlhší čas predmetom kritických islamských príspevkov.

V protiklade so Švajčiarskom, kde populistické myšlienky najviac zasiahli práve strednú vrstvu spoločnosti, bola v Nemecku pri zaobchádzaní s touto témou viditeľná porovnateľne objektívna atmosféra (Hecker, 2010, s. 51). To sa prejavilo najmä v bezprostredných reakciách nemeckých politikov na švajčiarske rozhodnutie v otázke minaretov. V žiadnej politickej strane Bundestagu nebolo badať sympatie s takýmto riešením, ktoré bolo iniciované práve Ľudovou stranou Švajčiarska (Schweizer Volkspartei - SVP).

Josef Isensee, nemecký odborník pre štátnu filozofiu a štátne právo je názoru, že „minaret nie je žiadnou formou vykonávania náboženských obradov, ale demonštráciou prítomnosti islamu v sociálnom prostredí. Otvorene povedané: Minaret je znakom panstva“ (Isensee, 2010, s. 85). Opäť sa teda dostávame k tomu istému problému ako pri dileme šatiek. Je minaret náboženským symbolom, alebo skôr prezentáciou ideológie islamu?

Tento názor vyvracia Wolfgang Hecker tvrdením: „Ak má byť týmto povedané, že výstavba minaretu nespadá pod ochranu slobody náboženského vyznania, je táto výpoveď z ústavnoprávneho hľadiska neplatná. Minaretu „... prináleží pre moslimské obce vážny náboženský význam“ (Hecker, 2010, s. 52). Skutočnosť, že minaret v dejinách svojho vývinu prešiel mnohými odlišnými významovými rovinami a môže preto poukazovať práve aj na samotnú prezentáciu islamu ako panstva, však na veci nič nemení. Ide o to, či v súvislosti s ústavnoprávnou otázkou slobody vierovyznania vykazuje minaret podľa porozumenia jednotlivých moslimských obcí náboženský význam.

Minaret však podľa Michaela Sachsa jednoznačne požíva rovnakú ochranu ako iné náboženské stavby. „Minaret v Spolkovej republike spadá ako všetky stavby s náboženským významom bezpochybné pod ochranu slobody vierovyznania“ (Sachs, 2009). Nie sú totižto známe žiadne stanoviská ústavného poriadku,

ktoré by namietali proti minaretu ako všeobecnej uznávanej bariére. Práve tento aspekt diametrálne odlišuje diskusiu o minarete od diskusie o šatkách. „V otázke nosenia šatiek je potrebné pri verejnej službe zohľadniť fakt, že práve verejná služba podlieha zvláštnej ústavnoprávnej ochrane v záujme svojej funkcie pre verejnosť“ (Hecker, 2010, s. 53). Pri minarete o funkcii pre verejnosť nemožno hovoriť. Z právneho hľadiska má teda minaret v Nemecku právoplatné postavenie ako ktorákoľvek iná náboženská stavba. De iure by tak v jeho výstavbe nemalo nič brániť, de facto vyvoláva minaret mnoho diskusií. Bráni sa mu najmä verejnosť, ktorá má strach zo samotného islamu, spájaného často s fundamentalizmom a terorizmom.

Subjektívne námietky obyvateľstva proti islamu však nemôžu ako právny nárok na odmietnutie výstavby mešity s minaretom obstať. Ide najmä o námietku vzhľadom k zachovaniu pôvodnej architektúry v príslušnej mestskej časti. Ústavný súd v Koblenzi v spore o výstavbu minaretu vo svojom uznesení z 20. 11. 2000 vyhlásil, že „stavebno-právne nariadenie ohľaduplnosti neznamená žiadnu celkovú „ochranu prostredia“ pre domácich obyvateľov voči minaretu“ (Ústavný súd Koblenz, rozhodnutie z 20. 11. 2000 - 8 A 11739/00). Z pragmatického hľadiska je potrebné pri výstavbe akejkoľvek mešity či minaretu potrebné ozrejmiť ako pri všetkých iných stavbách otázky výmery zástavby, ochrany proti hlučnosti a dopravných spojení alebo parkoviska.

Problém eventuálnej výstavby minaretov možno poňať z dvoch aspektov. Z právneho pohľadu, ako sme už uviedli vyššie, existuje v Nemecku principiálne právny nárok na povolenie výstavby minaretu. Inou otázkou však je, či zrieknutie sa mešity zo strany islamskej náboženskej obce je v jednotlivých prípadoch želateľné. Diskusia o rozdielnych riešeniach, vrátane absencie reproduktora alebo obmedzeniach výšky minaretu je oveľa dôležitejšia ako debata, ktorú načrtol Isensee ohľadom pochybného významu minaretov.

Hecker zastáva názor, že práve spoločnosť sa musí vysporiadať s „prehnanou požiadavkou“ liberálneho ústavného štátu, aby slobodné práva neboli hájené len za účelom zachovania stavu tradícií a zachovania status quo, ale aby spoločnosť mohla byť konfrontovaná s „novým“ a „cudzím“ (Hecker, 2010, s. 54). Dôležité pritom je, aby prebehol dialóg medzi spoločnosťou a islamskými obcami na území Nemecka, aby došlo k zásadnému uznaniu slobody vierovyznania moslimských spolkov a aby kampane založené na predsudkoch proti islamu boli ukončené. Len tak možno dospieť k interkultúrnemu dialógu, kontaktu a konštruktívnemu riešeniu problému islamských prvkov v Európe.

Nemecký spisovateľ Günther Wallraff pripomenul v kolínskej debate o výstavbe minaretu podmienku sľubu, neumiestniť na ňom žiadne reproduktory. „Je to

otázka miery a taktosti, aká veľká a proporčná má byť mešita. Niekde na dedine nepotrebuje žiadnu obrovskú demonštratívnu stavbu – keďže ju navštevuje najmenej moslimov“ (Walraff, 5./6. 12. 2009). Wallraff teda nepriamo naznačuje, že rozmer mešity by mal odzrkadľovať počet jej potenciálnych návštevníkov – veriacich. Takéto meradlo zavádza pri riešení otázky proporčnosti mešity, ako aj minaretu.

Minister pre integráciu v spolkovej krajine Nordrhein-Westfalen Armin Laschet sa k tejto téme vyjadruje rovnako: „Moslimovia musia sami pochopiť, že sa aj oni musia prispôbiť nemeckej spoločnosti. Vzdajú sa zvolávania muezína. Žiadna mešita neprenáša zvolávanie prostredníctvom reproduktora, až na jednu v severnom Nemecku, o ktorej sa aj tak vedú diskusie. Väčšina sa tak takéhoto verejného zvolávania zriekne a praktizuje to vo vnútri, pretože vedia, že to by len zosilnilo nevôľu. A to pokladám za múdre konanie“ (Laschet, 15. 6. 2011).

Podobne sa k téme prispôsobenia sa väčšine stavia aj Jörn Sack. „... myslím si, že súčasné prístahovalecké menšiny urobia dobre, ak nebudú v každom prípade trvať na plnom zabezpečení a uplatňovaní svojich práv, ale zohľadnia názory väčšiny v hostiteľskej krajine“ (Sack, 2010, s. 61). Aj keď sa Sack sám pokladá za kozmopolitne zmýšľajúceho človeka, nepripúšťa existenciu mešít a minaretov v európskych mestách. „... nepáči sa mi mešita v nemeckom alebo švajčiarskom malomeste tak, ako novogotický kostol v Afrike alebo Zadnej Indii“ (Sack, 2010, s. 61). Sack sa tak stavia na stranu verejnej mienky, ktorá kritiku proti výstavbe mešít a minaretov vyjadruje práve z tohto dôvodu.

Problematiky, na ktorých poukazujeme problém náboženskej tolerancie v rámci integračného procesu islamskej viery v Európe, vykazujú vo viacerých ohľadoch určité podobnosti.

Šatky, tak ako aj minarety, sú pre Európana významovo nejasným náboženským pojmom, od ktorého sa len ťažko odvodzuje riešenie vzniknutého problému. Integračné snahy európskych štátov brzdia práve tieto nezrovnalosti pojmovovo-významového charakteru.

Ďalším aspektom, ktorý v oboch prípadoch vyvoláva množstvo otázok, je uplatňovanie práva slobodne a verejne vyznávať vierovyznanie, ktoré je zakotvené v samotnej ústave Spolkovej republiky. Aj keď z ústavnoprávneho pohľadu by bolo možné oba problémy považovať za vyriešené, ostáva tu tretí aspekt, a tým je verejná mienka.

Občania volia pri zaobchádzaní s islamom radšej opatrnejšiu taktiku. Islam totiž pre mnohých z nich predstavuje obraz nepriateľa, cudziu kultúru, s ktorou kresťanská duchovná tradícia nemá nič spoločné. S islamom spájaný fundamentalizmus pôsobí na verejnosť ako možná hrozba. Aj z týchto dôvodov sa Európa v mnohých prípadoch snaží oklieštiť práva moslimov a „prinútiť“ ich prispôbiť sa domácejmu obyva-

teľstvu, čo má zas negatívny dopad na ich islamskú identitu.

Aj keď dospieť k jednoznačnému a konečnému rozhodnutiu je zložitou úlohou, Európa a islam musia pochopiť, že len vzájomným interkultúrnym dialógom a toleranciou môžu dosiahnuť spoločný konsenzus, ktorý bude prospešný pre obe strany.

Pred niekoľkými stáročiami pustošili nielen Európu, ale aj ostatné časti sveta náboženské vojny. Dnes sú to opäť náboženské spory, ktoré rozdeľujú verejnú mienku, zaplňajú stránky dennej tlače a zamestnávajú najvyššie a ústavné súdy, aby rozhodli buď v prospech jednej alebo druhej strany. Zdá sa, že diametrálne odlišné kultúrne vzorce sa prekonávajú len ťažko a je otázkou budúcnosti, kedy bude islam spolunažívať bez sporov s európskymi náboženstvami.

Európa – tolerantný kontinent, islam – obraz nepriateľa?

S odvolaním sa na kresťansko-západoeurópsku tradíciu, osvietenstvo a jeho najmladšie dejiny, požaduje západný svet toleranciu. Toleranciu voči odlišným spôsobom života, názorom a náboženským presvedčeniam. V poslednom čase sa však čoraz viac hovorí o hraniciach tolerancie, a to práve v súvislosti s islamom a moslimami. Ich vzťah k tolerancii vo všeobecnosti a obzvlášť k náboženskej tolerancii, je potrebné objasniť, pričom je táto téma vyslovene kontroverzná.

Rozporuplnosť v samotnom islame vidí aj Gudrun Krämer: „Zatiaľ, čo jedni vidia islam ako náboženstvo tolerancie, druhí kritizujú fanatizmus moslimov, ktorí ničia neveriacich „ohňom a mečom“ a nemoslimov sú v najlepšom prípade ochotní tolerovať ako „občanov druhej triedy“. Obe strany argumentujú Písmom, obe poukazujú na dejiny“ (Krämer, 2005, s. 1119). Je teda islam schopný úplnej integrácie medzi ostatné európske náboženstvá?

Hoci často diskutovanou otázkou je právo na slobodné vierovyznanie moslimov, je potrebné zohľadniť aj to, ako moslimovia v rámci islamu pristupujú k nemoslimom a podľa toho sa správajú aj v hostiteľskej krajine. Zaujímavosťou je, že zaobchádzanie s nemoslimami odvodzujú od ich vlastného správania. „Ak sú agresívni, budú zničení zbraňou, ak nie sú, platia obvyklé pravidlá zvyku a dobrého správania sa“ (Krämer, 2005, s. 1122). Takýto postoj voči odlišnému náboženstvu odvodzujú moslimovia od výkladu samotného Koránu. V tomto ohľade sa môže islam javiť ako neškodné náboženstvo, ktoré sa riadi princípmi vzájomnej tolerancie. Ak jedna skupina neškodí druhej, môžu spolunažívať v mieri a pokoji.

Z aspektu dnešnej doby je dôležité vyjadriť sa aj ku vzťahu moslimov k nemoslimským spoločnostiam. Podľa islamského práva požívajú nemoslimské spo-

čenstvá v dôležitých oblastiach života (rodinné právo, vzdelávanie, výchova, sociálna starostlivosť) vysokú mieru autonómie (Krämer, 2005, s. 1126).

Ináč sa už však stavajú moslimovia k otázke náboženských vojen. Poukazujú práve na európske krvavé dejiny intolerancie, ktoré vyústili holokaustom a pokladajú za pokrytecké, že práve Európania by mali v tomto smere učiť moslimov tolerancii. Podľa Krämerovej je možno islam pokladať za náboženstvo, ktoré sa z historického hľadiska postavilo k otázke tolerancie oveľa lepšie ako kresťanstvo. „S ohľadom na princíp tolerancie vyzerá historická bilancia moslimských spoločností lepšie ako kresťanskej Európy – aj tej novodobej. Myšlienka Bohom chcenej náboženskej plurality sa dá odvodiť z Koránu; znášajúca tolerancia bola v islamskom práve zakotvená skôr a praktizovaná už stáročia“ (Krämer, 2005, s. 1129). Krämerová na našu otázku, či môže byť islam považovaný za nepriateľské náboženstvo a možnú hrozbu v európskom priestore, odpovedá kladným postojom k islamu ako náboženstvu, ktoré vykazuje už dlhodobo známky tolerancie.

Práve na pojmach náboženstvo, sekta a islam sa dá tolerancia najlepšie demonštrovať. Salewski s Krämerovej tvrdením čiastočne súhlasí, a to v tom zmysle, že takmer všade možno počuť a čítať, že islam je mierumilovným náboženstvom, a preto by sa malo tolerovať. V čom sa ich názory však rozchádzajú, je Salewského presvedčenie a zároveň nepopierateľná skutočnosť, že militantný islamizmus propaguje teror (Salewski, 2006, s. 15). Islam je teda zjavne rozporuplným a kontroverzným náboženstvom samým o sebe. Ak zostáva v rovine vyznávania, modlitieb a náboženského presvedčenia, nemôže byť akejkolvek spoločnosti škodlivý. Ak však prerastie do militantného islamizmu, podporujúceho terorizmus, aktívna tolerancia tu už viac svoje miesto nemá.

Tolerovať odlišné náboženstvo so svojou vlastnou ideológiou, ktorá sa úplne líši od základov kresťanského náboženstva, si naozaj vyžaduje silnú dávku skutočnej tolerancie. Čo znamená tolerovať niečo, čo je nám úplne cudzie, neznáme a čo v nás primárne vyvoláva strach? „Tolerancia je dobrovoľný dar tých, ktorí ju propagujú a praktizujú, dokážu to, pretože vlastnia svoju vlastnú pravdu. Tí, ktorí profitujú požehnaním tolerancie, ju prijímajú ako dar milosti – len bezúhonnosť môže nechať túto milosť pretrvávať“ (Salewski, 2006, s. 15).

Pluralizmus rôznych vierovyznaní, postojov, názorov, či dokonca rás v spoločnosti učí človeka tolerancii najlepšie. Európa je v tomto prípade tým najlepším „učebným materiálom“. Je neodlučiteľný od slobody a je jej výsledkom. Práve sloboda totižto umožňuje existenciu diverzity náboženských presvedčení, názorov a postojov. Medzi toleranciou a pluralizmom je však jediný rozdiel. Pluralizmus je výlučne sekulárny a hodnotovo neutrálny pojem, zatiaľ čo tolerancia po-

chádza z teologickej a náboženskej sféry (Salewski, 2006, s. 18). Pluralizmus však s modernou dobou vytvára rovnaký vzájomný vzťah ako problém tolerancie s prevažne náboženskou minulosťou. Je možné dokonca konštatovať, že pluralizmus je sekularizovaná forma tolerancie.

Moderná doba globalizácie sa nemôže na nedostatok pluralizmu sťažovať. Otázne však je, ako s pluralizmom naložiť, ako ho ohodnotiť a ako k nemu pristupovať. Höffe dokladuje, že Európa mala dočinenia s pluralizmom už v dávnejších dobách. „Už predtým existovala rozmanitosť náboženských vyznaní, hodnôt a spôsobov života, od spoločenských skupín až po politicky rozhodujúce sily. Keďže v poslednom čase rástlo spoločstvo, v žiadnom prípade však len v hospodárstve, ale aj vo filozofii a vedách, v medicíne a technike, v školstve a v neposlednom rade aj v hudbe, literatúre, architektúre a umení, objavujú sa napríklad na západe veľké skupiny nezápadných kultúr, do ktorých prenikajú západné elementy, a to tak na západe, ako aj v geografickej domovine nezápadných kultúr“ (Höffe, 2006, s. 88). Z tohto dôvodu sa štáty stávajú pluralistickými, multikultúrnymi.

Tento fakt potvrdzuje ďalej Salewski, ktorý odvodzuje schopnosť Európy prijať a rozvíjať pluralizmus už od minulých čias, a to napríklad v súvislosti s rozmanitosťou stavebných štýlov. „Práve stavebné štýly poukazujú na niečo iné, totižto to, čo patrí neoddeliteľne európskemu pluralizmu: abstrahujúce a nadradené spôsoby myslenia a videnia, o ktoré je potrebné neustále snažiť sa v zmysle „e pluribus unum“. Odzrkadľujú sa napríklad v pojmach románsky sloh, gotika, baroko, v anglických a francúzskych záhradách, v medzinárodnom diskurze umelcov, básnikov, filozofov, v jednotnosti učených a kultivovaných jazykov“ (Salewski, 2006, s. 21). Podobne je tomu aj dnes na úrovni štátov Európskej únie (EÚ). 20 európskych jazykov je zrovnoprávnených, aby mohli byť následne pretlmočené do príslušných jazykov, aby dostal každý šancu rozumieť tomu, čo sa prejednáva. Všetky štáty EÚ sú de iure plne rovnocenné a rovnoprávne. Čo sa však už s realitou nezhoduje, nemení nič na tejto skutočnosti.

Európu ako príslub tolerantného a pluralitného kontinentu možno najlepšie priblížiť práve na príklade EÚ. „Či ide o Nemecko, Grécko, Portugalsko alebo Maltu: ich zástupcovia sedia za „okrúhlymi stolmi“, neexistuje žiaden „vrchný“ ani „spodný“, všetci sú si rovnoprávni“ (Salewski, 2006, s. 20). Všetky štáty sú si rovnocenné, napriek tomu nevedú mnohé kvantitativné zvrátenie a hierarchii, ale ku kvalitatívnemu zvráteniu, keď veľké štáty prostredníctvom dvojnásobného hlasovacieho práva môžu dominovať malým štátom. Podobne je to aj v našom prípade s islamom. Aj keď sa nám podarilo naznačiť, že Európa má potenciál prijať pluralizmus akejkolvek podoby a charakteru a má s tým už v mnohých oblastiach skúsenosti,

v otázke islamu starý kontinent zlyhá. Dôvodov možno určiť viacero.

Po prvé, ide podľa nášho názoru o veľmi citlivú tému náboženstva, ktoré môže prerásť do nebezpečného fanatizmu a s ním spojeného fundamentalizmu. Ak aj Európa má pochopenie pre odlišné náboženstvá a pluralistické cítenie, pri tejto téme postupuje zdržanlivo a skôr obmedzuje práva moslimov na nevyhnutné minimum.

Po druhé, nemožno nezohľadňovať mienku verejnosti, a teda väčšiny domáceho obyvateľstva. Každý štát musí dbať na blaho a pocit bezpečnosti svojich občanov. Ak sa v demokratickom referende vysloví väčšina zúčastnených proti zavádzaniu islamských prvkov do života spoločnosti, nezostáva nič iné, len vôľu väčšiny rešpektovať a dodržiavať.

Po tretie, jednotlivé aspekty islamu nie sú vždy jednoducho a jednoznačne významovo interpretovateľné, aj preto nemožno pristupovať napríklad v otázke šiatiek a minaretov s okamžitou jasnou odpoveďou a rozhodnutím.

Na mieste je potom otázka, ako môžeme pluralizmus a s ním spojenú toleranciu definovať. Salewski uzatvára túto diskusiu slovami: „Je otázne, ako musí byť pluralizmus definovaný, ak v zmysle pluralitného zmýšľania teoreticky rovnoprávného postavenia rozličných štátov, spoločností, náboženstiev, svetonázorov, politických strán, armád v národnom ako aj medzinárodnom spoľutí musia vyrásť siete, ktoré chcú a musia sa postaviť proti chaotickej a anarchickej ľubovoľnosti“ (Salewski, 2006, s. 20).

Európa má potenciál koexistovať v pluralizme názorov, postojov, náboženstiev, politických strán a mnohých iných aspektov spoločenského života. Doposiaľ túto úlohu zvládla najmä v rovine integrácie európskych štátov do štruktúr Európskej únie. Tie sa však nevymykajú spoločnej kultúrno-kresťanskej báze európskeho kontinentu. Problém nastal až s príchodom úplne odlišného kultúrneho vzorca islamu, ktorý znamená pre Európu veľkú výzvu. Do akej miery povolia Európania moslimom uplatňovanie ich práv, záleží od miery tolerancie, ktorú sú schopní poskytnúť, a to za tým účelom, aby domáce obyvateľstvo, ako aj integrovaní členovia spoločnosti mohli žiť plnohodnotný život, ktorý tolerancia predpokladá – život v dôstojnosti a s dodržiavaním a uplatňovaním základných ľudských práv a slobôd.

Literatúra:

- AKGÜN, L.: *Aufstand der Kopftuchmädchen. Deutsche Musliminnen wehren sich gegen den Islamismus*. München: Piper Verlag 2011.
- FAUZI, S.: *Tacheles – Islam in Deutschland – An den Grenzen der Toleranz?* Hannover: Lutherisches Verlagshaus 2003.
- HAUG, E. – WIRKNER, P.: *Diskriminierung und Intoleranz gegenüber Muslimen. Interkultureller Dialog*. Baden-Württemberg: Fritz-Erler-Forum, 2007.
- HECKER, W.: *Integration durch Konflikt: Der Streit um das Minarett*. In: *Blätter für deutsche und internationale Politik. Monatszeitschrift*, roč. 55., vyd. 4, 2010.
- HÖFFE, O.: *Toleranz in Zeiten interkultureller Konflikte*. In: AUGUSTIN, Ch. (Hrsg.): *Religiöser Pluralismus und Toleranz in Europa*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften 2006.
- ISENSEE, J.: *Integration als Konzept: Die Grenzen der Toleranz*. In: *Blätter für deutsche und internationale Politik. Monatszeitschrift*, roč. 55., vyd. 3, 2010.
- KRÄMER, G.: *Islam und Toleranz*. In: *Blätter für deutsche und internationale Politik*. 9/2005.
- KREB, H.: *Der Streit um das Kopftuch und der Umgang mit Toleranz*. *Zeitschrift für Evangelische Ethik*. Gütersloher Verlagshaus, roč. 48, vyd. 2, 2004.
- SACK, J.: *Toleranz neu bedacht. Das Schweizer Minarettverbot und der Volkswille*. In: *Mut: Forum für Kultur, Politik und Geschichte*, roč. 45., vyd. 509, 2010.
- SACHS, M.: *Grundgesetz. Kommentar*. München. Verlag C. H. Beck, 2009, Art. 4, Rdnr. 34.
- SALEWSKI, M.: *Europa, der tolerante Kontinent?* In: AUGUSTIN, CH. (Hrsg.): *Religiöser Pluralismus und Toleranz in Europa*. Wiesbaden. VS Verlag für Sozialwissenschaften 2006.
- Ústavný súd Koblenz, rozhodnutie z 20. 11. 2000 – 8 A 11739/00 In: *NVwZ* 2001, s. 933. VGH München, rozhodnutie z 29. 8. 1996 – 26 N 95, 2983. In: *Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht*. (NVwZ) 1997, s. 1016.
- WALRAFF, G.: citovaný podľa FR 5./6. 12. 2009. In: HECKER, W.: *Integration durch Konflikt: Der Streit um das Minarett*. In: *Blätter für deutsche und internationale Politik. Monatszeitschrift*. roč. 55, č. 4 2010.

Internetové zdroje:

- Gesetze in Europa: das islamische Kopftuch. Dostupné na:
<<http://derstandard.at/1976191>> [12/6/2011]

Islamská obec veriacich v Rakúsku. Dostupné na:

<<http://www.derislam.at/haber.php?sid=39&mode=flat&order=1>> [12/6/2011].

LASCHET, A.: Dostupné na:

<http://nachrichten.t-online.de/integration-nrw-minister-laschet-ueber-deutsche-und-muslime/id_21115630/index> [15/6/2011].

Štatistický Spolkový úrad Nemecka, stav k 31. 12. 2009.

Dostupné na:

<<http://www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/Internet/DE/Navigation/Statistiken/Bevoelkerung/Bevoelkerungsstand/Bevoelkerungsstand.psml>> [10/6/2011].

Zákaz šatiek na školách v Dánsku. Dostupné na:

<<http://www.fireballs-land.de/apboard/useraction.php?action=printthread&id=1904>> [12/6/2011].

DVESTO ROKOV GERRYMANDERINGU V USA

VLADIMÍR DANCÍŠIN

Inštitút politológie
Katedra teórie politiky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: vladimir.dancisin@unipo.sk

Abstract:

The study analyzes the process of electoral districts delimitation. The main focus is on gerrymandering – the practice attempting to establish geographic boundaries to create partisan advantage in the electoral process. The term Gerry-mander originated in 1812, when the Massachusetts Legislature divided the County of Essex into two senatorial districts to dilute the strength of the opposing party. The study emphasizes the history of gerrymandering, its goals and the Supreme Court's decisions dealing with manipulative redistricting process.

Keywords:

Gerrymandering, Redistricting, Manipulation

V marci 2012 uplynulo dvesto rokov od vzniku termínu *Gerry-mander*, od ktorého je odvodený termín *gerrymandering*. Uvedené slovo sa od roku 1812 stalo politologickým termínom označujúcim cielené oslabenie volebnej sily určitej skupiny voličov prostredníctvom sofistikovaného vymedzovania volebných obvodov. Popularitu si termín *gerrymandering* získal hlavne z dôvodu, že veľmi výstižne pomenoval spôsob, akým politici získavali volebnú výhodu pri vymedzovaní volebných obvodov.

V predkladanej štúdii bude pozornosť zameraná na okolnosti vzniku termínu *Gerry-mander* a na možnosti ovplyvňovania výsledkov volieb prostredníctvom preskľovania volebných obvodov. V štúdii budú analy-

zované aj súdne spory, na základe ktorých poukážeme na problém komplikovaného dokazovania porušenia základných pravidiel pri vymedzovaní volebných obvodov.

Okolnosti vzniku termínu *Gerry-mander*

Termín *Gerry-mander* je spätý s politickou situáciou v štáte Massachusetts na začiatku 19. storočia, kedy sa v roku 1812 rozdelili voliči do volebných obvodov spôsobom, ktorý zvýhodnil kandidátov strany, ktorá vymedzovanie volebných obvodov uskutočnila. Využila sa technika znižovania voličského potenciálu opozície prílišnou koncentráciou jej voličov do malého počtu volebných obvodov. Uvedená technika bola už v tom čase dostatočne známa a vyskúšaná ako vplyvný determinant volebného výsledku. Na uvedenú skutočnosť poukázal aj E. C. Griffith (1907, s. 120), keď skonštatoval, že *gerrymandering* je uplatňovaný od čias, kedy v Amerike začali používať volebné obvody. E. C. Griffith (1907, s. 70) uvedenú skutočnosť ilustruje na konkrétnych príkladoch z vymedzovania volebných obvodov: v Pensylvánii (1705), v Severnej Karolíne (1732), vo Virgínii (1788), resp. v New Jersey (1789).

K vzniku termínu *Gerry-mander* dopomohla skutočnosť, že aj napriek tomu, že popularita dvoch hlavných politických strán v štáte Massachusetts bola na začiatku 19. storočia približne rovnaká, Demokrati-Republikáni získali vo voľbách v roku 1811 väčšinu v oboch komorách parlamentu a aj guvernér sa stal Demo-

krat-Republikán Elbridge Gerry¹. Demokrati-Republikáni si uvedomovali, že ide o výnimočnú situáciu, ktorá sa v najbližších voľbách nemusí opakovať. Dominancia, ktorú získali po voľbách v roku 1811, sa prejavila aj v sformovaní komisie, ktorá mala posúdiť nové vymedzenie volebných obvodov².

E. Gerry dňa 11. februára 1812 podpísal zákon, ktorým sa vymedzili volebné obvody v štáte Massachusetts. Uvedeným zákonom bol štát Massachusetts rozdelený na 18 volebných obvodov, v ktorých sa volilo 40 senátorov. Štát Massachusetts sa administratívne členil na 19 okresov, čo umožnilo prekračovať hranice okresov (*counties*) podľa stránickej ľubovôle³.

Kontroverzné bolo hlavne vymedzenie volebných obvodov v okrese Essex, kde sa vytvorili dva viacmandátové volebné obvody (pozri mapu č. 1). Vo vonkajšom volebnom obvode (do uvedeného volebného obvodu sa začlenili severné a západné oblasti okresu Essex a oblasť Chelsea, ktorá administratívne patrila okresu Suffolk) sa volili traja senátori a vo vnútornom sa volili dvaja senátori⁴.

Mapa č. 1: Vymedzenie dvoch volebných obvodov v okrese Essex

Zdroj: The Weekly Messenger, Boston, 6. marca 1812 In: Griffith, 1907, s. 69.

Vymedzenie volebných obvodov bolo vnímané ako uzurpácia moci a vyvolalo veľkú vlnu odporu. E. C. Griffith (1907, s. 70) uvádza, že mnohí Federalisti (ako William Sullivan, resp. William H. Sumner) po oboznámení sa s mapou volebných obvodov už pred voľbami v roku 1812 predpokladali, že Demokrati-Republikáni získajú v Senáte výraznú väčšinu.

Netypické, kartograficky neestetické vymedzenie volebných obvodov v okrese Essex podnietilo aj vznik termínu *Gerry-mander*. Traduje sa, že termín *Gerry-mander* vznikol na večierku, ktorý zorganizoval plukovník Israel Thorndike. Podľa J. W. Deana (1892, s. 374 – 375), ktorý sa odvoláva na ceruzkou napísané dobové memorandum Samuela Batchelder z Cambridge, bola na uvedený večierok prinesená Josephom G. Cogswellom mapka z *The Weekly Messenger* so zvýraznením vonkajšieho volebného obvodu⁵. Pri analýze uvedenej mapky bolo poznamenané, že zvýraznenej časti chýbajú už len krídla a bude pripomínať predhistorické monštrum. Uvedený návrh bol prakticky okamžite realizovaný Elkanahom Tisdalom, čím sa vytvorila jedna z najznámejších politických karikatúr. Traduje sa, že v rámci kresby sa nachádza aj karikatúra E. Gerryho medzi krídlami a hranicami Middletonu (nos) a Lynnfieldu (brada)⁶.

¹ Elbridge Gerry (1744 – 1814) patril medzi významné osobnosti americkej histórie. Patril medzi tých, ktorí sa podpísali pod Deklaráciu nezávislosti a Články konfederácie (prvý ústavný dokument USA). E. Gerry sa aktívne zúčastnil aj ústavného konventu vo Filadelfii v roku 1787, návrh Ústavy USA však nepodpísal z dôvodu nezakomponovania Listiny práv a slobôd do textu návrhu. V rokoch 1789 do 1793 pôsobil vo funkcii poslanca v Komore reprezentantov a v rokoch 1810 a 1811 bol zvolený za guvernéra štátu Massachusetts (o tento post sa už predtým štyrikrát neúspešne pokúšal v rokoch 1800 – 1803). O živote E. Gerryho pozri bližšie Austin, 1828, resp. Billias, 1976.

² Komisia pozostávala zo siedmich členov, z toho len dvaja boli zástupcovia Federalistov (Dean, 1892, s. 378).

³ Z historických prameňov nie je zrejmé a preukázané, že by sa E. Gerry angažoval pri vymedzovaní volebných obvodov, resp. že bol podporovateľom netradičných tvarov volebných obvodov. Dobové zdroje sa skôr prikláňajú k domnienke, že autorom návrhu bol Samuel Dana (predseda Senátu v štáte Massachusetts v tom čase), resp. sudca Najvyššieho súdu Joseph Story, ktorý do 18. 1. 1812 bol predsedom Komory reprezentantov v štáte Massachusetts.

⁴ Inkriminovaný volebný obvod zahrňoval všetky časti oblasti okresu Essex, ktoré vo väčšine podporovali Demokrati-Republikáni. Existoval predpoklad (na základe výsledkov volieb z roku 1811), že bude v danom volebnom obvode o 400 Demokratických voličov viac ako tých, ktorí volili Federalistov. Podľa dobových údajov (New England Palladium. In: Griffith 1907, s. 67) žilo v okrese Essex približne o 1500 voličov Federalistov viac ako voličov Demokrati-Republikánov. Rozdelením okresu Essex sa vytvorili dobré predpoklady pre Demokrati-Republikánov na volebný úspech v jednom z dvoch volebných obvodov. Nezačlenenie oblasti Chelsea do okresu Essex by výrazne zvýhodnilo Federalistov.

⁵ S. Batchelder bol priateľom Nathana Haleho (redaktora novín *The Weekly Messenger*) a J. G. Cogswella. J. W. Dean predpokladá, že S. Batchelder získal informáciu o spôsobe vytvorenia slova gerry-mander od jedného z nich, resp. od oboch (Dean, 1892, s. 375).

⁶ Na zverejnenej karikatúre, ako aj na jej reprodukciách, ktoré sa následne objavili vo viacerých vydaniach, chýba podpis, čo neskôr vyvolalo rôzne špekulácie o autorovi kresby. Dlhé roky sa tradovalo, že karikatúru nakreslil Gilbert Stuart (známy ako autor kresby G. Washingtona, ktorá sa objavila na jednodolárovej bankovke). Pozri napríklad Freeman, 1997, s. 120, Winsor, 1881, s. 212, Streeter, 1851, s. 36, Buckingham, 1850, s. 91.

Obrázok č. 1: Karikatúra Elkanaha Tisdala

Zdroj: *Natural and Political History of the Gerry-mander! In Two Chapters, with Cuts.* (Massachusetts, 1823).

Pri následnej diskusii ako nazvať túto príšeru, niekto navrhol „salamandra“, čo inšpirovalo, pravdepodobne R. Alsopa, k vytvoreniu termínu „Gerry-mander“ (Dean, 1892, s. 375)⁷. S uvedeným sa stotožňuje aj E. C. Griffith (1907, s. 17). Preslávaná karikatúra volebnej mapy z roku 1812 vyšla v *The Boston Gazette* 26. marca 1812.

Nové vymedzenie volebných obvodov výrazným spôsobom pomohlo Gerryho strane v senátorských voľbách konaných dňa 6. apríla 1812. Vo voľbách Demokrati-Republikáni získali celkovo menej hlasov (50 164) ako Federalisti (51 766), avšak získali až 29 miest zo 40-tich. Výsledky senátnych volieb boli netradičné aj z dôvodu, že od roku 1806 ani jedna z dvoch hlavných strán nezískala v Senáte viac ako 22 kresiel (pozri tabuľku č. 1).

V uvedených prácach je aj uvedené, že termín *Gerry-mander* vytvoril B. Russell.

⁷ V anglickom jazyku sa proces tvorby uvedeného slova opisuje ako *blending* a výsledok *portmanteau*. V slovenskom jazyku nie je typická takáto tvorba slov, z čoho vyplýva aj to, že termíny pomenujúce tento jav nie sú ustálené. Tradičná slovenská slovo tvorba je skôr založená na tvorení slov pomocou predpony a prípony. Vytvorenie termínu *gerrymandering* je možné označiť za (lexikálnu) kontamináciu (prekrytie dvoch slov) a samotný termín kontaminát dvoch slov „Gerry“ a „salamandra“.

Tabuľka č. 1: Voľby do Senátu v Massachusetts v rokoch 1806 – 1811

Rok volieb	Federalisti	Demokrati – Republikáni	Neobsadené mandáty	Celkom
1806	19	20	1	40
1807	19	21	0	40
1808	20	18	2	40
1809	22	18	0	40
1810	20	19	1	40
1811	19	21	0	40

Zdroj: *The Weekly Messenger*, Boston, 6. 3. 1812 In: Griffith, 1907, s. 68.

V rovnaký deň sa konali aj voľby do Komory reprezentantov i voľby guvernéra štátu Massachusetts. Tieto voľby však pre Demokrati-Republikánov nedodali dobre. Vo voľbách do Komory reprezentantov získali väčšinu Federalisti a aj v guvernérske voľbách tesne prehral E. Gerry s Federalistom Calebom Strongom pomerom hlasov 52 696 : 51 326 (Griffith, 1907, s. 73). Hlavným dôvodom porážky však nebola negatívna konotácia s prekresľovaním volebných obvodov, skôr Gerryho podpora plánovanej vojny s Veľkou Britániou, ktorú presadzoval úradujúci prezident James Madison⁸.

Neúspechom sa pre Demokrati-Republikánov skončili aj voľby do Kongresu USA, ktoré sa konali v novembri 1812. V štáte Massachusetts, aj napriek priaznivému vymedzeniu volebných obvodov, Demokrati-Republikáni nevíťazili. Podľa E. C. Griffitha (1907, s. 75) Federalisti vyhrali pomerom hlasov 16 : 4 a dokonca vyhrali aj v obidvoch volebných obvodoch v okrese Essex⁹. Na úspechu Federalistov v uvedených voľbách sa podpísala jednak nižšia volebná účasť (ako bola v štátnych voľbách v apríli 1812) a hlavne vojna s Britániou. Demokrati-Republikáni podporovali vojnu

⁸ Prehrou E. Gerryho v guvernérske voľbách sa však neskončila jeho politická kariéra. V prezidentských voľbách v roku 1812 vytvoril tandem s J. Madisonom a po Madisonovom víťazstve sa stal v roku 1813 viceprezidentom USA. Funkciu viceprezidenta vykonával až do svojej smrti v roku 1814.

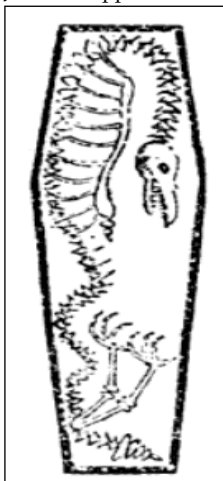
⁹ Vo februári 1812 sa upravili aj volebné obvody pre kongresové voľby do Komory reprezentantov. Plány boli podobné ako v prípade volieb do Senátu, len s tým rozdielom, že namiesto 18 volebných obvodov (z ktorých vzišli 40 senátori) sa vytvorilo 20 jednomandátových volebných obvodov. Vzhľadom na približne rovnaký počet volebných obvodov ani neprekvapuje, že mnohé volebné obvody boli veľmi podobné tým, ktoré sa vytvorili pre senátne voľby v Massachusetts. Napríklad neseľávne známy volebný obvod v okrese Essex bol veľmi podobný kongresovému volebnému obvodu s tým rozdielom, že nezahrňoval oblasť Salisbury (táto oblasť bola pričlenená k druhému volebnému obvodu v okrese Essex) a Chelsea (oblasť bola pričlenená k volebnému obvodu v okrese Suffolk). Demokrati-Republikáni sa usilovali navrhnúť vonkajší volebný obvod spôsobom, ktorý by zvýhodnil ich kandidáta. Domnievali sa, že rozdelením okresu Essex dosiahnu to, že sa prívrženci Federalistov „stratia“ v inom volebnom obvode. Aj napriek tomu Federalisti vyhrali v uvedenom volebnom obvode vo voľbách do Kongresu USA v okrese Essex (Griffith, 1907).

s Britániou, naproti tomu Federalisti presadzovali mierové riešenie. Voliči v Massachusetts sa skôr prikláňali k Federalistom.

Nepopularita Demokratov sa prejavila aj vo voľbách konaných dňa 5. apríla 1813, kde aj napriek gerrymanderingu z roku 1812 prehrali dokonca aj v senátnych voľbách. Federalisti zvíťazili nad Demokratmi pomerom hlasov 2 909 ku 2 739 a získali 29 mandátov zo 40. Zrkadlovo sa zopakovali výsledky z roku 1812. Dokonca Federalisti zvíťazili aj v kontroverznom trojmandátovom volebnom obvode v okrese Essex (Dean, 1892, s. 381). Vzhľadom na skutočnosť, že väčšinu v obidvoch komorách parlamentu v roku 1813 tvorili zástupcovia Federalistov, bol prijatý zákon, ktorým sa zrušilo kontroverzné vymedzenie volebných obvodov (Griffith, 1907, s. 73 – 74)¹⁰.

Po prijatí zákona, ktorým sa pozmenili volebné obvody v štáte Massachusetts sa dokonca v novinách *The Boston Gazette* vytlačil smútočný oznam o úmrtí gerrymanderingu so zobrazením rakvy s kostrou monštra (*Gerry-mandera*) a textom na náhrobnom kameni: Vyliahnutý 11. februára 1812 – Zomrel 5. apríla 1813. Autorom kresby bol John S. Appleton.

Obr. č. 2: Karikatúra Johna S. Appletona

Zdroj: WINSOR, J. (ed.): *The Memorial History of Boston. Including Suffolk County, Massachusetts. 1630 – 1880.* J. R. Osgood and co., 1881, s. 212.

E. C. Griffith uvádza, že v marci v roku 1812 sa novovytvorené slovo bralo ako neologizmus a spájalo sa s každou politickou nespravodlivosťou a podvodom (Griffith, 1907, s. 15 – 19). Dnes už je výlučne chápané len v súvislosti s vymedzovaním volebných obvodov. Častým opakovaním karikatúry E. Tisdala a vplyvu vytvorených volebných obvodov na celkový výsledok

senátorských volieb v Massachusetts sa postupne gerrymandering stal trvalou súčasťou nielen politologického slovníka¹¹. Apelativizáciou do širších súvislostí sa termín vymanol z dobových asociácií, a aj preto sa zmenil aj spôsob písania i vyslovovania termínu. J. W. Dean (1892, s. 382 – 383) v tejto súvislosti uvádza, že priezvisko Gerry sa vyslovovalo s tvrdým „g“ a z uvedeného dôvodu by sa aj termín *Gerry-mander* mal vyslovovať s tvrdým „g“ a nie mätko s „dž“. V súčasnosti sa uvedený termín štandardne vyslovuje mätko s „dž“, pravdepodobne z dôvodu, že samotný termín, a to čo sa ním vystihuje, už neasociuje (len) guvernéra E. Gerryho a ním podpísaný zákon z roku 1812. Uvedené konštatovanie podporuje aj skutočnosť, že gerrymandering sa už nepíše s veľkým G.

V ďalšej časti štúdie sa zameriame na proces určovania tvaru volebných obvodov v USA v súčasnosti a problém nemožnosti vylúčenia, že k gerrymanderingu opätovne dôjde.

Vymedzovanie volebných obvodov v USA v súčasnosti

Proces vymedzovania volebných obvodov štandardne začína federálnym sčítaním obyvateľstva USA, ktoré sa každých 10 rokov vykonáva vždy v roku končiacom číslom nula. Štatistický úrad spravidla do konca roka končiaceho nulou spracuje výsledky za jednotlivé oblasti a zašle ich prezidentovi USA. Prezident v spolupráci s Kongresom prideli štátom počet kongresmanov, ktorí prislúcha jednotlivým štátom.

Štáty približne v priebehu jedného roka od začiatku sčítania dostanú presné údaje o zložení obyvateľstva v jednotlivých oblastiach s detailmi o skladbe obyvateľstva. Informácie zahŕňajú demografické údaje o veku, pohlaví, rase, príjmoch, etnicite obyvateľov jednotlivých častiach štátu. Vymedzovanie volebných obvodov je upravené rôznym spôsobom. V niektorých štátoch je umožnené vymedzovanie len jedenkrát za desať rokov (výnimkou je opakované vymedzovanie v prípade, že súdy vyhlásia aktuálne vymedzenie za protizákonné), iné štáty umožňujú vymedzovať volebné obvody bez obmedzení¹².

¹⁰ Federalisti sa pokúšali zmeniť vymedzenie senátnych volebných obvodov už v roku 1812. Komora reprezentantov v Massachusetts dňa 19. októbra 1812 schválila návrh zákona, ktorým sa rušilo kontroverzné vymedzenie volebných obvodov. V Senáte, kde mali väčšinu Demokrati-Republikáni, však uvedený návrh nezískal dostatočnú podporu (Griffith, 1907).

¹¹ Termín gerrymandering patrí medzi eponymá, ktoré sa úspešne ujali v politologickej terminológii, podobne ako eponymá machiavelizmus, marxizmus, leninizmus, resp. thacherizmus. K ustálenie a akceptácii pojmu gerrymandering prispelo aj jeho zaradenie do Oxfordského slovníka angličtiny v roku 1848. Okrem termínu gerrymandering sa môžeme stretnúť aj s podstatným menom gerrymander, ktorý označuje výsledok gerrymanderingu. Termín gerrymander sa používa aj na označenie politika, ktorý získal svoj mandát len vďaka priaznivému vymedzeniu volebného obvodu.

¹² Medzi štáty, ktoré umožňujú opätovne prekresľovať volebné obvody patria Washington, Nebraska, resp. Južná Karolína (Ústava Južnej Karolíny v čl. 7, oddiel 13 explicitne umožňuje kedykoľvek vykonať prekreslenie volebných obvodov

Opätovné vymedzovanie volebných obvodov v medzištátnom období (v jednej dekáde), ako sa to stalo napríklad v Texase v roku 2003¹³, v štáte Georgia v roku 2005, v Colorade v roku 2003, v New Hampshire v roku 2004, v Severnej Karolíne v roku 2003, resp. v Južnej Karolíne v roku 2003, viedlo k súdnemu sporu *League of United Latin American Citizens v. Perry* 126 S. Ct. 2594 (2006). Najvyšší súd v pomere hlasov 7 : 2 sa vyjadril, že opätovné vymedzovanie volebných obvodov nie je protiústavné v prípade, že sú dodržiavané ustanovenia Zákona o volebnom práve z roku 1965. Následne boli zaznamenané neúspešné pokusy o prijatie legislatívy zamedzujúcej opätovné prekresľovanie volebných obvodov v jednej dekáde. Aj z uvedeného je zrejmé, že štáty USA majú ošetrované možnosti prekresľovania rôznym spôsobom. Dokonca v mnohých štátoch je možné nájsť aj rôzne obmedzenia týkajúce sa vymedzovania volebných obvodov pre federálne voľby do Kongresu USA a pre štátne voľby¹⁴.

Cieľ gerrymanderingu

Pri vymedzovaní volebných obvodov sa vždy uvažuje nad efektívnym rozdelením voličov do jednotlivých volebných obvodov. Čím efektívnejšie sú voliči strany rozdelení, tým lepší výsledok je možné očakávať. Avšak, čo je efektívne rozdelenie voličov? Je prijateľné pre stranu s popularitou 51 % vymedzenie volebných obvodov tak, že v každom volebnom obvode bude mať teoreticky zaručené víťazstvo pomerom hlasov 51 % : 49 %.

Teoreticky jej to môže zaručiť získanie všetkých mandátov, avšak aj malá strata voličov, resp. nižšia účasť priaznivcov strany na voľbách môže znamenať absolútny neúspech. Na druhej strane, ak sa strana uspokojí, že vyhrá „len“ väčšinu mandátov, môže si dovoliť jednoznačne prehrať s oponentmi (aj pomerom hlasov 10 % : 90 %) v niekoľkých volebných obvodoch, na druhej strane však tým získa relatívne pohodlné víťazstvo vo väčšine volebných obvodov.

V politologickej literatúre sa vedú spory o tom, či je vhodné vytvárať kompetitívne volebné obvody. Na jednej strane, nekompetitívne volebné obvody sú stabilné, úradujúci politik má takmer istotu znovuzvolenia, častokrát ani nemá oponenta z opozičnej strany¹⁵, čo mu umožňuje mať vyhranenejšie názory na jednotlivé problémy. Na druhej strane, kompetitívne volebné obvody prinášajú pred voľbami napätie, konfliktnú atmosféru, umiernenějších politikov, ale aj aktívnejších kandidátov, ktorí v úsilí o víťazstvo viac apelujú na voličov, zvyšujú záujem voličov o veci verejné a následne aj kontrolu politikov za ich predvolebné sľuby. V kompetitívnych volebných obvodoch, kde je rozdiel medzi stúpenkami dvoch hlavných strán minimálny, môže aj malé percento hlasov mať výrazný vplyv na výsledok volieb.

Stratégie vymedzovania volebných obvodov môžu byť rôzne. Od veľmi agresívnej stratégie, kedy sa strana usiluje získať čo najviac mandátov veľmi malým rozdielom hlasov, až po umiernenejšie stratégie, kde vo väčšine prípadov sa volebné obvody vymedzia tak, že sa predpokladá väčší ako 10% rozdiel víťaza volieb a len veľmi málo volebných obvodov bude kompetitívnych (t. j. predpokladá sa rozdiel medzi víťazom a porazeným menej ako 10 % hlasov).

Úspešnosť gerrymanderingu závisí od dvoch skutočností. Od voličskej konzistentnosti (od predpovedateľnosti voličského správania sa) a od schopnosti vytvoriť také volebné obvody, ktoré pripravujú dostatočnú pôdu pre úspech vo voľbách (Rush, 1994, s. 682). M. E. Rush ďalej konštatuje, že rozprávať o možnostiach gerrymanderingu je jednoduchšie ako úspešný gerrymandering vykonať (Rush, 1994, s. 682). Základným cieľom gerrymanderingu je pomôcť „svojím“ a čo najviac poškodiť „opozičným“, či už sa pod tým chápe politická strana, etnická, resp. rasová skupina, ale aj konkrétny jednotlivec (úradujúci politik, vyzývateľ a pod.).

v prípade, že to Národné zhromaždenie uzná za vhodné). Na druhej strane, štáty ako Kalifornia, New Jersey, resp. Connecticut majú zákonom umožnené len jedno prekresľovanie po sčítaní obyvateľstva (napr. čl. 2 ods. 2 oddiel 8 Ústavy New Jersey explicitne stanovuje, že vytvorené volebné obvody nie je možné zmeniť do roku končiaceho sa nulou, kedy sa koná sčítanie obyvateľstva). Spracované na základe údajov prezentovaných v Lewitt, Foster 2008 a 2010.

¹³ Na ilustráciu je možné uviesť kontroverzné vymedzovanie volebných obvodov v štáte Texas. V roku 2001 mali v Texase väčšinu Demokrati v Komore reprezentantov a Republikáni v Senáte. Vzhľadom na patovú situáciu pri prijímaní zákona, ktorým sa mal „prekresliť“ štát Texas, bola vytvorená trojčlenná komisia. Komisia len mierne pozmenila v tom čase platné hranice volebných obvodov. V roku 2003, keď získali Republikáni väčšinu v Komore reprezentantov v Texase, pristúpili k opätovnému prekresleniu. Výsledok prekreslenia pre voľby do Kongresu bol ten, že v roku 2002 bolo zvolených do Kongresu USA za štát Texas 17 Demokratov a 15 Republikánov, v roku 2004 to už bolo 21 Republikánov a len 11 Demokratov. Bližšie pozri rozhodnutie súdneho sporu *League of United Latin American Citizens v. Perry* 126 S. Ct. 2594 (2006).

¹⁴ Napr. štáty ako Illinois, Ohio, resp. Indiana na štátnej úrovni majú zákonom umožnené len jedno prekresľovanie volebných obvodov v prípade volieb do štátneho zákonodárneho zboru, na druhej strane zákony týchto štátov neobmedzujú zákonodarcu opätovne prekresľovať volebné obvody v prípade volieb do Kongresu USA. Spracované na základe údajov prezentovaných v Lewitt, Foster 2008 a 2010.

¹⁵ Napríklad v roku 2004 pri voľbách do Komory reprezentantov len štyria úradujúci poslanci prehrali vo svojich volebných obvodoch a len v 22 prípadoch z 435 bol rozdiel medzi víťazom volieb a porazeným menší ako 10 %. J. Lewitt a B. Foster (2008, s. 60) uvádzajú, že v roku 2006 v štátnych voľbách až v 38 % prípadov sa volieb zúčastnil len jeden kandidát z dvoch najväčších strán v USA.

Súdne spory týkajúce sa gerrymanderingu

Určiť deliacu čiaru medzi legálnym zvýhodňovaním a *gerrymanderingom* je veľmi komplikované. Problematickosť určenia, kedy môžeme hovoriť o nelegálnom *gerrymanderingu* a kedy o kreslení volebných obvodov „legálne“ zvýhodňujúcich určitú skupinu (kandidátov), je založená hlavne na praktickej nemožnosti dokonale spravodlivého vymedzovania volebných obvodov. Na ilustráciu uvedeného problému zameriame pozornosť na postoje a rozhodnutia Najvyššieho súdu USA k danej problematike.

Najvyšší súd sa dlhodobo odmietal vyjadrovať k otázkam týkajúcim sa prekresľovania volebných obvodov. Napr. v roku 1946 v súdnom spore *Colegrove v. Green* 328 U. S. 549 (1946) sa Najvyšší súd vyjadril, že prekresľovanie volebných obvodov je politická otázka a nie právna otázka, o ktorej by mal súd rozhodovať. V spore *Gomillion v. Lightfoot* 364 U. S. 339 (1960) Najvyšší súd pripustil, že prekresľovanie volebných obvodov môže byť využité na rasovú diskrimináciu. Tým sa stal uvedený spor prvou lastovičkou k uznaniu vysúdiťelnosti sporného prekresľovania volebných obvodov. V uvedenom súdnom spore po prvýkrát Najvyšší súd zrušil spôsob, akým boli prekreslené volebné obvody.

Najvyšší súd v USA sa začal zaoberať otázkami rovnosti hlasov v 60-tych rokoch 20. storočia. V jednom z najdôležitejších sporov tohto obdobia *Baker v. Carr*¹⁶ sa Najvyšší súd USA vyjadril tak, že je povinnosťou súdov zaoberať sa prípadmi, keď dôjde k vytváraniu volebných obvodov s nerovnakým počtom voličov vo voľbách do štátnych zastupiteľských zborov a rovnako je ich povinnosťou označiť za protiústavný daný stav. Najvyšší súd USA v súdnom spore *Wesberry v. Sanders*¹⁷ aplikoval povinnosť vyhlásiť za protiústavný prípad, ak dôjde k vytváraniu volebných obvodov s nerovnakým počtom voličov pre voľby do Kongresu USA¹⁸. Najvyšší súd v uvedených súdnych sporoch označil vymedzovanie volebných obvodov s nerovnakým počtom voličov za protiústavné, avšak to neznamenalo ukončenie problémov s rovnosťou hlasov

voličov v USA¹⁹. Vzhľadom na praktickú nemožnosť vytvoriť volebné obvody matematicky presne odzrkadľujúce priemerný počet voličov v jednotlivých volebných obvodoch, zostalo nezodpovedané, do akej miery je ústavne tolerovaná odchýlka v počte voličov v jednotlivých volebných obvodoch.

V neskorších rozhodnutiach Najvyššieho súdu USA²⁰ sa prijala požiadavka, aby boli jednotlivé volebné obvody početne rovnaké „ako to je len možné“. Uvedená požiadavka vyžaduje, aby jednotlivé volebné obvody mali rovnaký počet voličov a rozdielnosti sú tolerované len v dvoch prípadoch:

- 1) v prípade, že nie je možné ani pri preukázateľnej snahe dosiahnuť rovnosť,
- 2) ak je to nevyhnutné pre naplnenie štátnych cieľov.

V troch sporoch v roku 1973²¹ Najvyšší súd USA akceptoval fakt, že matematická presnosť pri vypočítavaní počtu obyvateľov v jednotlivých volebných obvodoch nie je reálne dosiahnuteľná, a tým pádom nie je ani protiústavné, ak dôjde k malej deviácii²². Uvedené tri spory zaviedli všeobecne akceptované pravidlo, že deviácia z počtu obyvateľov v jednotlivých volebných obvodoch pod 10 % je akceptovaná aj bez zdôvodnenia. V ďalšom súdnom spore *Brown v. Thomson* 462 U. S. 835 (1983) sa v rozsudku píše: „... malá miera deviácie z matematickej rovnosti medzi počtom obyvateľstva v jednotlivých volebných obvodoch ešte neznamená diskrimináciu podľa Ústavy USA. Prekresľovanie volebných obvodov s maximálnou mierou deviácie do 10 % spadá do kategórie malej Ústavou USA

¹⁹ Nerovnakosť sa prejavuje v momente, keď existujú disparity v počte oprávnených voličov v jednotlivých jednomandátových volebných obvodoch. V takomto prípade volič vo volebnom obvode s väčším počtom oprávnených voličov ako v iných volebných obvodoch má menší podiel na rozhodovaní o svojom zástupcovi ako volič vo volebnom obvode s celkovo menším počtom voličov. V prípade, že dôjde k vytvoreniu, čo do počtu voličov disparitných volebných obvodov, je to v nesúlade s princípom rovnosti hlasov.

²⁰ Napr. v *Kirkpatrick v. Preisler*, 394 U. S. 526 (1969); *Wells v. Rockefeller*, 394 U. S. 524 (1969); *White v. Weiser*, 412 U. S. 783 (1973).

²¹ *Mahan v. Howell*, 410 U. S. 315 (1973); *Gaffney v. Cummings*, 412 U. S. 772 (1973) a *White v. Rogester*, 412 U. S. 755 (1973).

²² Najjednoduchšia metóda zisťujúca mieru deviácie v populácii v jednotlivých volebných obvodoch je nájsť priemerný počet ľudí, ktorý je väčší, resp. menší ako je ideálna hodnota v jednotlivých obvodoch (rovnako je to možné uvádzať v percentách, ako spriemerovanie percent deviácie z populácie). Priemerná deviácia z populácie v jednotlivých obvodoch sa skúma v porovnaní s celkovou percentuálnou deviáciou. Napr. v súdnom spore *White v. Regester* (412 U. S. 755 (1973)) bola v prípade prekresľovania volebných obvodov pre miesta v Komore reprezentantov v Texase maximálna deviácia 9,9 %, ale priemerná deviácia len 1,82 %. Uvedený výsledok indikoval skutočnosť, že väčšina volebných obvodov zahrňovala približne rovnaký počet obyvateľov, a že len malý počet volebných obvodov zahrňoval príliš veľa (resp. málo) obyvateľov.

¹⁶ *Baker v. Carr*, 369 U. S. 186 (1962).

¹⁷ *Wesberry v. Sanders*, 376 U. S. 1 (1964). Na dokumentovanie problému možno uviesť súdny spor *Reynolds v. Sims* (377 U. S. 533 (1964)), ktorý sa rovnako týkal problematiky rovnosti hlasov. V uvedenom súdnom spore bolo po sčítaní obyvateľov v roku 1960 v Alabame zistené, že jeden štátny senátor reprezentoval viac než 600 000 ľudí v konkrétnom mestskom volebnom obvode, pričom iný senátor reprezentoval iba 15 417 ľudí vo vidieckom volebnom obvode. Tento stav bol vyhlásený za protiústavný.

¹⁸ Najvyšší súd v súdnom spore *Avery v. Midland County*, 390 U. S. 474 (1968) uplatnil požiadavku rovnakého počtu obyvateľov v jednotlivých volebných obvodoch aj pri lokálnych voľbách v jednotlivých štátoch.

akceptovateľnej deviácie“. Uvedené konštatovanie v praxi znamenalo, že štát v prípade, že miera deviácie v jednotlivých volebných obvodoch neprekročila mieru deviácie 10 %, nemusel zdôvodňovať vytvorenú mapu volebných obvodov²³. Konštatovanie „štát ... nemusel zdôvodňovať“, je dôležité, pretože to nepriamo poukazuje na fakt, že ak miera deviácie je vyššia ako 10 % a existuje racionálne zdôvodnenie, tak rovnako nemusí dochádzať k porušeniu princípu rovnosti hlasov. Existujú rôzne zdôvodnenia, ktoré označil Najvyšší súd USA za racionálne pri miere deviácie vyššej ako 10 %. Napríklad v súdnom spore *Mahan v. Howell* 410 U. S. 315 (1973) Najvyšší súd USA uznal, že deviácia 16,4 % je tolerovaná preto, lebo jej zámerom bolo udržať celistvosť jednotlivých okresov. Ďalším možným zdôvodnením vysokej deviácie je poukázanie na predpokladaný populačný pohyb, kde sa predpokladá, že v blízkej budúcnosti budú mať jednotlivé volebné obvody vplyvom migrácie osôb približne rovnaký počet obyvateľov. Jedným z možných zdôvodnení je aj vytváranie volebných obvodov tak, aby novovzniknuté volebné obvody nenútili súčasných poslancov kandidovať v budúcich voľbách proti sebe. Toto zdôvodnenie bolo označené za prípustné v súdnom spore *Karcher v. Daggett* 462 U. S. 725 (1983)²⁴.

Významným súdnym sporom, ktorý sa dostal na Najvyšší súd USA a v ktorom sa analyzovala problematika zneužívania vymedzovania volebných obvodov, bol spor *Bandamer v. Davis* 478 U. S. 109 (1986). V rozsudku uvedeného sporu sa zaviedol tzv. Bandamerov test, ktorý sa dodnes používa pri určovaní, či plán vymedzovania volebných obvodov je alebo nie je v súlade s Ústavou USA. Test pozostáva z dvoch krokov. Na to, aby bolo vymedzovanie označené ako dis-

kriminujúce jednu zo strán (skupín), musí byť preukázané:

- 1) zámer diskriminovať určitú politickú stranu (skupinu);
- 2) faktický diskriminačný efekt.

S prekresľovaním sa môže objaviť aj problém, keď sa určitej skupine môže javiť prekreslenie volebných obvodov korektné, ale po voľbách (*ex post*) sa na základe poznania výsledkov obrátia na súd s podozrením na gerrymandering. Vynára sa otázka, ako merať spokojnosť/nespokojnosť s prekresľovaním volebných obvodov. Ako dokázať, že k gerrymanderingu došlo? Problém je, či sa zamerať na zámer uskutočniť gerrymandering, resp. (len) na dopad vymedzenia volebných obvodov²⁵.

Na jednej strane nie je veľmi problematické dokázať na súde zámer diskriminovať určitú politickú stranu. Na podporu preukázania zámeru diskriminovať určitú politickú stranu (skupinu) sa využívajú priame a/alebo nepriame dôkazy. Medzi priame dôkazy patria napr. vyhlásenia priamych aktérov vymedzovania volebných obvodov, ktoré poukazujú na cielený zámer zvýhodniť jednu zo strán. Nepriamym dôkazom môže byť napr. preukázateľná snaha o ochranu tých, ktorí sú vo funkcii (napr. ak je preukázateľné, že volebné obvody sú vytvárané tak, aby kandidáti opozičných strán boli nútení kandidovať proti sebe v jednom volebnom obvode v oveľa väčšom počte ako kandidáti strany, ktorá rozhoduje o vymedzovaní volebných obvodov). Rovnako je možné poukázať na samotný priebeh vymedzovania volebných obvodov (ako napr. zavrnutie návrhov opozičnej strany, preukázateľné študovanie výskumov verejnej mienky a pod.).

Oveľa komplikovateľnejšie je preukázať diskriminujúci efekt vymedzovania volebných obvodov na celkový výsledok volieb. Vymedzovanie je ilegálne iba vtedy, ak žalujúca strana preukáže, že výsledky volieb sú disproporčné k počtu získaných hlasov²⁶ a volebná procedúra je navrhnutá tak, že bude konzistentne degradovať vplyv žalujúcej strany na politickom procese²⁷. Najvyšší súd poukázal na skutočnosť, že disproporčný výsledok sa musí objaviť minimálne v dvoch po sebe idúcich voľbách. Inými slovami, disproporčný výsledok v jedných konaných voľbách nie je dostatočný na označenie plánu vymedzovania volebných obvodov za protiústavné. Tiež je potrebné preukázať, že prostredníctvom vymedzenia volebných obvodov do-

²³ Prísne dodržiavanie princípu rovnakého zastúpenia voličov v jednotlivých volebných obvodoch je možné ilustrovať súdnym sporom *Vieth v. Pennsylvania* 195 F. Supp. 2d 672 (M. D. Pa Apr. 08, 2002). V uvedenom súdnom spore sa riešil problém približne rovnakého počtu obyvateľov v jednotlivých volebných obvodoch. Najväčší volebný obvod mal 646 380 obyvateľov a najmenší 646 361. Rozdiel medzi najväčším a najmenším volebným obvodom bol 19 obyvateľov, čo je 0,003 %. Súd rozhodol, že je potrebné opätovne prekresliť volebné obvody, pretože bolo preukázané, že je možné rozkresliť volebné obvody tak, aby všetky mali počet obyvateľov v rozmedzí 646 371 až 646 372 (Toplak, 2007, s. 41).

²⁴ Idea gerrymanderingu ochraňujúceho úradujúcich politikov je vytvárať volebné obvody, ktoré sú bezpečné pre znovuzvolenie. Úradujúci politici majú záujem hlavne o voličov, ktorí ich volili a podporovali v predchádzajúcich voľbách a tiež o voličov, o ktorých predpokladajú, že si ich vďaka svojej činnosti dokázali v priebehu funkčného obdobia získať na svoju stranu. Hlavne v prípade, že jedna zo strán nedokáže sama ovplyvniť výsledok vymedzenia volebných obvodov, dochádza k malým zmenám oproti predchádzajúcemu vymedzeniu obvodov – čo v konečnom dôsledku zvýhodňuje úradujúcich politikov. Nie je prekvapujúce, že úradujúcim politikom primárne vyhovuje existujúce vymedzenie volebných obvodov. T. j. vymedzenie, ktoré im dopomohlo k získaniu mandátu.

²⁵ Problém dokázania zámeru – ako na to bolo poukázané v súdnom spore *Personnel Administrator of Massachusetts v. Feeney* 442 U. S. 256, 273 (1979) – je v tom, že musí byť dokázané, že sa urobilo vymedzenie, „pretože“ to má dopad na určitú skupinu voličov. Nepostačuje dokázať, že vymedzenie bolo uskutočnené „aj napriek tomu“, že to má dopad na určitú skupinu.

²⁶ *Bandamer v. Davis* 478 U. S. 109 (1986), s. 139.

²⁷ *Bandamer v. Davis* 478 U. S. 109 (1986), s. 132.

šlo k eliminovaniu možnosti zúčastňovať sa na politickom procese jednej zo strán. Práve uvedená podmienka je najťažšie dokázateľná na súde, pretože jej splnenie predpokladá, že jedna zo strán stratila možnosť ovplyvňovať politiku v danom štáte, resp. v celej Únii.

Ako na to upozornil D. Flickinger (1997, s. 381 – 382), problém s (napríklad s rasovým) gerrymanderingom je problémom aplikovania teórie rovnosti práva jednotlivca do volebného kontextu. Môžeme zabezpečiť právo voliť, právo zúčastniť sa volieb, právo na započítanie hlasu voliča, rovnako je možné zabrániť diskriminácii voliča, avšak nie je možné v demokratickej spoločnosti zabezpečiť právo, aby voličov obľúbený kandidát sa stal víťazom volieb.

Záver

Dokonalé a spravodlivé vymedzenie volebných obvodov nie je možné, a práve táto skutočnosť neustále nabáda k pokusom využiť vymedzovanie v prospech určitých skupín (resp. jednotlivcov). Prax ukazuje, že ak si dokážu racionálne zdôvodniť svoje konanie tí, ktorí majú možnosť vymedzovať volebné obvody, tak je v podstate nemožné určiť, či došlo k porušeniu zákona (k gerrymanderingu), alebo nie. Túto skutočnosť je možné brať len ako neodstrániteľnú a nedokonalú charakteristiku väčšinových volebných systémov a vhodný nástroj na manipuláciu.

V Slovenskej republike sa problém gerrymanderingu neobjavuje z dôvodu, že pri voľbách do NR SR, resp. Európskeho parlamentu sa používa pomerný volebný systém s jedným celoštátnym viacmandátovým volebným obvodom. Takáto konfigurácia volebného systému v maximálnej možnej miere eliminuje možnosti a potenciál gerrymanderingu, keďže priestorové rozloženie voličov nemá žiadny vplyv na výsledky volieb.

Literatúra:

- Apportionment Population and Number of Representatives by State: 2010 Census. U. S. Census Bureau.
- AUSTIN, J. T.: *Life of Elbridge Gerry: with Contemporary Letters*. Boston: Wells and Lilly, 1828.
- BILLIAS, G. A.: *Elbridge Gerry: Founding Father and Republican Statesman*. New York: McGraw-Hill 1976.
- BUCKINGHAM, J. T.: *Specimens of Newspaper Literature*, Vol. 2 (1850). In: DEAN, J. W.: *The Gerrymander*. New England Historical and Genealogical Register, Vol. 46, No. 1 (Jan., 1892), s. 374 – 383.
- CLYMER, A.: *Court Allows New Approach to Redrawing Districts by Race*, N.Y. TIMES, Jún 27, 2003, s. A20.
- DEAN, J. W.: *The Gerrymander*. New England Historical and Genealogical Register, Vol. 46, No. 1 (Jan., 1892), s. 374 – 383.
- DUNLAP, W.: *History of the Arts of Design in the United States*. 1834. In: DEAN, J. W.: *The Gerrymander*. New England Historical and Genealogical Register, Vol. 46, No. 1 (Jan., 1892), s. 374 – 383.
- FLICKINGER, D.: *Standing in Racial Gerrymandering Cases*. Stanford Law Review, Vol. 49, No. 2 (Jan., 1997), s. 381 – 408.
- FRANCHI, A. – GAMBARELLI, G. – URISTANI, A.: *Old and New Electoral Systems*. International workshop "Distribution of power and voting procedures in the European Union". Natolin European Centre, Warsaw October 12 – 13, 2007.
- FREEMAN, M. S.: *A New Dictionary of Eponyms*. New York, Oxford, Oxford university Press 1997.
- GRIFFITH, E. C.: *The Rise and Development of the Gerrymander*. Chicago, Scott, Foresman and Co. 1907.
- GROFMAN, B.: *Criteria for Districting: A Social Science Perspective*. UCLA Law Review 33 (1985), s. 77 – 184.
- JOHNSTON, R. – PATTIE, C. – DORLING, D. – ROSSITER, D.: *From Votes to Seats: The Operation of the UK Electoral System Since 1945*. Manchester – New York: Manchester University Press, 2001.
- JOHNSTON, R. – PATTIE, Ch.: *Putting Voters in Their Place. Geography and Elections in Great Britain*. Oxford: Oxford University Press 2006.
- JOHNSTON, R. J.: *Spatial Structure, Plurality Systems, and Electoral Bias*. The Canadian Geographer, Vol. 20, No. 3 (1976), s. 310 – 328.
- LEVITT, J. – FOSTER, B.: *Citizen's Guide to Redistricting*. New York, Brennan center for Justice 2008.
- LEVITT, J. – FOSTER, B.: *Citizen's Guide to Redistricting*. New York, Brennan center for Justice 2010.
- LOWENSTEIN, D. H. – STEINBERG, J.: *The Quest for Legislative Districting in the Public Interest: Elusive or Illusory?* UCLA Law Review, Vol. 33, No. 1 (1985), s. 1 – 75.
- MARSHALL, A. W. – OLKIN, I. – PUKELSHEIM, F.: *A Majorization Comparison of Apportionment Methods in Proportional Representation*. Social Choice and Welfare, Vol. 19, No. 11 (2002), s. 885 – 900.
- MASSICOTTE, L.: *Gerrymander, Quebec Style*. Notes for a Roundtable on Elections and Parties in Quebec. Biennial Conference of the American Council on Quebec Studies, Montreal, 27 October 2000.
- MAYHEW, D. R.: *Congressional Representation: Theory and Practice in Drawing the Districts*. In: POLSBY, N. W. (ed.): *Reapportionment in the 1970's*. Berkeley: University of California Press 1971.
- MORRILL, R. L.: *Political Redistricting and Geographic Theory*. Washington, DC: Association of American Geographers 1981.

- NIEMI, R. – GROFMAN, B. – CARLUCCI, C. – HOFFELLER, T.: Measuring Compactness and the Role of a Compactness Standard in a Test for Partisan and Racial Gerrymandering. *Journal of Politics*, Vol. 53, No. 4 (1990), s. 1155 – 1179.
- NIEMI, R. – WILKERSON, J.: Compactness and the 1980's Districts in the Indiana State House: Evidence of Political Gerrymandering?" In: GROFMAN, B. (ed.): *Political Gerrymandering and the Courts*, New York: Agathon Press 1990.
- POLSBY, D. – POPPER, R.: Partisan Gerrymandering: Harms and a New Solutions. *A Heartland Policy Study*, No. 34 (Mar., 1991a), s. 1 – 36.
- POLSBY, D. – POPPER, R.: The Third Criterion: Compactness as a Procedural Safeguard Against Partisan Gerrymandering. *Yale Law & Policy Review* Vol. 9, No. 2 (1991b), s. 301 – 353.
- POLSBY, D. – POPPER, R.: Ugly: An Inquiry into the Problem of Racial Gerrymandering Under the Voting Rights Act. *Michigan Law Review*, Vol. 92, No. 3 (1993), s. 652 – 682.
- RUSH, M. E.: Gerrymandering: Out of the Political Thicket and Into the Quagmire. *PS: Political Science & Politics*, Vol. 27, No. 4 (Dec., 1994), s. 682 – 685.
- SHAPIRO, M.: Gerrymandering, Unfairness, and the Supreme Court. *UCLA Law Review*, Vol. 33, No. 1 1985, s. 227 – 256.
- SCHUCK, P.: The Tickest Thicket: Partisan Gerrymandering and the Judicial Regulation of Politics. *Columbia Law Review*, Vol. 87, No. 7 (1987), s. 1325 – 1384.
- STREETER, G. L.: Account of Newspapers and Periodicals Published in Salem. 1851. In: DEAN, J. W.: *The Gerrymander*. *New England Historical and Genealogical Register*, Vol. 46, No. 1 (Jan., 1892), s. 374 – 383.
- TOPLAK, J.: Equal Voting Weight of All: Finally 'One Person, One Vote' from Hawaii to Maine? *Temple Law Review*, Vol. 81, No. 1 (2009), s. 123 – 175.
- WINSOR, J. (ed.): *The Memorial History of Boston. Including Suffolk County, Massachusetts. 1630 – 1880*. J. R. Osgood and co. 1881.

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1-0346/12 „Priestorovo-politické systémy na začiatku 21. storočia a perspektívy ich vývoja“ (vedúci projektu: prof. RNDr. Robert Ištók, PhD.).

VYUŽITIE PROSTRIEDKOV VONKAJŠEJ REKLAMY V PREDVOLEBNEJ KAMPANI NA POST PRIMÁTORA MESTA PREŠOV V ROKU 2010

IRINA KOZÁROVÁ

Inštitút politológie
Katedra teórie politiky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: irina.kozarova@unipo.sk

Abstract:

The study focuses on the use of outdoor advertising media in the 2010 Presov mayoral election campaign. It aims to outline the theoretical framework underlying the research, describe the methodological approach to the research, and provide the results of analysing and comparing the use of outdoor advertising by the mayoral candidates in the campaign. The pieces of data for this research were acquired in three phases: at the beginning of the campaign, in the middle of it and at its end. The author of the study comes to the conclusions that a wide variety of outdoor advertising media was used in 2010 Presov mayoral election campaign; the way of using the advertising media was specific to one candidate, however, the way of using the advertising media by other candidates was similar in many aspects and it cannot be ruled out that their campaign strategies were reactive or interactive in character.

Keywords:

Outdoor advertising, Election campaign, Municipal elections in 2010, The Mayor of Presov

Vonkajšia politická reklama sa v súčasnosti stala jednou z bežne používaných techník politického marketingu, prostredníctvom ktorej sa kandidáti usilujú presadiť vo voľbách na celoštátnej, regionálnej či lokálnej úrovni. Cieľom tejto štúdie je preskúmať

a porovnať využitie vonkajšej politickej reklamy jednotlivými kandidátmi na post primátora mesta Prešov v priebehu predvolebnej kampane predchádzajúcej komunálne voľby na Slovensku v roku 2010. Štúdia pozostáva z troch častí: v prvej časti sú načrtnuté teoretické východiská skúmania využitia vonkajšej reklamy vo všeobecnosti; v druhej časti sú predstavené metodologické východiská skúmania využitia prostriedkov vonkajšej reklamy v analyzovanej predvolebnej kampani a prezentované výsledky analýzy využitia týchto propagačných prostriedkov jednotlivými kandidátmi na post primátora mesta Prešov v roku 2010; v tretej časti sú prezentované výsledky komparácie zistených skutočností o využití propagačných prostriedkov vonkajšej reklamy v skúmanej predvolebnej kampani. Textová časť štúdie je doplnená o schémy znázorňujúce stratégiu použitia vonkajšej reklamy jednotlivými kandidátmi v priebehu danej predvolebnej kampane a mapy zachytávajúce rozmiestnenie propagačných prostriedkov vonkajšej reklamy v intraviláne mesta Prešov na začiatku, uprostred a na konci tejto predvolebnej kampane.

Teoretické východiská skúmania využitia vonkajšej reklamy

Pojem reklama sa vo všeobecnosti vzťahuje na plánovaný a riadený komunikačný proces, ktorý používa prostriedky smerujúce k dosiahnutiu stanoveného cie-

ľa. Tento proces je spravidla neosobný, platený jeho iniciátorom (zadávateľom reklamy), ktorého je možné ľahko identifikovať. Zámerom reklamy je vyvolať záujem cieľovej skupiny a naviesť ju na určité správanie. V závislosti od toho, v akej spoločenskej oblasti sa reklamou ovplyvnené správanie očakáva, je možné rozlišovať *komerčnú reklamu* (v oblasti „spotreby tovarov a služieb“), *politickú reklamu* (v oblasti „politických inklinácií“) alebo *sociálnu reklamu* (týkajúcu sa zmeny „všeobecných vzorcov správania členov spoločnosti“) (Jiráček, Köpplová, 2009, s. 137 – 139).

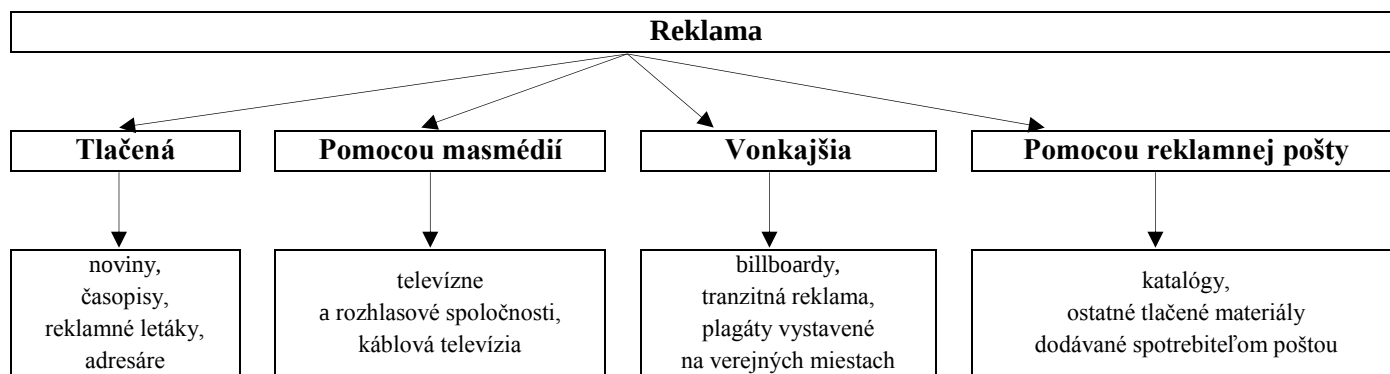
Politická reklama ako neosobný komunikačný proces medzi jej zadávateľom (kandidát, politik, politická strana a pod.) a cieľovou skupinou (občan, volič a pod.) prebieha prostredníctvom rôznych komunikačných kanálov. Výber komunikačných kanálov a organizačná stratégia ich použitia sú zadávateľmi politickej reklamy zväčša vedomé a vopred premyslené.

Výber komunikačných kanálov pozostáva z dvoch fáz: intermediálneho výberu a intramediálneho výberu. Pri intermediálnom výbere zadávateľ politickej reklamy zvažuje medzi rôznymi druhmi komunikačných kanálov a médií a rozhoduje sa na základe „charakteristik jednotlivých druhov médií, výhod a nevýhod,

ktoré sa s ich využívaním spájajú“ (Štarchoň, 2004, s. 46). Výsledkom intermediálneho výberu väčšinou býva stanovenie určitej kombinácie viacerých médií, ktoré budú v reklamnej kampani použité (tzv. mediálneho mixu). Intramediálny výber predstavuje zvolenie si určitého konkrétneho média, ktoré je v danom období v ponuke na mediálnom trhu. Pri tomto výbere zadávateľ môže zvažovať „technick[é] možnosť[i] umiestnenia reklamy“ alebo „finančn[é] náklad[y] spojen[é] s umiestnením reklamy v reklamnom priestore a/alebo čase daného média“ (Štarchoň, 2004, s. 49).

V súčasnosti existuje viacero druhov komunikačných kanálov, prostredníctvom ktorých zadávatelia politickej reklamy môžu uskutočňovať svoje ciele. V teórii marketingu bolo vypracovaných niekoľko odlišných typológií reklamy z hľadiska druhu použitého komunikačného kanálu. M. N. Clemente napr. rozlišuje štyri typy reklamy: 1. tlačaná reklama, 2. reklama pomocou masmédií, 3. vonkajšia reklama, 4. reklama pomocou reklamnej pošty (Clemente, 2004, s. 235). Typológia reklamy na základe použitého komunikačného kanálu v ponímaní M. N. Clementeho je zobrazená v schéme č. 1.

Schéma č. 1 Typológia reklamy v ponímaní M. N. Clementeho

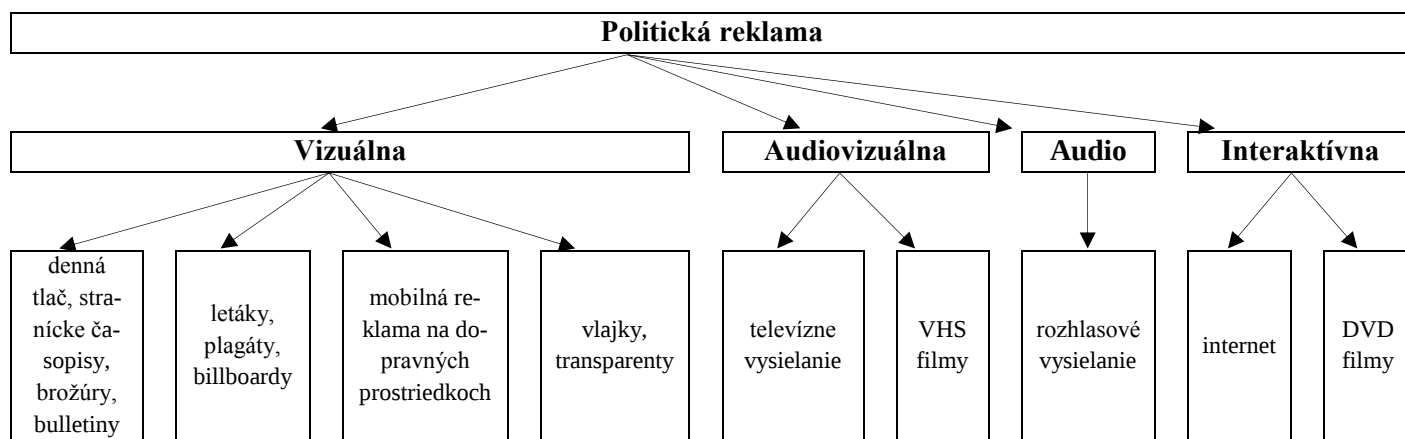

Zdroj: spracované podľa Clemente, 2004, s. 122 – 123, 235.

S inou typológiou pracuje napr. A. W. Jabłoński, ktorý vychádzajúc z rôznych druhov komunikačných kanálov vymedzuje štyri typy reklamy: 1. vizuálnu reklamu, 2. audiovizuálnu reklamu, 3. audio reklamu

a 4. interaktívnu reklamu (Jabłoński, 2006, s. 124 – 133). Typológiu politickej reklamy podľa A. W. Jabłońskiego znázorňuje schéma č. 2.

Schéma č. 2 Typológia politickej reklamy v ponímaní A. W. Jablónskeho

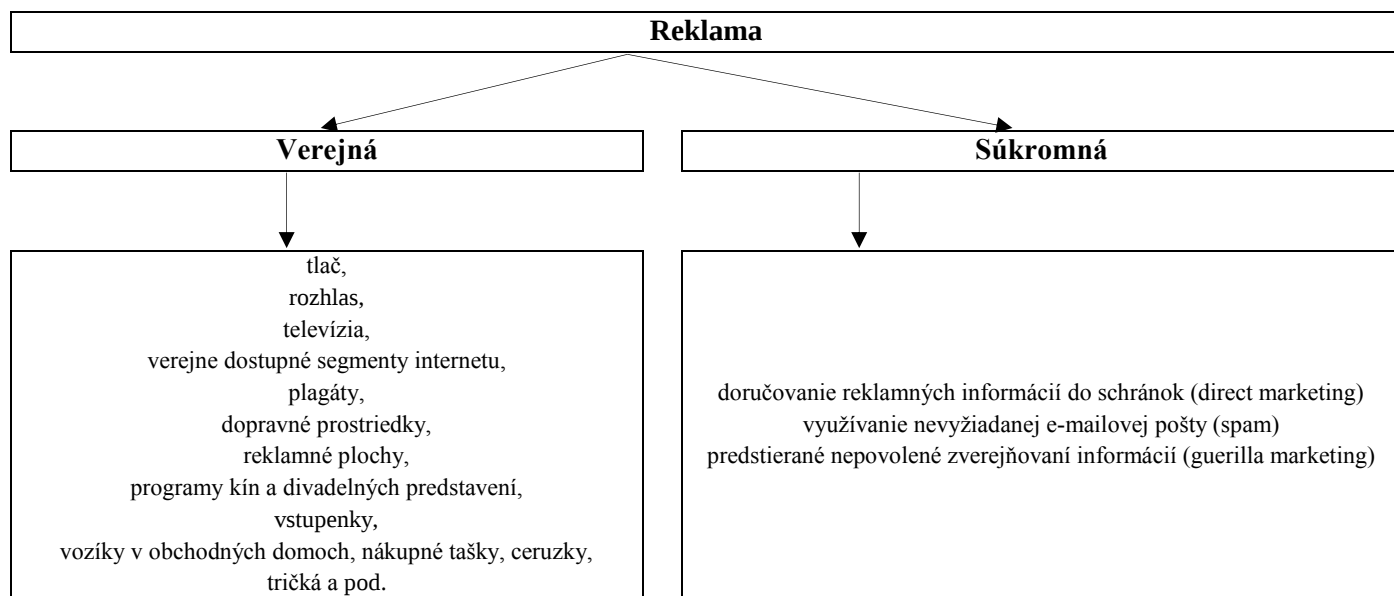

Zdroj: spracované podľa Jablónski, 2006, s. 125.

Ďalšiu možnosť vytvorenia typológie reklamy, ktorá sa opiera o existenciu rôznych druhov komunikačných kanálov, možno nájsť napr. v práci J. Jiráka a B. Köpplovej. Títo autori upozorňujú na dva typy rekla-

my: 1. verejnú reklamu a 2. súkromnú reklamu (Jiráček, Köpplová, 2009, s. 132) Zohľadnenie jednotlivých druhov komunikačných kanálov pri vytváraní tejto typológie zachytáva schéma č. 3.

Schéma č. 3 Typológia politickej reklamy v ponímaní J. Jiráka a B. Köpplovej

Zdroj: spracované podľa Jiráček – Köpplová, 2009, s. 132.

Na základe porovnania týchto typológií je možné konštatovať, že vonkajšia reklama, ktorá je predmetom skúmania tejto kapitoly, má niektoré spoločné (hoci nie identické) znaky s vizuálnou reklamou v ponímaní A. W. Jablónskeho, ako aj s verejnou reklamou v chápaní J. Jiráka a B. Köpplovej. Vizuálna politická reklama podľa A. W. Jablónskeho vychádza zo schopnosti človeka priestorovo vnímať a rozlišovať farby. Jej cieľ je dvojaký: 1. upútať pozornosť voliča a 2. vytvoriť špecifickú identitu politika, resp. kandidáta, vytvoriť jeho

„vizuálnu osobnosť“ (Jablónski, 2006, s. 124). Verejná reklama sa podľa J. Jiráka a B. Köpplovej uskutočňuje v priestore dostupnom verejnosti, kde samotnú reklamu spravidla aj očakávame (Jiráček, Köpplová, 2009, s. 138). Uvedené aspekty vizuálnej a verejnej reklamy možno nájsť aj v M. N. Clementeho definícii komunikačných kanálov vonkajšej reklamy, ktoré považuje za „masové komunikačné prostriedky, ktoré môžu vidieť alebo počuť ľudia mimo svoje obydlie“ (Clemente, 2004, s. 326).

Vyčlenenie vonkajšej reklamy ako zvláštneho typu reklamy používajú vo svojich prácach aj mnohí iní autori (napr. Horňák 2003, Vysekalová 2003, Štarchoň 2004 a i.). Jedno z komplexných vymedzení vonkajšej reklamy podáva napr. Horňák, ktorý tento typ reklamy definuje ako „komplex reklamných foriem (propagačných prostriedkov) umiestňovaných na miestach s vysokou a častou intenzitou zhromažďovania verejnosti, napr. komplex verejnej dopravy, priestorov významných inštitúcií, podchody a pod.“ (Horňák, 2003, s. 228).

Propagačné prostriedky vonkajšej reklamy sú veľmi rozmanité a môžu mať odlišnú mieru mobility. V tejto súvislosti sa zvyknú rozlišovať pohyblivé a stabilné propagačné prostriedky (Horňák, 2003, s. 228). Medzi pohyblivé propagačné prostriedky vonkajšej reklamy sa radia napr. vonkajšie plochy na dopravných prostriedkoch (Horňák 2003, Vysekalová 2003, Clemente 2004, Štarchoň 2004), reklamné balóny (Vysekalová 2003) alebo chodiaca reklama. Stabilné prostriedky predstavujú napr. billboardy (Horňák 2003, Vysekalová 2003, Clemente 2004, Štarchoň 2004), megaboardy (Vysekalová 2003, Štarchoň 2004), svetelná reklama (Horňák 2003, Štarchoň 2004), vonkajšie displeje (Clemente 2004), vývesné štíty (Štarchoň 2004, Vysekalová 2004), vývesné tabule (Vysekalová 2003), reklamné panely (Horňák 2003), plagáty (Vysekalová 2003, Štarchoň 2004), transparenty (Horňák 2003) či písanie na oblohe (Clemente 2004).

V závislosti od špecifického typu propagačných prostriedkov vonkajšej reklamy sa odvíjajú aj určité prednosti a riziká jej využitia. Za klady vonkajšej reklamy sa napr. považuje jej rozmanitosť a neustály rozvoj foriem, efektivita, flexibilita, schopnosť osloviť rôzne cieľové skupiny, vysoká frekvencia opakovaného kontaktu s cieľovou skupinou, silná miera lokalizácie, vhodnosť pre komunikáciu jednoduchých myšlienok (Vysekalová 2003, s. 40, Štarchoň 2004, s. 48). Negatívami tohto typu reklamy sú najmä jej obmedzené možnosti týkajúce sa objemu komunikovaných informácií, presnosti identifikácie cieľových skupín, jej kreatívneho stvárnenia, ale aj relatívne dlhý čas potrebný na jej prípravu a obmedzenie jej dostupnosti právnymi predpismi (Vysekalová 2003, s. 40, Štarchoň 2003, s. 48).

Okrem použitia rôznych foriem propagačných materiálov, môže zadávateľ vonkajšej reklamy pri jej vizualizácii pracovať aj s ďalšími formálnymi i obsahovými prostriedkami, akými sú napr. obrazy, farebnosť a symbolika farieb, typografia, formát, kompozícia, grafické symboly (logo a logotyp) alebo slogan, resp. reklamné heslo.

Použitie obrazu v reklame je založené na princípe „čo vidíte, tomu veríte“ (Vysekalová, Mikeš, 2010, s. 66). Volič spravidla vníma obraz ako prvú informáciu politickej reklamy (tzv. *efekt poradia*), ktorá ho vnútorne

aktivuje v oveľa vyššej miere ako informácia vo forme textu (tzv. *aktivačný efekt*). Obraz zároveň aktivuje obe hemisféry mozgu voliča (jeho obrazové i rečové centrum), preto je informácia takto podaná preňho ľahšie zapamätateľná (tzv. *pamäťový efekt*). Z týchto dôvodov obraz oveľa viac ako iné prostriedky politickej reklamy ovplyvňuje reakciu voliča (tzv. *ovplyvňovací efekt*). (Vysekalová, Mikeš, 2010, s. 66).

Farebnosť politickej reklamy vplýva jednak na podvedomie a pocity voliča (Jabłoński, 2006, s. 124), ale aj na „fyziologické stavy [jeho] organizmu“ (Vysekalová, 2003, s. 62). Pri jej výbere sa preto zohľadňujú najmä psychologické významy a symbolika farieb. Empirické výskumy ukazujú, že napriek rozdielnemu vnímaniu a odlišnej preferencii farieb jednotlivcami, existujú určité všeobecné významy farieb¹, ktoré obdobne vníma väčšina ľudí (Vysekalová, 2007, s. 83). Symbolika farieb² závisí buď na „emocionálne-symbolických asociáciách“ alebo na „historických a kultúrnych podmienkach“ (Jabłoński, 2006, s. 126). Významnosť použitia farieb v reklame sa odrazila napr. aj na vzniku pojmu *colormarketing*, ktorý reflektuje existenciu špeciálnych reklamných techník, ktorých úlohou je vyvolať záujem cieľovej skupiny prostredníctvom farieb (Vysekalová, Mikeš, 2010, s. 72).

Typografia predstavuje prostriedok, ktorý môže u cieľovej skupiny vzbudzovať určité asociácie, akými sú napr. harmónia alebo nepokoj, poriadok alebo neusporiadanosť, podstatnosť alebo nepodstatnosť informácie (Vysekalová, 2003, s. 59), alebo vyvolať istý dojem napr. „miernosti, harmónie, bezpečnosti, pohodlia a komfortu“ (Jabłoński, 2006, s. 127). Hlavným cieľom zadávateľa reklamy je prostredníctvom využitia rôznych typografických možností, akými sú napr. typ písma, jeho veľkosť, modifikácia a pod., upraviť text pre cieľovú skupinu tak, aby bol „ľahko rozpoznateľný“, „čitateľný“ a „vizuálne apelujúci“ (Vysekalová, 2003, s. 59, Clemente, 2004, s. 313).

Kompozícia sa vzťahuje na spôsob usporiadania jednotlivých vizuálnych prvkov na reklamnej ploche (Clemente, 2004, s. 88). Toto usporiadanie sa spravidla riadi určitými pravidlami, ako napr. pravidlom zlatého rezu a pod. S narastajúcou plochou reklamy, teda s jej zväčšujúcim sa formátom, narastajú aj možnosti využitia obrazu, farebnosti, typografie, kompozície atď. (Horňák, 2003, s. 85).

Na mnohých reklamných plochách sú umiestnené grafické symboly, ktoré majú podobu loga a/alebo logotypu. Logo predstavuje grafický symbol, ktorý tvorí len obraz. Logotyp pozostáva len z písmen, teda z určitej skratky alebo spojenia viacerých slov (Jabłoński,

¹ Všeobecné významy jednotlivých farieb bližšie pozri Vysekalová, 2007, s. 83 – 88.

² Symboliku jednotlivých farieb bližšie pozri Jabłoński, 2006, s. 126.

2006, s. 127). Cieľom použitia loga alebo logotypu je pomôcť cieľovej skupine zapamätať si reklamu (Hornák, 2003, s. 85), ľahšie identifikovať jej zadávateľa (Jabłoński, 2006, s. 127) a vybaviť si o ňom informácie (Vysekalová, 2003, s. 66). Grafický symbol môže zohrávať aj motivačnú a emočnú funkciu pri rozhodovaní sa cieľovej skupiny (Vysekalová, 2003, s. 66).

Slogan, prípadne aj ďalší reklamný text, tvoria obsahovú stránku vonkajšej reklamy. Slogan v sebe koncentruje hlavnú myšlienku celej reklamnej kampane. Toto heslo prepája jednotlivé súčasti a fázy kampane, a preto sa zvykne používať počas dlhšieho časového obdobia (Hornák, 2003, s. 100). Zadávateľa reklamy sa pri vytváraní sloganov snažia rešpektovať princíp originality, vyberať slová, ktoré sa ľahko vyslovujú a zapamätávajú, zahŕňať do sloganu čo najnižší počet slov s cieľom dosiahnuť čo najväčšiu výpovednú hodnotu a pod. (Hornák, 2003, s. 100, Schwalbe, 1994, s. 98).

Spôsob, akým zadávateľ reklamy využije všetky uvedené prostriedky na dosiahnutie svojich cieľov, tvorí súčasť jeho organizačnej stratégie. Určenie organizačnej stratégie zadávateľom vonkajšej reklamy zahŕňa stanovenie miery a časového harmonogramu nasadenia zvolených propagačných prostriedkov (Štarchoň, 2004, s. 46), ale aj samotné vymedzenie charakteru tejto stratégie. A. W. Jabłoński pracuje so štyrmi druhmi organizačných stratégií: pasívnou, reaktívnou, aktívnou a interaktívnou. Každá z týchto stratégií iným spôsobom reaguje na zmeny v prostredí (napr. na vývoj predvolebnej kampane). Zatiaľ čo pasívna stratégia na zmeny v prostredí neodpovedá, reaktívna stratégia na ne reaguje, aktívna stratégia koordinuje ich priebeh a interaktívna stratégia priebežne pretvára vzájomné interakcie medzi subjektmi, ktoré pôsobia v danom prostredí (Jabłoński, 2006, s. 153).

Analýza využitia propagačných prostriedkov vonkajšej reklamy v predvolebnej kampani na post primátora mesta Prešov v roku 2010

V roku 2010 sa o post primátora mesta Prešov uchádzalo šesť kandidátov: Anton Bidovský (nezávislý), Pavel Hagyari (nezávislý), Milan Laca (spoločný kandidát politických strán SMER-SD, SNS, HZD, ĽS-HZDS), Marta Kollárová (nezávislá), Ondrej Matej (spoločný kandidát politických strán SDKÚ-DS, KDĽ, SaS, Most-Híd), Patrik Tomič (nezávislý – 18. 10. 2010 zo svojej kandidatúry odstúpil).

Zber údajov o využití propagačných prostriedkov vonkajšej reklamy v predvolebnej kampani uvedenými kandidátmi prebiehal v čase od 1. 11. 2010 (desať dní pred oficiálnym začiatkom predvolebnej kampane) do 5. 12. 2010 (desať dní po oficiálnom ukončení predvolebnej kampane). Bol rozdelený do troch hlavných fáz: 1. preskúmanie využitia vonkajšej reklamy na začiatku

predvolebnej kampane (1. 11. 2010 – 15. 11. 2010), 2. preskúmanie zmien v obsahu a forme využitia vonkajšej reklamy v priebehu predvolebnej kampane (16. 11. 2010 – 20. 11. 2010), 3. preskúmanie zmien v obsahu a forme využitia vonkajšej reklamy v závere predvolebnej kampane a prípadnej spätnej väzby kandidátov voči svojim voličom po skončení komunálnych volieb (21. 11. 2010 – 5. 12. 2010). Zmeny boli sledované aj priebežne v rámci jednotlivých fáz zberu údajov. Využitie propagačných prostriedkov vonkajšej reklamy v jednotlivých uvedených fázach je zachytené na mapách mesta Prešov (pozri [Mapa č. 1](#), [Mapa č. 2](#) a [Mapa č. 3](#)).

Na základe analýzy zozbieraných dát je možné o využití propagačných prostriedkov vonkajšej reklamy jednotlivými kandidátmi na post primátora mesta Prešov v roku 2010 skonštatovať nasledovné³:

Analýza využitia propagačných prostriedkov vonkajšej reklamy Pavlom Hagyarim

Pavel Hagyari vo svojej predvolebnej kampani použil širokú škálu propagačných prostriedkov vonkajšej reklamy. Spomedzi rôznych možností zvolil na upútanie pozornosti potenciálnych voličov viaceré stabilné prostriedky: billboardy, bigboardy, prezentáciu na zastávkach MHD, city-lighty, mobilky a plagáty na fasádach budov. Rôznorodosť sa prejavila aj pri výbere konkrétnych prostriedkov. Využil možnosti väčšiny špecializovaných agentúr poskytujúcich reklamné plochy na území mesta Prešov (napr. billboardy vo vlastníctve agentúry Akzent media, ANKO, EuroAWK, Gryf, ISPA, Nubium, city-lighty a prezentáciu na zastávkach MHD, ktoré poskytuje EuroAWK). Na základe toho možno usudzovať, že sa snažil o čo najväčší geografický dosah reklamy.

V reklamnej kampani P. Hagyariho boli vo vysokej miere využité možnosti obrazu ako prostriedku na oslovenie a presvedčenie cieľovej skupiny. V použitej vonkajšej reklame je možné vybadať tri rôzne spôsoby práce s obrazom: 1. prezentovanie vlastnej osoby, 2. zviditeľnenie výsledkov vlastnej práce prostredníctvom umiestnenia fotografií miest, ktorých kvalita sa zlepšila počas jeho pôsobenia vo funkcii primátora, 3. spojením vlastného portrétu s portrétmi svojich poten-

³ Poradie jednotlivých kandidátov, údaje o ktorých predvolebnej kampani sú prezentované v nasledujúcej časti textu, zodpovedá ich zostupnému zoradeniu podľa počtu získaných hlasov v komunálnych voľbách v roku 2010: P. Hagyari (15 479 hlasov), O. Matej (5 669 hlasov), M. Laca (4 004 hlasov), A. Bidovský (1 071 hlasov), M. Kollárová (484), P. Tomič (59 hlasov). (Zoznam kandidátov na starostov obcí, mestských častí a primátorov miest vo voľbách do orgánov samosprávy obcí. In: *Voľby do orgánov samosprávy obcí*. [online]. Štatistický úrad Slovenskej republiky; Inštitút informatiky a štatistiky, 2010 [citované 20. 12. 2010]. Dostupné na: <<http://app.statistics.sk/kv2010/sr/tab10.jsp?lang=sk&sr=3&obvod=705&obec=524140>>).

ciálnych partnerov v mestskom zastupiteľstve. Prvý spôsob možno považovať za štandardný spôsob prezentácie osoby kandidáta. Využitím druhého spôsobu však politická reklama P. Hagyarího obrazom reagovala na negatívnu kampaň zo strany protikandidátov (bližšie pozri podkapitoly venované analýze vonkajšej reklamy O. Mateja a A. Bidovského). Cieľom použitia tretieho spôsobu bola zrejme snaha apelovať na cieľovú skupinu v tom zmysle, že napriek svojej kandidatúre z pozície nezávislého kandidáta P. Hagyarí bude mať podporu na presadenie svojich zámerov v mestskom zastupiteľstve, pokiaľ voliči podporia jeho potenciálnych partnerov.

Reklama P. Hagyarího využívala kombináciu červenej a bielej farby, ktoré v historicko-kultúrnom kontexte Prešova symbolizujú farby erbu tohto mesta. Pokiaľ ide o výber formátu vonkajšej reklamy, P. Hagyarí vsadil na väčšie formáty reklamy (od veľkosti bigboardov po veľkosť city-lightov). Kompozične jeho jednotlivé reklamné plochy rešpektovali pravidlo zlatého rezu, čím bola dosiahnutá harmónia prezentovanej formy i obsahu. Na plochách, kde bola prezentovaná osoba P. Hagyarího, bol tento kandidát zobrazovaný vo viacerých pózach, ktoré zachytávali jeho gestikuláciu (v niektorých prípadoch zvýraznenú držaním okuliarov v pravej ruke), prípadne reč tela, čo dynamizovalo prezentáciu prostredníctvom stabilných propagačných prostriedkov. Taktiež výber oblečenia a doplnkov, v ktorých sa prezentoval, rešpektoval symboliku červenej a bielej farby (biela košeľa, červený šál). Na reklamných plochách tohto typu, bol P. Hagyarí zobrazený na jednej tretine propagačného materiálu, zvyšné dve tretiny predstavoval reklamný text, ktorý sa tak stával na danej ploche dominantným. V prípade prezentácie budúcej podpory zo strany kandidátov do mestského zastupiteľstva bol v týchto dvoch tretinách plochy reklamný text doplnený fotografiami vybraných potenciálnych partnerov. Na reklamných plochách, ktoré P. Hagyarí využíval na propagáciu svojich pracovných výsledkov, bol podiel obrazu a reklamného textu opačný, teda dominantným sa stával obraz, ktorý bol prezentovaný ako dôkaz úspešnosti predchádzajúceho funkčného obdobia kandidáta.

Súčasťou reklamného textu na jednotlivých prostriedkoch (nosičoch) vonkajšej reklamy P. Hagyarího boli slogany, meno kandidáta, v niektorých prípadoch aj jeho volebné číslo, odkaz na jeho webovú stránku. Grafické symboly tento kandidát nepoužíval (výnimku predstavoval billboard, na ktorom sa P. Hagyarí objavil po boku kandidáta za stranu Únia). P. Hagyarí vo svojej kampani použil variácie dvoch rôznych sloga-

nov. Prvý predstavujú variácie „Prešov meníme k lepšiemu“, „200 zmien k lepšiemu. 2006 – 2010“, „Aj odklonením nákladnej dopravy z ulice 17. novembra meníme Prešov k lepšiemu“, „Aj vybudovaním I. mestského okruhu meníme Prešov k lepšiemu“. Všetky tieto variácie navzájom spájala slovná konštrukcia „zmena/meníme k lepšiemu“, ktorá vytvárala pozitívne konotácie k zmenám vykonaným v uplynulom funkčnom období primátora mesta Prešov, ktorého post zastával P. Hagyarí. Na tento slogan významovo nadväzoval ďalší, ktorý nabádal voličov k udržaniu dovedajšieho trendu vývoja, a teda k zvoleniu P. Hagyarího za primátora aj v nasledujúcom funkčnom období. Tento slogan mal dve rôzne variácie: „Spolu dokončme, čo sme začali“ a „S primátorom Hagyarim spolu dokončme, čo sme začali“. Súčasťou reklamného textu boli aj doplňujúce informácie k prezentovaným fotografiám miest napr. „Rekonštrukcia pešej zóny“, „Svetelná križovatka Šidlovec“ alebo k fotografiám partnerov „Volebný obvod č. 3 – Šidlovec, Nižná Šebastová“ a i.

Organizačná stratégia použitia vonkajšej reklamy P. Hagyarim pozostávala z troch fáz, ktoré sú zobrazené v schéme č. 4. V prvej fáze boli rozmiestnené reklamné plochy, na ktorých bola prezentovaná osoba kandidáta. Zároveň sa však meno a slogan (v jednom prípade aj fotografia) P. Hagyarího objavili aj na reklamných plochách niektorých kandidátov na poslancov mestského zastupiteľstva, čím kampaň získala väčší geografický dosah. Uprostred predvolebnej kampane pribudli reklamné plochy s fotografiami miest, ku ktorých zmene došlo počas pôsobenia P. Hagyarího ako primátora mesta Prešov, a na niektorých reklamných plochách prezentujúcich osobu tohto kandidáta pribudlo jeho volebné číslo. V poslednej fáze predvolebnej kampane sa objavili reklamné plochy, na ktorých sa kandidát prezentoval spolu so svojimi potenciálnymi partnermi v mestskom zastupiteľstve. Vonkajšia reklama P. Hagyarího bola v intraviláne mesta Prešov rozmiestnená najmä v blízkosti hlavných križovatiek, nákupných centier a zastávok MHD s vysokou frekvenciou cestujúcich. Prvky lokalizácie vonkajšej reklamy sa objavovali vo všetkých fázach reklamnej kampane. V prvej a tretej fáze sa P. Hagyarí prezentoval spolu so svojimi partnermi v miestach ich volebných obvodov. V druhej fáze niektoré fotografie miest, ku ktorých zmene prispel P. Hagyarí, boli prezentované v príslušných častiach mesta. V tomto prípade však princíp lokalizácie nebol uplatňovaný tak striktné ako pri prezentácii potenciálnych partnerov v mestskom zastupiteľstve.

Schéma č. 4 Stratégia použitia vonkajšej reklamy P. Hagyarim

Analýza využitia propagačných prostriedkov vonkajšej reklamy Ondrejom Matejom

Ondrej Matej, podobne ako P. Hagyarim, využil viaceré druhy propagačných prostriedkov vonkajšej reklamy. Spomedzi stabilných prostriedkov zvolil billboardy, prezentáciu na zastávkach MHD a fasádach budov, city-lighty, ale aj plagáty a informačné tabule na stĺpoch verejného osvetlenia. Na rozdiel od ostatných kandidátov O. Matej ako jediný použil na upútanie pozornosti voličov aj pohyblivý propagačný prostriedok – chodiacu reklamu. Matejov výber konkrétnych médií bol taktiež široký, využil služby väčšiny reklamných agentúr vlastniacich reklamné plochy na území mesta Prešov (napr. billboardy firiem Akzent media, EuroAWK, ISPA, Nubium, Rabaka, city-lighty a prezentáciu na zastávkach MHD firmy EuroAWK, plagáty na plochách firmy O. S. V. O.). Na základe týchto údajov je možné usudzovať, že podobne ako P. Hagyarim sa aj O. Matej usiloval o čo najširší geografický dosah svojej reklamy (zatiaľ čo P. Hagyarim použil na rozšírenie reklamnej plochy, ktorá bola v ponuke reklamných agentúr, voľne umiestniteľné mobilky, O. Matej zvolil na tento účel informačné tabule rozmiesť na stĺpoch verejného osvetlenia a chodiacu reklamu).

O. Matej využil vo svojej vonkajšej reklame potenciál obrazu dvojakým spôsobom: 1. na predstavenie svojej osoby cieľovej skupine, 2. na zdôraznenie existencie podpory jeho kandidatury zo strany vládnej koalície. V oboch prípadoch boli použité fotografie zobra-

zujúce portrét O. Mateja. Pri druhom spôsobe sa za fotografiou O. Mateja nachádzala aj fotografia jedného z predstaviteľov vtedajšej vládnej koalície (I. Radičovej, R. Sulíka, M. Dzurindu, J. Figeľu).

Farebnosť reklamy O. Mateja bola ladená v zelených a modrých tónoch, teda prevažne vo farbách politických strán, ktoré ho nominovali (modrá symbolizovala podporu SDKÚ a KDH, zelená a modrá podporu SaS; hoci bol O. Matej zároveň nominantom strany Most – Híd farebná symbolika tejto strany sa v kampani neobjavila). Na svojich reklamných plochách O. Matej využíval rôzne typy a veľkosti písma (dominantným, jasne čitateľným písmom prezentoval svoje slogany, menším, menej nápadným písmom podával doplňujúce informácie). Typografia (tvar, farebnosť a veľkosť písma) bola pri jednom type reklamnej plochy (billboard s textom „Pán primátor, platené parkoviská na sídliskách nechceme!“) využitá ako identifikačný prvok O. Mateja, keďže na tejto reklamnej ploche nebolo uvedené meno kandidáta ani žiaden iný prvok, na základe ktorého by bolo možné zistiť totožnosť zadávateľa reklamy. Na rozdiel od P. Hagyarimho tento kandidát používal väčší rozsah formátov reklamy (od väčších billboardov po plagáty menších rozmerov).

Väčšina reklamných plôch O. Mateja mala rovnakú kompozíciu. Jednu tretinu až jednu polovicu celej plochy tvorila fotografia kandidáta, resp. fotografia kandidáta s predstaviteľom vládnej koalície. Predstaviteľ vládnej koalície v takomto prípade vždy stál za postavou O. Mateja, čo symbolizovalo jeho podporu kandi-

dátovi. Iba jeden typ reklamnej plochy bol tvorený len z textovej časti (billboard s textom „Pán primátor, platené parkoviská na sídliskách nechceme!“). V tomto prípade bola reklamná plocha ozvláštnená zmenou farebnosti (slovo „nechceme“ bolo vytlačené červenou farbou), ktorá mala zároveň funkciu zdôraznenia dôležitosti farebne odlíšeného textu.

V ostatnej časti plochy boli prezentované slogany, meno kandidáta, podpis kandidáta, logá a logotypy politických strán, ktorých bol nominantom, odkaz na webovú stránku kandidáta a ďalší reklamný text. V porovnaní s reklamou P. Hagyariho sa v Matejovej reklame dynamickejšie menila textová časť reklamy ako obraz.

Sloganom objavujúcim sa takmer vo všetkých podobách Matejovej reklamy bolo heslo „Milujem Prešov“, pri ktorom možno badať snahu o oživenie typografie použitím grafického symbolu srdca. Hoci sa tento slogan vyskytoval na väčšine propagačných plôch, nebol dominantným. Najnápadnejšou bola séria sloganov, ktorá v rôznych fázach kampane nadobúdala odlišné obsahové zameranie. Prvá séria mala charakter negatívnej kampane voči P. Hagyarimu a jej ústredným sloganom bola myšlienka s negatívnou konotáciou „Sľuby sa majú plniť“. Tento slogan bol dopĺňaný ďalšími, ktoré buď konkretizovali nedostatky v meste Prešov („Prešov stále nemá obchvat“, „Toto sídlisko potrebuje parkoviská“, „Sociálne byty patria slušným“) alebo mali charakter prísľubu („Prinesiem/e reálneho investora“). Objavil sa aj slogan s negatívnou reklamou bez uvedenia informácie o zadávateľovi reklamy („Pán primátor, platené parkoviská na sídliskách nechceme!“). Text tohto sloganu bol zároveň štylizovaný tak, akoby jeho autorom boli nespokojní občania mesta Prešov. Typografia (typ, veľkosť a farebnosť písma) v kombinácii s farbou pozadia, ktoré boli použité na tejto reklamnej ploche, však nasvedčovali, že zadávateľom reklamy mohol byť O. Matej.

V druhej sérii sloganov sa odrážala podpora O. Mateja zo strany vtedajšej vládnej koalície a hlavné ideí jeho predvolebného programu („Prinesiem/e reálneho

investora“, „Vyriešime kolabujúcu dopravu“, „Vrátim Prešov mestský park“, „Spoločne pre Prešov“). Po skončení komunálnych volieb k druhej sérii sloganov uverejnených na billboardoch pribudol text „Ďakujem za Vašu podporu“, čím O. Matej ako jediný z kandidátov poskytol svojim voličom spätnú väzbu po zverejnení výsledkov volieb prostredníctvom vonkajšej reklamy.

Organizačná stratégia O. Mateja v súvislosti s využitím prostriedkov vonkajšej reklamy pozostávala z troch fáz, prvé dve prebiehali počas predvolebnej kampane, tretia po jej skončení. Uvedené fázy sú podrobnejšie znázornené v schéme č. 5. V počiatočnej fáze dominovala negatívna reklama voči P. Hagyarimu. Rozmiestnené boli reklamné plochy, ktoré prezentovali osobu O. Mateja a apelovali na nesplnenie predvolebných sľubov z predchádzajúceho volebného obdobia. V druhej fáze O. Matej prostredníctvom vonkajšej reklamy predstavil vybrané body svojho predvolebného programu a zároveň poukázal na to, že má podporu zo strany vtedajšej vládnej koalície. V tejto fáze zároveň doznievala negatívna kampaň, ktorá nebola priamo prezentovaná z pozície O. Mateja, ale akoby z pozície nespokojných občanov mesta Prešov. V povolebnom období bolo na Matejových reklamných plochách (predovšetkým billboardoch) pridané poďakovanie voličom za ich podporu. Stabilná vonkajšia reklama O. Mateja bola rozmiestnená rovnomerne vo všetkých volebných obvodoch, najmä v blízkosti dopravných komunikácií a na vybraných zastávkach MHD. Pohyblivá vonkajšia reklama bola použitá v historickom centre mesta a na najväčších sídliskách. Podobne ako u P. Hagyariho aj v prípade O. Mateja je možné pozorovať snahu o lokalizáciu reklamy. Tá bola využívaná hlavne v prvej fáze predvolebnej kampane, kedy negatívnu reklamu umiestňoval v blízkosti miest, na ktoré sa vzťahovala (napr. reklama so sloganom „Toto sídlisko potrebuje parkoviská“ bola umiestňovaná na najväčších mestských sídliskách alebo reklama so sloganom „Prešov stále nemá obchvat“ sa objavovala v blízkosti hlavných dopravných ťahov).

Schéma č. 5 Stratégia použitia vonkajšej reklamy O. Matejom

Analýza využitia propagačných prostriedkov vonkajšej reklamy Milanom Lacom

Milan Laca zvolil na svoju prezentáciu oveľa menší rozsah propagačných prostriedkov ako P. Hagyar a O. Matej. V jeho vonkajšej reklame boli použité len tri druhy stabilných prostriedkov, a to bigboardy, billboardy a veľkoplošné plagáty umiestnené na fasádach budov alebo na špeciálnych stojanoch. Výber konkrétnych prostriedkov však zohľadňoval ponuku viacerých špecializovaných agentúr (bigboardy boli prenajaté od spoločnosti Gryf, billboardy od spoločností Akzent media, ANKO, Gryf, Nubium a Rabaka, z veľkoplošných plagátov nebolo možné ich výrobcu, resp. výrobcov identifikovať). V porovnaní s P. Hagyarim a O. Matejom bol počet použitých propagačných prostriedkov týmto kandidátom oveľa nižší. Na základe toho je možné odhadovať, že M. Laca sa rozhodol upútať pozornosť voličov s nižším počtom propagačných prostriedkov väčších rozmerov.

V predvolebnej kampani M. Lacu boli možnosti využitia obrazu na reklamných plochách uplatnené na prezentovanie osoby kandidáta a na vyjadrenie podpory tomuto kandidátovi zo strany niektorých vtedajších opozičných strán. Jeho portrét (vyhotovený v jednom variante) bol súčasťou všetkých jeho reklamných plôch. Okrem portrétu M. Lacu sa na niektorých reklamných plochách objavil aj portrét vtedajšieho predsedu strany SMER, Roberta Fica.

Farebné ladenie vonkajšej reklamy M. Lacu vychádzalo z farebnosti grafických symbolov politických strán, ktorých bol nominantom (oranžovo-zelené pozadie symbolizovalo podporu strany SMER, použitie kombinácie bieleho a červeného písma podporu ĽS-HZDS, SNS a HZD). Na reklamných plochách tohto kandidáta bola používaná jednotná typografia pre obsahovo príbuzné časti reklamného textu (napr. meno kandidáta bolo písané päťkovým písmom, slogany bezpäťkovým písmom). M. Laca zvolil pre svoju prezentáciu reklamné plochy väčších formátov zrejme v snahe docieľiť nápadnosť či dokonca neprehliadnu-

teľnosť jeho reklamy. Okrem formátov klasických rozmerov (bigboardy a billboardy) pracoval aj s formátmi netradičných rozmerov (veľkoplošné plagáty na fasádach budov alebo na špeciálnych stojanoch).

Vizuálne prvky na reklamných plochách M. Lacu boli usporiadané na základe jednotnej kompozície. Pozadie každej plochy bolo rozdelené diagonálne na dve časti, jednu zelenej a druhú oranžovej farby (táto kompozícia vyzdvihovala symboliku farieb). V jednej tretine plochy sa nachádzala fotografia kandidáta a v ostatnej časti reklamný text (resp. na zvyšnej časti sa nachádzal portrét R. Fica a uprostred reklamný text). V prípade, že súčasťou reklamnej plochy bol portrét kandidáta aj portrét predstaviteľa vtedajšej opozičnej strany, ich postavy boli z hľadiska kompozície obrátené k sebe, čo symbolizovalo vzájomnú komunikáciu a spoluprácu.

Ostatná časť reklamných plôch bola využitá na prezentovanie sloganov, mena kandidáta (resp. mena predstaviteľa strany SMER, pokiaľ jeho fotografia bola súčasťou reklamnej plochy), jeho volebného čísla a grafických symbolov politických strán, ktoré kandidáta nominovali. Súčasťou vonkajšej reklamy M. Lacu boli dva slogany, ktoré vychádzali zo spoločného základu. Ich jednotiacim prvkom bolo použitie názvu mesta („Prešov“, „Prešovu“) a názvu vtedajšej najsilnejšej opozičnej politickej strany (SMER) ako súčasti slovnej hračky („SMERom“). Oba slogany boli pomerne všeobecné a vyjadrovali pozitívny postoj kandidáta k mestu Prešov („SMERom k Prešovu, my sme tu doma...“, „SMERom k Vám, Prešov je dôležitý“).

Organizačná stratégia využitia vonkajšej reklamy v prípade M. Lacu pozostávala z dvoch fáz, ktoré sú znázornené v schéme č. 6. V prvej fáze bola prezentovaná osoba kandidáta cieľovej skupine. Druhá fáza bola zameraná na vyzdvihnutie existencie podpory tohto kandidáta zo strany vtedajších opozičných politických strán. Vonkajšia reklama M. Lacu sa nevenovala hodnoteniu iných kandidátov, na rozdiel od reklamy O. Mateja a A. Bidovského. Reklamné plochy M. Lacu boli rozmiestnené rovnomerne vo všetkých volebných ob-

vodoch, najmä pri hlavných komunikáciách a na najväčších sídliskách. Veľkoplošné plagáty netradičných rozmerov boli umiestnené pri vstupoch do centra mesta. Geografický dosah reklamných plôch M. Lacu bol zvýšený rozmiestnením vonkajšej reklamy stranou

SMER, ktorá nepriamo propagovala svojho nominanta sloganom „Váš hlas pre SMER sa nestratí!“, a použitím sloganu „SMERom k Prešovu, my sme tu doma...“ na reklamných plochách kandidátov strany SMER na poslancov mestského zastupiteľstva.

Schéma č. 6 Stratégia použitia vonkajšej reklamy M. Lacom

Analýza využitia propagačných prostriedkov vonkajšej reklamy Antonom Bidovským

Vonkajšia reklama Antona Bidovského bola založená na použití stabilných propagačných prostriedkov, ako sú billboardy, videoboardy, city-lighty, prezentácia na fasádach budov a plagáty. Podobne ako traja vyššie analyzovaní kandidáti, aj A. Bidovský využil možnosti viacerých špecializovaných reklamných agentúr pri výbere konkrétnych propagačných prostriedkov (napr. billboardy si prenajal od firiem ANKO, EuroAWK, Gryf, ISPA, Nubium, Rabaka, city-lighty od firmy EuroAWK, plagáty uverejnil na plochách firmy O. S. V. O a pod.). Hoci počet ním použitých propagačných prostriedkov bol v porovnaní s P. Hagyarim a O. Matejom nižší, jeho vonkajšia reklama mala pomerne široký geografický dosah.

Bidovského reklama, podobne ako reklama M. Lacu, pracovala s obrazom len za účelom prezentovania osoby kandidáta. Súčasťou väčšiny reklamných plôch boli dve variácie portrétu A. Bidovského, objavovali sa však aj viaceré reklamné plochy bez použitia obrazu.

Farebné ladenie tejto reklamy bolo podobné ako u P. Hagyariho. Kombinácia červenej a bielej farby, farieb erbu Prešova, mala symbolizovať spolupatričnosť kandidáta k mestu. Počas predvolebnej kampane sa na vonkajšej reklame A. Bidovského výrazne zmenila používaná typografia (zmena veľkosti písma z menšej na väčšiu a zmena druhu písma z pätkového na bezpätkové), čo mohlo súvisieť so snahou zvýšiť čitateľnosť a nápaditosť písma. Zvolené formáty pre vonkajšiu reklamu mali širší rozsah (od veľkých prezentácií na fasádach budov po menšie plagáty).

Na väčšine reklamných plôch boli jednotlivé vizuálne prvky Bidovského reklamy usporiadané nasledovným spôsobom: viac ako polovicu plochy zaberala fotografia kandidáta, v ostatnej časti bol prezentovaný slogan a reklamný text (v prípade prezentácií na fasádach budov bol pomer medzi fotografiou a textom opačný). Na fotografiách bol A. Bidovský zobrazovaný v obdobnej póze (bez viditeľnej gestikulácie). Iný variant usporiadania prvkov bol zvolený na reklamných plochách, na ktorých sa nenachádzala fotografia kandidáta. V tomto prípade bola plocha rozdelená na dve časti: väčšiu časť zaberá slogan, na menšej časti sa nachádzali podrobnejšie informácie o kandidátovi (meno, volebné číslo atď.). Na začiatku predvolebnej kampane sa objavil aj typ reklamnej plochy, na ktorej nebol výslovne uvedený zadávateľ reklamy, bolo ho však možné identifikovať na základe farebnosti, typografie a kompozície použitej na tejto ploche, ako aj prostredníctvom odkazu na webovú stránku iniciatívy, za ktorou stál A. Bidovský.

Textová časť vonkajšej reklamy A. Bidovského bola tvorená sloganmi, údajmi o mene kandidáta, jeho volebnom čísle, informáciou o jeho nezávislej kandidatúre a odkazom na webovú stránku iniciatívy *Za čisté mesto*. Podobne ako v reklame O. Mateja sa textová časť reklamy A. Bidovského menila veľmi dynamicky. Variabilita prezentovaného reklamného textu A. Bidovským vo vonkajšej reklame bola v porovnaní s ostatnými kandidátmi dokonca najvyššia. Na rozdiel od iných kandidátov však nebol v jeho reklame prítomný slogan, ktorý by bol prezentovaný na všetkých reklamných plochách a prepájal by tak celú jeho predvolebnú kampaň (výnimku predstavuje použitie sloganu

„Jednoduché riešenie. Viem ako na to“ pri prezentovaní kandidáta na fasádach budov). Napriek tomu je možné odlišiť dve obsahovo blízke série sloganov spomedzi tých, ktoré sa objavili na reklamných plochách tohto kandidáta. Prvá séria sloganov bola odrazom Bidovského snahy o vytvorenie negatívnej reklamy voči P. Hagyarimu. Použité slogany mali hodnotiaci charakter s negatívnymi konotáciami a nabádali voličov k zmene („Dost' bolo planých sľubov“, „Prešov nechce sľuby, ale skutky“, „Chce to zmenu“, „Úpadok mesta musíme zastaviť“). Druhá séria bola zameraná na prezentáciu jednotlivých bodov volebného programu („Obnovím bývalý mestský park“, „Obnovím detský park“, „Prepojam Rusínsku s Čiernym mostom“, „Športujem a podporujem športovcov“, „Vybudujem parkoviská na Sekčove“, „Zastavím zadlžovanie mesta“, „Zavediem elektronické aukcie“, „Znížim cestovné na MHD. Je to jednoduché. Viem, ako na to“, „Znížim

parkovné“, „Zriadim bezplatné rehabilitačné centrum pre dôchodcov“, „Zruším všetky nevýhodné zmluvy“, „Zvýšim počet peších hliadok mestskej polície“).

Organizačná stratégia A. Bidovského bola v mnohom podobná stratégii O. Mateja, pozostávala však iba z dvoch fáz (pozri schému č. 7). Prvá fáza mala charakter negatívnej kampane voči P. Hagyarimu, čo sa na vonkajšej reklame prejavilo rozmiestňovaním reklamných plôch so sloganmi poukazujúcimi na nesplnenie Hagyariho sľubov z predchádzajúcej predvolebnej kampane. Cieľom druhej fázy bolo oboznámenie cieľovej skupiny s volebným programom kandidáta, pričom A. Bidovský v porovnaní s O. Matejom prezentoval oveľa vyšší počet bodov svojho programu. Reklamné plochy A. Bidovského boli rozmiestnené rovnomerne vo všetkých volebných obvodoch, najmä pri hlavných dopravných uzloch a na najväčších mestských sídliskách, bez náznakov snahy o ich lokalizáciu.

Schéma č. 7 Stratégia použitia vonkajšej reklamy A. Bidovským

Analýza využitia propagačných prostriedkov vonkajšej reklamy Martou Kollárovej

Marta Kollárová použila vo svojej vonkajšej reklame oveľa menší rozsah propagačných prostriedkov ako doteraz analyzovaní kandidáti. Na oslovenie cieľovej skupiny zvolila stabilné prostriedky, predovšetkým billboardy a plagáty. Jej výber konkrétnych prostriedkov bol spomedzi ostatných kandidátov najužší (billboardy mala prenajaté od firmy Arton, jej plagáty boli umiestnené najmä na plochách firmy O. S. V. O). Vonkajšia reklama tejto kandidátky bola výrazne založená na prezentácii prostredníctvom plagátov, billboardy boli v porovnaní s inými kandidátmi použité v nižšom počte.

Na reklamných plochách M. Kollárovej boli možnosti obrazu, podobne ako u A. Bidovského, využité

len na prezentáciu osoby kandidátky. Rovnaký portrét M. Kollárovej sa objavil na všetkých jej reklamných plochách.

Farebnosť vonkajšej reklamy tejto kandidátky vychádzala z kombinácie ružovej a sivej farby. Ružová farba v sebe nesie symboliku voľnosti, energie, nežnej aktivity, a je považovaná za ženskú farbu, sivá farba vyjadruje neutralitu (Vysekálová, 2007, s. 84, 89). M. Kollárová ako jediná kandidátka zvolila farebnosť pre svoju reklamu založenú na emocionálne-symbolických asociáciách voličov. Typografia použitá na jej reklamných plochách mala jednotný charakter (bol uplatnený jednotný typ písma, v súvislosti s dôležitosťou obsahu reklamného textu sa menila iba jeho veľkosť), navyše bola oživená podpisom kandidátky. Jej reklamné plochy mali štandardné formáty, prevažovalo však využitie plôch menších rozmerov.

Rozvrhnutie vizuálnych prvkov na ploche v prípade tejto kandidátky len sčasti rešpektovalo pravidlo zlatého rezu. Jednu tretinu plochy zaberala fotografia M. Kollárovej, zvyšnú časť tvoril reklamný text. Reklamná plocha však bola rozdelená aj horizontálne, a to zvlnenou čiarou, ktorá rozdeľovala reklamný text na dve samostatné časti (výber zvlneného tvaru čiary korešpondoval s farebnou symbolikou, keďže vlnovka evokuje mäkkosť, ženskosť). Vo vrchnej časti bol prezentovaný slogan, v spodnej časti údaje o kandidátke. Grafické symboly sa vo vonkajšej reklame M. Kollárovej nepoužívali.

Súčasťou reklamného textu boli slogan, meno kandidátky, jej volebné číslo, podpis a odkaz na webovú stránku. Slogan M. Kollárovej sa skladal z dvoch častí. Prvá mala všeobecný charakter, druhá časť hodnotila doterajšiu situáciu v meste a mala negatívnu konotáciu nabádania k zmene, ale aj pozitívny aspekt, ktorý pozostával z navrhovania možného riešenia („Všetko pre osôh občanov mesta Prešov. Chce to zmenu – chce to ženu“). Myšlienka nabádania k zmene a spôsob jej

slovnej formulácia bol identický s jedným zo sloganov A. Bidovského. Bola však doplnená o riešenie, ktorým by malo byť zvolenie M. Kollárovej na post primátora mesta Prešov.

Organizačná stratégia vonkajšej reklamy M. Kollárovej bola rozvinutá skôr v rovine priestorovej ako časovej. V priebehu trvania celej predvolebnej kampane sa jej vonkajšia reklama výrazne neobmieňala (pozri obrázok č. 1). Pribúdala skôr počet reklamných plôch, na ktorých bola uverejnená (Nárast počtu reklamných plôch kandidátky porovnaj [Mapa č. 1](#), [Mapa č. 2](#), [Mapa č. 3](#)). Rozmiestnenie reklamy tejto kandidátky záviselo od typu použitého propagačného prostriedku. Frekvencia rozmiestnenia billboardov bola najnižšia medzi všetkých kandidátov, ale billboardy M. Kollárovej sa objavili na všetkých hlavných ťahoch a na najväčších sídliskách. Geografický dosah reklamy na všetkých voličov bol zabezpečený prostredníctvom distribúcie plagátov do všetkých volebných obvodov.

Obrázok č. 1 Vonkajšia reklama M. Kollárovej

Analýza využitia propagačných prostriedkov vonkajšej reklamy Patrikom Tomičom

Výber propagačných prostriedkov vonkajšej reklamy Patrikom Tomičom bol v porovnaní s ostatnými kandidátmi svojím rozsahom najužší. Hlavný prostriedok jeho komunikácie s cieľovou skupinou prostredníctvom vonkajšej reklamy predstavovali billboardy. Tomuto zodpovedala aj spolupráca s nižším počtom špecializovaných agentúr pri výbere konkrétnych médií (P. Tomič spolupracoval so spoločnosťami ANKO, Arton, EuroAWK a ISPA). Aj jeho billboardy však mali pomerne veľký geografický dosah, hoci boli rozmiestnené s menšou frekvenciou ako billboardy väčšiny kandidátov.

Možnosti obrazu P. Tomič vo svojej politickej reklame takmer vôbec nevyužil. Výnimkou bolo umiestnenie erbu mesta Prešov na jeho reklamných plochách a prezentácia na spoločnom billboarde s kandidátom do mestského zastupiteľstva Marekom Malikom.

Farebnosť reklamných plôch tohto kandidáta, podobne ako v prípade nezávislých kandidátov P. Hagyariho a A. Bidovského, vychádzala z kombinácie červenej a bielej farby, (farieb mesta). Typografia na bill-

boardoch P. Tomiča pracovala s kombináciou písaného a tlačeného písma, ako aj s kombináciou veľkých a malých písmen, čo do istej miery pôsobilo disharmónicky. Vonkajšia reklama tohto kandidáta rešpektovala štandardný formát billboardu.

Pre kompozíciu reklamných plôch P. Tomiča bolo charakteristické horizontálne radenie vizuálnych prvkov. Jeho reklamné plochy boli rozdelené na tri časti: 1. v hornej časti bolo uvedené meno kandidáta, prípadne ďalší reklamný text, 2. dominantnú, farebne odlišenú časť predstavoval pruh, na ktorom bol uvedený slogan kandidáta a erb mesta Prešov 3. v spodnej časti bol uverejnený odkaz na webovú stránku kandidáta (resp. webovú stránku P. Hagyariho po vzdaní sa P. Tomiča svojej kandidatúry).

V Tomičovej reklame výrazne dominoval reklamný text nad obrazom. Tento text pozostával zo sloganu, mena kandidáta, odkazu na webovú stránku. Grafické symboly sa na vonkajšej reklame P. Tomiča nenachádzali. Za svoj slogan si tento kandidát zvolil pomerne všeobecné heslo s pozitívnou konotáciou („Pre Prešov“). Po vzdaní sa kandidatúry tvorilo súčasť jeho reklamných plôch stručné vysvetlenie jeho podpory P.

Hagyariimu („Patrik Tomič volí Pavla Hagyariho, lebo naozaj mení Prešov k lepšiemu“).

Organizačnú stratégiu využitia vonkajšej reklamy P. Tomičom je možné rozdeliť do dvoch fáz, ktoré sú zachytené v schéme č. 8. Prvá fáza bola zameraná na prezentáciu vlastnej kandidatúry. V druhej fáze domi-

novalo jeho reklamným plochám informovanie svojich potenciálnych voličov o vzdaní sa kandidatúry v prospech P. Hagyariho. Vonkajšia reklama P. Tomiča bola rozmiestnená predovšetkým v blízkosti hlavných dopravných ťahov, ale jeho billboardy sa objavili aj na dvoch najväčších prešovských sídliskách.

Schéma č. 8 Stratégia použitia vonkajšej reklamy P. Tomičom

Komparácia využitia vonkajšej reklamy kandidátmi na post primátora mesta Prešov v roku 2010

Komparácia využitia propagačných prostriedkov vonkajšej reklamy kandidátmi na post primátora mesta Prešov v komunálnych voľbách v roku 2010 bola uplatnená najmä za účelom zmapovania vývoja počtu reklamných plôch rozmiestnených v jednotlivých fázach predvolebnej kampane v intraviláne mesta Prešov, zistenia podobností a rozdielov vo formálnej i obsahovej stránke, ako aj organizačnej stratégii skúmanej politickej reklamy. V prípade porovnávania politickej reklamy z formálnej stránky bola pozornosť zameraná na mieru mobility použitých propagačných prostriedkov, farebnosť, symboliku farieb a kompozíciu reklamných plôch. V súvislosti s obsahovou stránkou reklamy boli porovnávané slogany, ktoré sa objavili na reklamných plochách. Pri komparácii organizačných stratégií reklamy bola pozornosť upriamená na časový harmonogram a umiestnenie politickej reklamy⁴.

V priebehu predvolebnej kampane mal *vývoj počtu reklamných plôch* neustále stúpajúci charakter. Od 1. 11. 2010 do 9. 11. 2010 bolo v intraviláne mesta Prešov rozmiestnených približne 100 reklamných pútačov. Od 10. 11. 2010 (oficiálneho začiatku predvolebnej kampane) do 15. 11. 2010 ich počet stúpol na približne dvoj-

násobok a do 25. 11. 2010 (oficiálny koniec predvolebnej kampane) sa ich počet viac ako strojnásobil.

V skúmanej predvolebnej kampani sa využívali *stabilné aj pohyblivé propagačné prostriedky*. Najrozšírenejším stabilným propagačným prostriedkom vonkajšej reklamy boli billboardy (A. Bidovský, P. Hagyar, M. Kollárová, M. Laca, O. Matej, P. Tomič) a bigboardy (P. Hagyar, M. Laca, O. Matej). Okrem týchto médií boli využívané aj prezentácie na zastávkach MHD (P. Hagyar, O. Matej), city-lighty (A. Bidovský, P. Hagyar, O. Matej), mobilky (P. Hagyar), fasády budov (A. Bidovský, P. Hagyar, O. Matej), informačné tabule na stĺpoch verejného osvetlenia (O. Matej) a plagáty (A. Bidovský, P. Hagyar, O. Matej, M. Kollárová). Z pohyblivých propagačných prostriedkov sa doplnkovo využívala chodiaca reklama (O. Matej).

Pri príprave propagačných prostriedkov vonkajšej reklamy venovali jednotliví kandidáti pozornosť aj *farebnosti a symbolike farieb*. Traja kandidáti používali kombináciu červenej a bielej farby, ktoré predstavujú farby mesta Prešov, teda vychádzali z historicko-kultúrnych podmienok (A. Bidovský, P. Hagyar, P. Tomič). Dvaja nominanti parlamentných politických strán mali svoju reklamnú plochu ladenú vo farbách politických strán, ktoré ich nominovali (M. Laca, O. Matej). Jedna kandidátka používala kombináciu sivej a ružovej farby opierajúc sa o emocionálne-symbolické asociácie voličov (Kollárová).

Z hľadiska *kompozície použitej na reklamných plochách* bola vo väčšine prípadov jedna tretina plochy, resp. jedna jej polovica využitá na zobrazenie kandidáta. Prevažovalo zobrazenie portréту kandidáta (A. Bidovský, M. Kollárová, M. Laca, O. Matej), v jednom prípade bol kandidát zobrazovaný vo viacerých pózach,

⁴ Nasledujúce závery boli autorkou uverejnené v podkapitole *Reklamné plochy v intraviláne mesta Prešov* v príspevku Dudinský, V. a kol.: *Analýza politického marketingu kandidátov na post primátora v Prešove*. In: *Webnoviny.sk* [online]. 29. november 2010. Dostupné na: <<http://www.webnoviny.sk/download/663/analiza-predvolebnej-kampane-v-presove.pdf>>.

ktoré zachytávali jeho gestikuláciu, prípadne reč tela (P. Hagyar). V niektorých prípadoch bol kandidát zobrazený so sympatizujúcim kandidátom na poslanca do mestského zastupiteľstva (P. Hagyar, P. Tomič) alebo s jedným z predstaviteľov vtedajšej vládnej koalície (O. Matej) alebo opozičnej politickej strany (M. Laca). V ostatnej časti plochy boli prezentované meno kandidáta (A. Bidovský, P. Hagyar, M. Kollárová, M. Laca, O. Matej), slogany (A. Bidovský, P. Hagyar, M. Kollárová, M. Laca, O. Matej, P. Tomič), prípadne volebné číslo (A. Bidovský, P. Hagyar, M. Kollárová, M. Laca), podpis kandidáta (M. Kollárová, O. Matej), grafické symboly politických strán, ktorých bol nominantom (M. Laca, O. Matej), odkaz na webovú stránku (A. Bidovský, P. Hagyar, M. Kollárová, O. Matej, P. Tomič) či erb mesta Prešov (P. Tomič).

V menšej miere sa používali aj reklamné plochy bez zobrazenia kandidáta. V jednom type reklamných plôch bola namiesto podoby kandidáta zobrazená vybraná časť mesta Prešov doplnená menom kandidáta a opísaním zmeny, ku ktorej došlo počas pôsobenia daného kandidáta vo funkcii primátora (P. Hagyar). V inom prípade sa na celej reklamnej ploche objavil iba reklamný text (P. Tomič).

V predvolebnej kampani sa využívali slogany rôzneho charakteru. Objavili sa slogany všeobecné (napr. „Pre Prešov“ – P. Tomič, „Spoločne pre Prešov“ – O. Matej, „Všetko pre osôh občanov mesta Prešov“ – M. Kollárová, „SMERom k Prešovu, my sme tu doma...“ – „SMERom k Vám, Prešov je dôležitý“ – M. Laca) i konkrétne (napr. „200 zmien k lepšiemu 2006 – 2010. Rekonštrukcia pešej zóny“ – P. Hagyar, alebo „Vrátim Prešov mestský park“ – O. Matej, „Znížim cestovné MHD“ – A. Bidovský).

Mnohé slogany mali hodnotiaci charakter, a to buď s pozitívnou konotáciou v zmysle udržania statu quo („Prešov meníme k lepšiemu. Spolu dokončme, čo sme začali“, „Aj odklonením nákladnej dopravy z ulice 17. novembra meníme Prešov k lepšiemu. Spolu dokončme, čo sme začali“, „Aj vybudovaním I. mestského okruhu meníme Prešov k lepšiemu. Spolu dokončme, čo sme začali“ – P. Hagyar) alebo s negatívnou konotáciou nabádajúce k zmene („Dost' bolo planých sľubov“, „Chce to zmenu“, „Prešov nechce sľuby, ale skutky“, „Úpadok mesta musíme zastaviť“ – A. Bidovský, „Sľuby sa majú plniť“ – O. Matej, „Všetko pre osôh občanov mesta Prešov. Chce to zmenu – chce to ženu“ – M. Kollárová). Niektoré z týchto sloganov konštatovali negatívne alebo chýbajúce aspekty v meste Prešov („Prešov stále nemá obchvat“, „Toto sídlisko potrebuje parkoviská“, „Sociálne byty patria slušným“ – O. Matej), iné mali charakter prísľubu („Obnovím bývalý mestský park“, „Obnovím detský park“, „Prepojam Rusínsku s Čiernym mostom“, „Športujem a podporujem športovcov“, „Vybudujem parkoviská na Sekčove“, „Zastavím zadlžovanie mes-

ta“, „Zavediem elektronické aukcie“, „Znížim cestovné MHD. Je to jednoduché. Viem, ako na to“, „Znížim parkovné“, „Zriadim bezplatné rehabilitačné centrum pre dôchodcov“, „Zruším všetky nevýhodné zmluvy“, „Zvýšim počet peších hliadok mestskej polície“, – A. Bidovský, „Prinesieme reálneho investora“, „Vyriešime kolabujúcu dopravu“, „Vrátim Prešov mestský park“ – O. Matej).

Väčšina organizačných stratégií kandidátov pozostávala z viacerých fáz (okrem M. Kollárovej). Prvú fázu tvorilo prezentovanie osoby kandidáta (A. Bidovský, P. Hagyar, M. Kollárová, M. Laca, O. Matej, P. Tomič) alebo negatívna reklama voči inému kandidátovi (A. Bidovský, O. Matej). Druhá fáza pozostávala z prezentovania dosiahnutých pracovných výsledkov (P. Hagyar), z predstavenia volebného programu (O. Matej, A. Bidovský), z poukázania na existenciu podpory kandidáta zo strany väčších politických strán (M. Laca, O. Matej), alebo z vyjadrenia podpory inému kandidátovi (P. Tomič). Tretia fáza organizačnej stratégie sa vzťahovala na predstavenie potenciálnych partnerov v mestskom zastupiteľstve a uskutočnila sa na konci predvolebnej kampane (P. Hagyar) alebo mala charakter poďakovania voličom za podporu a prebehla po skončení komunálnych volieb (O. Matej). V jednom prípade sa organizačná stratégia kandidáta počas trvania kampane kvalitatívne nemenila (M. Kollárová).

Reklamné pútače boli rozmiestnené pri hlavných ťahoch, sústredené boli najmä okolo hlavných križovatiek, ale aj na sídliskách. Okrem stabilných reklamných plôch poskytovaných reklamnými spoločnosťami (Akzent media, ANKO, Arton, EuroAWK, Gryf, ISPA, Nubium, O. S. V. O, Rabaka), kandidáti využívali aj prenosné reklamné plochy, ktoré boli rozmiestnené v blízkosti hlavných križovatiek (P. Hagyar), nákupných centier (P. Hagyar) a vybraných zastávok MHD (P. Hagyar, O. Matej). Rozmiestnenie vonkajšej reklamy v priebehu predvolebnej kampane v intraviláne mesta Prešov bližšie pozri [Mapa č. 1](#), [Mapa č. 2](#) a [Mapa č. 3](#).

V predvolebnej kampani v roku 2010 súvisiacej s voľbami na post primátora mesta Prešov boli použité viaceré prostriedky vonkajšej reklamy, pričom spôsob ich použitia bol u niektorých kandidátov špecifický (P. Hagyar), u iných kandidátov v mnohých aspektoch podobný (napr. A. Bidovský a O. Matej použili negatívnu reklamu voči P. Hagyarimu v rovnakej fáze kampane, A. Bidovský a M. Kollárová používali identickú časť sloganu, O. Matej a M. Laca použili na reklamných plochách fotografie straníckych lídrov, ktorí ich nominovali a pod.), pričom nemožno vylúčiť vzájomnú interakciu kandidátov a inšpirovanie sa pri kreovaní kampane aj počas jej trvania.

Literatúra:

- CLEMENTE, M. N.: Slovník marketingu: klíčové pojmy a termíny. Brno: Computer Press 2004.
- DUDINSKÝ, V. a kol.: Politický marketing v boji o primátorské kreslo v Prešove. In: Webnoviny.sk [online]. Dostupné na: <http://www.webnoviny.sk/komunalne-volby-2010/politicky-marketing-v-boji-o-primators/257088-clanok.html> [29/11/2010].
- DUDINSKÝ, V. a kol.: Analýza politického marketingu kandidátov na post primátora v Prešove. In: Webnoviny.sk [online]. 29. November 2010. Dostupné na: <http://www.webnoviny.sk/download/663/analiza-predvolebnej-kampane-v-presove.pdf>.
- HORNÁK, P.: Nová abeceda reklamy.[s. l.]: Central European Advertising 2003.
- JABŁONSKI, A. W.: Politický marketing: úvod do teórie a praxe. Brno: Barrister & Principal, s. r. o. 2006.
- JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B.: Masová média. Praha: Portál 2009.
- SCHWALBE, H.: Praktická reklama. Praha: Grada 1994.
- ŠTARCHOŇ, P.: Vademecum reklamy: vybrané teoretické aspekty. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2004.
- VYSEKALOVÁ, J. a kol.: Psychologie reklamy. Praha: Grada Publishing 2007.
- VYSEKALOVÁ, J. – MIKEŠ, J.: Reklama: jak dělat reklamu. Praha: Grada Publishing 2003.
- VYSEKALOVÁ, J. – MIKEŠ, J.: Reklama: jak dělat reklamu. Praha: Grada Publishing 2010.

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1-0346/12 „Priestorovo-politické systémy na začiatku 21. storočia a perspektívy ich vývoja“ (vedúci projektu: prof. RNDr. Robert Ištók, PhD.).

DEJINY, POLIS A VZNIK POLITIKY V OKCIDENTÁLNEJ TRADÍCI VZNIK POLIS AKO ZAČIATOK POLITIČNA

LUBOŠ OLEJNÍK

Inštitút politológie
Katedra občianskej náuky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: lubos.olejnik@unipo.sk

Abstract:

The aim of the present article is, especially on the political philosophy of Jan Patočka, demonstrate and describe how relate politics, history and philosophy with the rise of polis and how they are signed under the current form of our Western civilization and political identity.

Keywords:

History, Polis, Democracy, Power

Napriek nespochybniteľnej konštruktívnej úlohy mýtopoetických výkladov sveta sa politický Okcident začína vznikom polis. Grécka polis je miestom, kde sa simultánne zrodili filozofia, dejiny a politika (predovšetkým politika ako demokracia). Spolu s Patočkom môžeme povedať, že prepletené do seba sa stali osudom európskeho človeka. Cieľom predkladaného článku je, predovšetkým na politickej filozofii Jana Patočku, demonštrovať a popísať akým spôsobom súvisia politika, dejiny a filozofia so vznikom polis a akým spôsobom sú podpísané pod súčasnú podobu našej západnej politickej a civilizačnej identity.

Človek minulosti, *pred-dejinného života*, tradíciu považuje za základ svojich rozhodnutí aj v každodennej politickej realite. Prítomnosť je stotožnením samozrejmosti. Okamžitý stav je pre neho to najsprávnejšie. Pre tohto človeka má život „svoje ťažisko v prijímaní

a udržiavaní života v fundamentálnom ľudskom bytí (v bezprostrednosti), ktorému sa zjavovanie nestalo zjavným a život problematickým“ (Patočka, 1990, s. 45). Negativita a pohyb vnesené do tohto stavu pokoja a viery v prítomnosť znamenajú okrem možnosti hľadať v teórii, a teda v budúcnosti, teda v tom, čo chceme dosiahnuť (problematizovaním a diskusiou) aj vstup do dejín¹, ako uvedomenia si mnohých, predtým neproblémových súvislostí. Skúmanie pravdy, ktorá je totožná s cieľom, čo sa odкрýva v hľadaní, je vlastne proces problematizovania – Patočka by povedal – je to cesta. Takto to chápe aj Bleicken, keď píše: „dnes naopak (oproti tradičnému, archaickému chápaniu) to, čo je správne kladieme do budúcnosti: záleží na zmene doterajších pomerov a v dôsledku toho všetci prikladajú možnosti zmeny tak vysokú politickú hodnotu, že poslušnosť platnému (nekriticky tradičnému) zákonu ustupuje do úzadia“ (Bleicken, 2002, s. 16). Keller v tejto súvislosti poznamenáva, že tradičné, „predmoderné“ spoločnosti „mali k akýmkoľvek zmenám nedôverčivý postoj, uprednostňovali tradičné rituály nehybnosti v oblasti moci, výroby aj výkladu sveta. Mo-

¹ U Patočku je prechod od preddejinnej nereflexie k dejinám daný slobodou, čo je určované gréckou súvzťažnosťou filozofie a politiky. Podľa Biemela Patočka „príma a pozmeňuje Heideggerov výklad o tom, že sa filozofia rozvíja len na Západe. Ide tu súvislosť so zmienenou súhrou filozofie a politiky. Môžeme tak povedať, vznik západných dejín znamená vznik dejín všeobecne“ (Biemel, 2008, s. 333).

derná spoločnosť naopak legitimizuje neustálu inováciu a vytvára z permanentnej zmeny neodmysliteľný prvok svojej reprodukcie“ (Keller, 1992, s. 9)².

Takáto negativita – rozlišovanie nového a starého, budúceho a minulého a v rámci toho diferenciacie projektov nového, budúceho, chceného – pravdivého je „cezúrou, kedy do ľudského bytia, ktorému sa zjavovanie nestalo zjavným, vpadne problematickosť: „čo sa objavuje, ukazuje ako jasné, nie je všetko a človek odhaľuje to, čo sa v ukazovaní skrýva“ (Patočka, 1990, s. 10). Vpád negativity a s tým súvisiaca problematickosť, teda pád do dejín vytvorili priestor, cestu pre politično. Možno len súhlasiť, že „tu (pochopením nejednoznačnosti sveta a tým aj nejednoznačnosti, nepredurčenosti a nedeterminovanosti ľudského života) sa začína³ život už nielen pre život, pre prežitie, ale aj pre život iných cieľov. Život pre možnosť, život slobodne ľudský, život otvoreného priestoru pre slobodu“ (Patočka, 1992, s. 11). Tento priestor je potenciou vzniku politična aj determinantom teórií, pre ktoré je predmetom. Jeho znakom už nie je akceptácia, ale iniciatíva, nie pasívnosť, ale čin, nie prijímanie, ale hľadanie. Impulzom, ho umožňujúcim je dichotomický charakter gréckeho rodinného oikos, spočívajúci podľa Hannah Arendtovej v jeho síce zakladateľskej úlohe, ale nutne na protiklade voči jeho uzavretosti a súkromnosti.⁴ Miestom tohto, tak produktívneho života je polis antického Grécka, miesto zrodu demokracie. Patočka hovorí, že „v obci, polis, v živote venovanom obci, živote politickom, sa buduje priestor pre autonómnú zmysluplnosť, rýdže ľudskú, zmysluplnosť vzájomného uznania v pôsobnosti, ktorá má význam pre všetkých zúčastnených a neobmedzuje sa iba na udržiavanie telesného života, ktorý sa prekračuje v pamäti činov, ktorú zaručuje práve obec“ (Pa-

točka, 1990, s. 74). Nie telesný život, nie práca a hmotný svet sú kľúčovými identifikátormi okcidentálnej civilizácie. Je ním Patočkov tvrdenie, že osou európskych dejín je situácia problematickosti – teda vznik filozofie, dejín a politiky. Z tohto dištancu činného života (Aristoteles) vzniká sám počiatok dejín. „Dejiny sú tam, kde sa život stáva slobodným a celým, kde uvedomele buduje priestor pre tak isto slobodný, obyčajnou akceptáciou sa nevyčerpávajúci život a kde v dôsledku otrasenia „malého“ životného zmyslu, ktorý akceptácia v sebe nesie, sa odhodláva k novým pokusom dať zmysel sám sebe v svetle toho, ako sa mu ukazuje bytie sveta, do ktorého je postavený“ (Patočka, 1990, s. 55). Existujú nepochybne „národy bez histórie“; otázka dejín vo vlastnom zmysle musí byť teda pochopená užšie“ (Patočka, 1990, s. 43). Obvykle sa hľadá, odpovedať na ňu poukázaním na fenomén spoločenskej pamäte, ktoré sa s písmom buď vôbec vynára, alebo v ňom má svoju najpevnejšiu oporu. „Zmysle diania je výkonom tých, ktorí jednajú a trpia“ (Patočka, 1990, s. 42).

Z tohto kontextu nespochybniteľne vychádza, že „jadrom európskych dejín je filozofia“ (Bělohradský, 1997, s. 67). Podľa Bělohradského „európska tradícia, to je neprevoditeľnosť vedomia na inštitúcie, na aparáty, nezávislosť spoločnosti a ľudských vzťahov na štáte a jeho organizácii, neredukovateľnosť legitimitnosti na legalitu. Európska tradícia znamená, že nikto nemôže žiť mimo svedomia, previesť ho na nejakú anonymnú organizáciu, ako je zákon, alebo štát. Táto neprevoditeľnosť svedomia je dedičstvom gréckej, kresťanskej a liberálnej tradície“ (Bělohradský, 1991, s. 11)⁵. Znamená atributívnosť, alebo skôr kantovsky povedané apriórnosť okcidentálnych demokratických hodnôt. Podľa Rortyho demokracia „nie je súbor formálnych postupov, ale morálny ideál“ (Bernstein, 1987, s. 540). Politično v Okcidente je primárne demokracia. A tá plynie z axiologicky ponímanej bytosti človeka, a môže byť preto chápaná ako jediná prirodzená a taktiež právne existujúca forma moci. Podľa Cara „najnovšia sociálna a politická filozofia prejavuje živý záujem o bezprostredné hodnotové problémy. Postupne sa stavia proti pozitivizmu blízkej minulosti, ktorý umiestňuje jazyk hodnôt viac – menej mimo oblasť diskurzu poznania a vedie nás k tomu, aby sme premýšľali o rozhodovaní o sociálnych prioritách ako o súperení medzi predavačmi áut“ (Care, 1999, s. 61). Podľa Kanta

² Môžeme povedať, že dnes žijeme projektmi, nie projektom. Projektovanie a úsilie potrebné k realizácii projektov podľahlo privatizácii, deregulácii a fragmentarizácii. Sme rovnako ako predtým zamestnaní riešením problémov, ktoré sa týkajú celku a čo je najdôležitejšie, nie je medzi nimi „problém problému“, meta – problém, „problém ako skončiť s problémami“, ako zariadiť zariaďovanie vecí raz a navždy. Dnes si už nepredstavujeme, že zajtrašok bude úplne iný ako dnešok, stále častejšie počujeme, že dejiny došli k svojmu koncu, čo znamená len to, že nedúfame v to, že by sa budúcnosť mala zásadne líšiť od toho čo je dnes“ (Bauman, 1995, s. 163).

³ O tomto začiatku Patočka píše, že „ľudia nie sú hotové – vyskytujúce sa prírodné útvary sú slobodné bytosti, ktoré sa ďalekosiahle určujú samé“, pričom dané určovanie má povahu „vzťahovania sa k sebe na základe otvorenosti pre to čo je“, teda možno povedať hľadanie zmyslu a noriem v samom sebe (Patočka, 1990, s. 43).

⁴ Podľa Patočku H. Arendtová poznamenáva, že politický život sa rozvíja, ako vôľa k verejnosti, ako konanie, ako manifestácia dobrosti. Rozvoj je podmienený prácou a výrobou, budovaním obce (Patočka, 1990, s. 52). Praktická sféra je domovom „cesty reflexie, túžby človeka po väčšej miere uvedomenia“, a teda na podklade „rozlišovania toho, čo je bytie a čo iba obyčajná mienka o bytí“ je aj umožnením filozofického života (Patočka, 1992, s. 9).

⁵ Podľa Sisákovéj: „v našej kultúre sa akceptuje mnoho spoločných hodnôt, v čom zvykneme vidieť základ porozumenia a uistenie, že žijeme správne. Pritom v situácii, keď sa takmer najvyššou hodnotou stáva plural sám, naša pripútanosť k vlastnej forme života vôbec neslabne. Na jednej strane sa síce podporuje nárok individua na vlastnú životnú pieseň, na strane druhej sa však očakáva aj jeho stotožnenie s existenciou iných nápevov.“ A práve dané „stotožnenie“ je jedným z pilierov okcidentálnej civilizácie (Sisáková, 1999, s. 476).

politika nemôže „urobiť ani krok bez toho, aby predtým nevzdala úctu mravnosti, a hoci politika sama pre seba je ťažkým umením, jej spojenie s morálkou nie je vôbec nejakým umením. Morálka totiž roztína uzol, ktorý politika nemôže rozlúštiť, keď sú obidve vo vzájomnom rozpore“ (Kant, 1996, s. 49). Na druhej strane Benoist tvrdí, že politika môže skutočne byť nebezpečná, pretože predstavuje miesto uplatnenia „iracionálnej moci“. Z toho dôvodu sa má politika obmedziť na ochranu práv a na riadenie spoločenských záležitostí technického charakteru. Ide tu o vidinu „transparentnej spoločnosti“, o víziu spoločnosti, ktorá je v okamžitej zhode sama so sebou a ktorá nemá žiadnu symbolickú referenciu a nepotrebuje žiadne konkrétne sprostredkovanie. Teda v spoločnosti úplne ovládanej trhom a založenej na postuláte sebestačnosti „občianskej spoločnosti“ by štát a inštitúcie mali zaniknúť ako v Marxovej beztriednej spoločnosti“ (Benoist, 2008, s. 824). Toto je však protipól toho, v čom má základ Západné politické založenie. To spočíva na spoločných hodnotách, na takých, ktoré predstavujú jednotu v spore. Podľa Patočku „nie je možné byť občanom inak, než v spoločenstve jedných proti druhým, pričom sám tento spor tvorí napätie, tónus života obce, podobu toho priestoru slobody, ktorý si občania navzájom poskytujú a upierajú – poskytujú tak, že pre svoje jednanie vyhľadávajú oporu a premáhajú odpor. Tak sa v obci stálym sporom a bojom tvorí moc, ktorá stojí nad spornými stranami a na ktorej záleží význam a sláva obce“ (Patočka, 1990, s. 56). Politický Okcident chce v ľuďoch, na jednej strane vidieť *slobodné bytosti*, ktoré sa *dalekosiahlo určujú samé*, na strane druhej si uvedomuje, že definičným znakom Západnej civilizácie je starostlivosť o obec a pochopenie spoluzodpovednosti za komunitu a druhých. Politika je tak chápaná ako výslednica reflexívnej činnosti človeka, umožnenej a vzniknutej skrze vznik filozofie. Západná reflexia sveta je príznačná uvedením si problematikosti sveta a tiež pocitom katarzie z tohto stavu. Primárne určenie politického človeka, a to nie len u Patočku, ho

definuje ako prekonávajúceho nevedenie, spor a nakoniec samého seba. Západný človek by nemal mať rád *neznesiteľnú ľahkosť bytia*, a ani ju v minulosti, v intelektuálnom prostredí, nemal rád. Okcident formoval samého seba hľadaním svojej vlastnej, správnej definície. Celé dejiny, až do postmodernity sú toho dôkazom, snáď najexplicitnejšie vyjadrené v osvietenstve a všeobecne v moderne. Politika bola a mala by byť hľadaním lepšej budúcnosti človeka, ale cez lepšiu budúcnosť jeho spoločnosti a komunity.

Literatúra:

- BAUMAN. Z.: Úvahy o postmoderní dobe. Praha: Sociologické nakladatelství 1995.
- BĚLOHRADSKÝ, V.: Společnost nevolnosti. Eseje z pozdější doby. Praha: Slon 1997.
- BĚLOHRADSKÝ, V.: Přirozený svět jako politický problém. (Eseje o člověku pozdní doby.). Praha 1991.
- BENOIST de A.: Kritika ideologie liberalismu. Filozofia, roč. 63, č. 9., 2008.
- BERNSTEIN R. J.: One Step Forward, Two Steps Backward: Richard Rorty on Liberal Democracy and Philosophy. Political Theory, Vol. 15, No. 4 (Nov., 1987).
- BIEMEL, W.: Jan Patočka: filosof jako svědomí svého národa. Filosofický časopis, roč. 56, č. 3., 2008.
- BLEICKEN, J.: Aténska demokracie. Praha: Oikymen 2002.
- CARE, N.: O slobode. The new republic, 1. november 1969. In: Kritika a kontext. IV., ročník. 2, 1999.
- KANT, I.: K večnému mieru. Bratislava: Archa 1996.
- KELLER, J.: Úvod do sociologie Praha: Slon 1992.
- PATOČKA, J.: Kacířské eseje o filosofii dějin. Praha: Academia 1990.
- PATOČKA, J.: Evropa a doba poevropská. Praha: Lidové noviny 1992.
- SISÁKOVÁ, O.: Nesúmerateľnosť hodnôt – existenciálny variant riešenia. Filozofia, roč. 54, č. 7., 1999.

KRÁTKA REFLEXIA K PONÍMANIU MODERNY A POSTMODERNY

ANNA POLAČKOVÁ

Inštitút politológie
Katedra teórie politiky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: anna.polackova@unipo.sk

Abstract

The paper deals with theoretical and conceptual distinction between modernism and postmodernism. Modernism relied on morality defined by a supreme authority whereas the postmodern age refuses indoctrination and intimidation by state mechanism on principle. Postmodern age creates conditions for open society, which promotes unity in cultural, moral, and value difference.

Keywords:

Postmodern, Modern, Ethics.

Je doba, v ktorej žijeme, dobou modernou, *postmodernou* či dokonca postmodernou? Je vôbec legitímne a zmysluplné klásť si takéto otázky a stanoviť medzník, pri ktorom by bolo prípustné triumfálne vyhlásovať, že už vieme, kedy presne postmoderna začala? Nájdeme autorov, ktorí zastávajú názor, že dejiny postmoderny sa začali písať v roku 1910, kedy Sigmund Freud predstavil svoje dielo Úvod do psychoanalýzy a tým prekonal akési bariéry dovtedy neprekročiteľné¹. Na strane druhej vystupujú autori, ktorí hovoria o pravých postmoderných časoch až pri konci 20. storočia (Jurina, 2007).

Na tento problém je však adekvátne nazrieť Baumanovskou optikou, ktorému nejde o názov portrétnu, ale o portrét samotný (Bauman, 2006). Bádame, že už tá mnohosť, resp. pluralita názorov na začiatok po-

stmodernej doby, svedčí o tom, že sa ľudstvo predsa len niekde posúva. Absentuje tu akýsi garant, centrálna autorita, ktorá by tento, pre niekoho malicherný problém – či žijeme v moderne alebo postmoderne, rozlús-kla. Ak prijmem postulát, že je táto doba postmoder-ná, je namieste, aby sme zadefinovali, prečo je tomu tak. Postmoderna nastúpila po moderne, a teda spôsob akým vymedzíme rozdiel medzi nimi, nám zároveň definične ponúkne odpoveď na kladenú otázku.

Pre postmodernu je príznačný negatívny postoj k nadriadenosti racionality v poznávacom procese, odmietnutím vopred stanoveného morálneho dobra príslušnou autoritou (Jurina, 2007). Kam až dospelo v modernite toto neochvejné podriaďovanie sa autori-tám je každému viac než jasné, najmä ak si vybavíme zverstvá páchané počas druhej svetovej vojny. Ako pís-še Bauman (2002, s. 39): „Holocaust nebol popretím modernej civilizácie a všetkého, čo táto civilizácia (ako si aspoň radi myslíme) znamená. Máme podozrenie, aj keď to nechceme pripustiť, že holocaust mohol iba od-kryť druhú tvár tej istej modernej spoločnosti, ktorej inú, tú známejšiu toľko obdivujeme. A tieto dve tváre úplne pohodlne nie sú jedno telo“. Asi najviac sa však obávame toho, že jedna bez druhej nemôžu existovať, tak ako bez seba nemôžu existovať dve strany mince. Slovom Feingolda: „Epizóda holocaustu bola v sku-točnosti iba novou odchýlkou v dlhej a v celku nevinn-nej histórii modernej spoločnosti, odchýlkou, ktorú sme nemohli predpokladať a predvídať“ (Bauman, 2002, s. 40).

Už aj samotný holocaust je nepochybne odôvodne-ním, prečo postmoderna zásadne odmieta totalitný

¹ Bližšie pozri: Król, 1999, s. 54.

spôsob režimu a vôbec celého takéhoto uvažovania. Odsudzuje mechanizáciu spoločenského života riadenú striktnými pravidlami a normami, ktoré by opätovne viedli k totalite. Moderný projekt spojitého, kde konkrétne dnes čerpalo svoje odôvodnenie zo všeobecnosti zajtrajška, sa javilo ako defektné, slabé, a preto v modernite bola stále potrebná viera v možnú dokonalosť. Lenže postmoderna takýto projekt rezolútne zavrhuje. Univerzálnosť moderného projektu zastrešovala autorita – štátna moc. V postmodernej ére však dochádza k deštrukcii a ochabnutiu tejto štátnej moci, zastrasovanie a indoktrinácia zo strany autorít už nemá svoje trvalé a opodstatnené miesto. „Starostlivosť o ustanovenie a udržanie umelého poriadku opierajúceho sa o zákonodarstvo, o štátny monopol donucovacích prostriedkov, o lojalitu obyvateľov a o normovanie ich správania sa, dnes nie je ani naliehavá ani nutná – akoby bola alebo sa zdala byť nevyhnutná vo vstupnej fáze procesu modernizácie, kedy bolo potrebné zaplniť normatívnu prázdnotu“ (Bauman, 2006, s. 14). Namiesto ideovej indoktrinácie a legitimizácie moci nastupuje trh a reklama, pre ktorých je pluralita hodnôt, vyznaní a štýlov tým najdôležitejším.

Osobitou črtou, ktorá zásadným spôsobom determinuje podstatu postmoderného bytia je absencia sociálnych štruktúr. Rámce s ktorými životné počínanie musí a môže počítat nezanikli úplne, ale nie sú už konštantné ako kedysi (Bauman, 2006). Ak sa presúvame do fázy postmodernity, znamená to, že trajektória sociálneho vývoja nás odvádza od inštitúcií modernity smerom k novému a odlišnému typu sociálneho poriadku. Postmodernizmus, ak existuje v presvedčivej forme, môže vyjadrovať len určité vedomie takého prechodu, ale neukazuje, že existuje (Giddens, 1998).

„Trvalým atribútom postmoderného životného štýlu sa zdá byť nespojitosť, nekonzekventnosť jednania, fragmentarizácia a epizódnosť rôznych sfér ľudských činností (Bauman, 2006, s. 25). Plynutie času už nie je kontinuálnym procesom, ale stáva sa z neho epizódnosť. Je to akoby žitie v epizóde z telenovely, čo detailným spôsobom vystihuje charakter postmoderného života. Nik z hercov ani len netuší, čo bolo pred a čo bude po epizóde, sú to postavy bez minulosti, ale aj bez budúcnosti. Isté však je, že sa daná časť skončí a po nej bude nasledovať opäť niečo nepredvídateľné, niečo nové a vo výhode je ten, kto sa podmienkam v novoutvorenej epizóde najlepšie prispôbi.“

Nie jeden veľký metanaratívny film, ale dekonštrukcia spojitosti, ústiaca v partikulárne nestabilné fragmenty, ktoré majú zmysel len pre daný čas a nedeterminujú nič, čo nasleduje po nich a ani nie sú výsledkom determinácií, ktoré boli pred nimi. Absencia stability a realita konštantného hľadania nášho miesta v spoločnosti nás núti správať sa viac individualisticky ako kolektívne. Slogany z reklám nás vyzývajú a oslovujú v jednotnom imperatíve oveľa častejšie

ako v kolektívnom. Smerovanie k vyšším cieľom je v postmoderne prekonané. Poriadok a normy, ktoré by mali limitovať naše konanie sa odsúvajú na vedľajšiu koľaj a akékoľvek približovanie sa ideálom dokonalosti je odsúdené na neúspech.

„Postmodernita proklamuje demontáž a dereguláciu všetkých tých inštitúcií, ktorým modernita dávala za povinnosť viesť, stimulovať a motivovať ľudské bytosti, individuálne alebo kolektívne, k tomu, aby smerovali k ideálnemu stavu: k racionálnemu poriadku a dokonalosti, k racionálnej dokonalosti a dokonalej racionalite“ (Bauman, 2006, s. 139). Inštitúcie, ktoré chcú potláčať pluralitu hodnôt a názorov je potrebné nahradiť inštitúciami, ktoré budú garantovať a rešpektovať túto mnohosť, či už konfesii, kultúr, jazyka a pod. Hodnotové zjednotenie už nič negarantuje, veď „ľudia nepotrebujú spoločné hodnoty, aby žili v mieri“ (Agafonová et. al., 2008, s. 492). Postmoderna zavrhuje pretláčanie hodnôt jednej skupiny ľudí na úkor tých druhých a myšlienka nadradenosti a podriadenosti v oblasti náboženstva, jazyka alebo rasy už nemá v postmodernej spoločnosti svoje reálne uplatnenie. Konceptie nadľudí, vyvolených národov, dokonca vyvolených jednotlivcov, zasnúbených zemí je načas poslať na smetisko moderných dejín, ale nezabúdať si stále pripomínať, čo všetko napáchali na ľudskej rase. Postmoderným imperatívom by sa mala stať recipročná tolerancia k pluralite hodnôt, pretože v globálnom postmodernom svete niet iného východiska. Lyotard uvádza, že postmoderný svet bude trvalo „atomizovanejší“ vzhľadom k tomu, že politické a intelektuálne „veľké príbehy“ postrácajú dôveryhodnosť. Kapitalizmus i konzumerizmus budú pravdepodobne prežívať – postmoderná spoločnosť si robí nároky na rozmanitosť, ktorú kapitalizmus zvláda poskytovať. „Nech bude budúcnosť akákoľvek, my postmoderní ľudia by sme si mali viacej uvedomovať, ako klzké, nežiaduce a fiktívne sú všetky cesty do preslenných rajov“ (Robinson – Garratt, 2004, s. 133).

Ľudia z rôznych kultúr sú v postmodernej dobe prepájaní navzájom výdobytkami najmodernejšej techniky. Každodenne dochádza k obojstranným interakciám, vďaka ktorým by sme sa mali vzájomne obohacovať a nie zatracovať. Nastáva zjednocovanie v rôznosti ako znie aj samotné heslo Európskej únie. Je to práve Európa, ktorá zažíva masívne kultúrne zjednocovanie a táto úloha by mala byť pre ňu výzvou. Jej naplnenie ale podlieha úsiliu, vyžaduje si rezistentnosť voči provokatérom a predpokladá výchovu a vzdelanie ku vzájomnému kultúrnemu dialógu. Agafonová et. al. (2008, s. 493) je presvedčená, že „v týchto súvislostiach prináleží významné miesto výchove a vzdelávaniu, lebo len kvalitné a hodnotovo pluralisticky orientované vzdelávanie s akcentom na občiansku dimenziu môže zabrániť vzniku a rastu intolerancie v podobe xenofóbnych, rasistických, nacionalistických,

fundamentalistických, antisemitských postojov, názorov a ideí“. Už ako malé deti do seba vstrebávame istý kultúrny fond na základe ktorého potom zmýšľame a v intenciách ktorého konáme. Ak je tento fond naplnený intoleranciou už od prvopočiatku vývinu mladej mysle, je už takmer nemožné v neskoršom veku myšlienky intolerancie vyhubiť. Naučiť sa mať otvorenú myseľ pre nové postuláty v kultúrnej oblasti by malo byť celoživotnou úlohou každého z nás. Realita edukačného procesu nás ale brzdí od týchto vznešených kultúrno-tolerantných myšlienok. Priestoru pre rozvoj interkultúrnych dialógov je málo a informácie, ktoré dostanú sú strohé a neosobné (Fogas, 2006).

Ďalším význačným aspektom v postmoderne je pohľad na morálku a etiku. Etika ako filozofická disciplína, ktorá skúma morálku je chápaná ako niečo nepotrebné a bezúčelné. Jurina (2007, s. 153) v tejto súvislosti uvádza: „Postmodernisti sú presvedčení, že nemožno dospieť k poznaniu objektívnej pravdy, a ak aj jestvuje morálny poriadok, jeho poznanie musí zostať subjektívne lebo neexistujú žiadne kritéria verifikácie“. Úplne konzervatívnu pozíciu prezentuje Jedlička (2006), ktorí tvrdí, že krédo postmoderny spočíva v tom, že žiadny názor nie je objektívne pravdivejší alebo lepší ako iný. Ak si to niekto o svojich názoroch myslí, je na najlepšej ceste k pýche a nadradenosti, ktoré nemôžu splodiť nič iné ako netoleranciu a „svätú“ vojnu proti „bludárom“.

Postmoderna sa svetonázorovým a náboženským sporom snaží vyhnúť tým, že slovo „pravda“ vyčiarkla z lexiky. Deklarovala všetky predstavy za jazykové hry bez súvisu k objektívnej skutočnosti, dopĺňa Jedlička (2006, s. 48) a záverom dodáva: „Postmoderná filozofia nemôže byť účinným liekom na svetonázorové konflikty, pretože si ctí iba slobodu a zabúda na pravdu. Na druhej strane uctievači pravdy, ktorí zabúdajú na slobodu, takisto nie sú schopní ponúknuť vhodné riešenie. Iba myslenie, ktoré si rovnako ctí pravdu a slobodu, môže byť základom idey slobodnej a otvorenej spoločnosti“.

Človek ako individuálna a racionálna bytosť podľa postmodernistov dokáže sám zo seba indikovať, čo je dobré, čo je zlé, čo je správne a čo nesprávne. Všetko, čo pripomína normy nadiktované autoritami a elitami sa v postmodernej etike stráca. Človek si má slobodne vybrať svoj kódex správania sa, je mu preto ponechaný priestor pre jeho vlastnú subjektivitu, ktorá je nezávisle konštituovaná od objektívnych poriadkov. Takýto pohľad postmodernistov môže a aj vzbudzuje vlnu kritiky, ktorá namieta, že uvedeným postojom jedinec, ohrozuje základy života v spoločnosti. Kritici oponujú, že práve odmietaním etických kódexov si ľudia nepomáhajú v rozvoji slobody. Jurina (2006, s. 156) akcentuje, že „ak človek odvrhne morálne a etické princípy, môže začať blúdiť až sa ocitne v skutočnom chaose“. Odpoveď postmodernistov pred týmto Jurinovým va-

rovaním je jasná – postmoderna je o chaose, no my sa pred týmto chaosom už neskrývame v kúte. Dosť bolo strachovania sa o to, čo bude zajtra, o mesiac či o rok. Veď to nik nevie a preto tvorba plánov a už spomínaných nerealizovateľných projektov je prekonaná a zavŕšená.

„Vieme, že morálka nemá ani dôvod ani príčinu, že nutnosť byť mravným rovnako ako zmysel toho, čo je morálne, sa nedá logicky zdôvodniť ani názorne demonštrovať“ (Bauman, 2006, s. 126). Táto Baumanova námietka je výstižná a jeho myšlienky v nás evokujú Wittgensteinovské vnímanie etických súdov a pochopenie resp. nepochopenie a neschopnosť uchopiť mravnú skutočnosť. Pretože „ak by bola mravná skutočnosť niečo empiricky-fakticky-objektívne dané, nebol by jej samostatný význam vysvetliteľný“ (Bauman, 2006, s. 127). A v skutku kde sa berie naša odvaha povedať o niečom, že to je dobré alebo zlé, čo je korektné alebo nekorektné? Túto otázku riešili authority, či už reálneho alebo transcendentného bytia, teraz tu však nie sú. Pokúsme sa pochopiť hodnoty iných a snažme o hodnotovú syntézu, ak chápeme naše hodnoty ako tézu a hodnoty druhých ako antitézu.

Prioritou v postmoderne by mala byť dialektika hodnôt, pretože inak narazíme na tvrdý múr kultúrnej neznášanlivosti a xenofóbie. Časy Mojžišových kódexov ako morálne imperatívy táto doba nepotrebuje. „Morálka môže byť iba eticky nefundovaná. Musí byť i nekontrolovateľná a nepredvídateľná. Tvorí sa sama, môže preto zrušiť to, čo vytvorila, a vybudovať to v celkom inej podobe. Toto všetko prebieha v neustálom procese utvárania a rozpadania sa medziľudských vzťahov, v procese schádzania sa a rozchádzania, porozumení a nedorozumení, akceptácie a odmietania starých, alebo nových vzťahov a záväzkov“ (Bauman, 2006, s. 127). Najstálejšie je v spoločnosti to, čo z nej vyjde samo zo seba a prejde istou evolúciou. Etická norma, ktorá neprešla vývojom, s ktorou sa ľudia nestotožnili a ktorá bola prijatá len na základe vyššej inštanície sa bude proklamovať len na papieri. Nikdy neprenikne do vedomia subjektov tak, ako keby si ju vytvorili subjekty sami. A ak tam je vpravená nasilu vytvára len averziu hoci to môže byť aj ušľachtilá etická norma. Nachádzame však aj názory (predstavitelia kresťanskej morálky), ktoré sú v priamej kontradikcii s postmodernou etikou a neustále zdôrazňujúce potrebu vyššej nadľudskej entity ako garanta morálky a etických hodnôt aj v postmoderne. Jurina v tejto súvislosti zdôrazňuje, že bez vyššej inštanície (Boh) tu ostáva len ľudská vôľa, inštinkty a pudy, ktoré ho dovedú k deštrukcii. Pomáha si ešte, podľa nášho názoru, dosť odvážnym citátom Sarela: „Postmoderna, stavajúc človeka pred tvár totálnej beznádeje, je väčším ohrozením pre osobu ako kult rozumu v modernizme“ (Jurina, 2007, s. 157). Veľmi zaujímavé rozlíšenie otázky, ktorou sa filozofia zaoberajú dosť dlho s nejednoznačnými odpove-

d'ami. Ale aby sme načrtli východisko, ktoré nahráva postmodernému stanovisku, ako vhodné sa javí zacitovať Hausera, ktorý píše: „Naše morálne hodnotenia riadi univerzálna morálna gramatika; to je schopnosť mysle, ktorá sa vyvíjala milióny rokov a vytvorila súbory princípov budujúcich súbory možných morálnych systémov. Pri morálke je to ako pri jazyku – morálna gramatika je podkladom radaru nášho povedomia“ (Dawkins, 2006, s. 220). Zdá sa, že evolúcia dáva za pravdu postmodernému konceptu v oblasti morálky.

V globálnej otvorenej a hlavne postmodernej spoločnosti je a musí byť priestor na falzifikáciu všetkého čo ju obhajuje, ale aj toho, čo ju podkopáva, lebo len tak sa posúva ďalej. Z toho, čo sme uviedli o postmoderne ako o tom, čo nahrádza modernu rezultuje, že sa dovoľávame niečoho, o čom sa dnes tvrdí, že to nie je možné: predložiť ucelený obraz histórie a určiť naše miesto v nej.

Literatúra:

AGAFONOVÁ, M. a kol.: Výchova k občianstvu a tolerancii v zjednocujúcej sa Európe. In: LAČNÝ, M. – DUDINSKÝ, V. (eds.): Medzi modernou a postmodernou IV.: Súťaživosť ako kultúrotrvorný

fenomén – limity efektivity. Prešov: PU Prešov 2008.

ANZENBACHER, A.: Úvod do etiky. Praha: Academia 1994.

BAUMAN, Z.: Modernosť a holokaust. Bratislava: Kalligram spol. s r. o. 2002.

BAUMAN, Z. 2006. Úvahy o post moderní době. Praha: Sociologické nakladatelství 2006.

DAWKINS, R.: The God Delusion. London: Bantam press 2006.

FOGAŠ, A.: Dialóg kultúr a civilizácií na príklade európsko-islamských vzťahov a edukačný proces. In: MAŇKA, V. – GBÚROVÁ, M. (eds.): Európska únia a Slovensko na ceste k vedomostnej spoločnosti. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung 2006.

GIDDENS, A.: Důsledky modernity. Praha: Sociologické nakladatelství SLON 2003.

JEDLIČKA, P.: O pravde, tolerancii a postmodernom myslení. In: Pravé spektrum. 2006.

JURINA, J.: Stručný přehľad dejín filozofie: Postmodernizmus. Ružomberok, 2007.

KRÓL, M.: Liberalizmus strachu a liberalizmus odvahy. Bratislava: Kalligram 1999.

ROBINSON, D. – GARRATT, CH.: Etika. Praha: Portál 2004.

SOCIÁLNA DEMOKRACIA – IDEOLOGICKÁ PODSTATA STRANY SMER-SD?

MICHAL CIRNER

Inštitút politológie
Katedra teórie politiky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: michal.cirner@unipo.sk

Abstract:

Political party Smer founded by Robert Fico in 1999, did not declare explicitly left-wing, but in ideas gave notice to be „third way“ of theorist Anthony Giddens and politicians like Tony Blair and Gerhard Schröder. R. Fico, a former member of the Communist Party and its successor the SDL, the concept of a third way gradually leaves after the elections in 2002 and integration of left wing political parties as SDL, SDA or SDSS under the auspices of SMER-u, has been directly connected to social democracy, confirmed by membership in PES – Party of European Socialists. Ideological neutrality in the beginning and mass electorate support replicating or exceeding the HZDS in the 90s of the 20th century in Slovakia, precedes doubts in dominance of the social democratic orientation of that political entity.

Keywords:

Social democracy, Ideology, Policy

Ľavicová politika po roku 1989 neslávila na Slovensku značnejšie politické triumfy ako jej priniesla strana SMER-SD (v rokoch 2006, 2010 a 2012 víťaz parlamentných volieb v SR), ktorá po koalícnej vláde z rokov 2006 – 2010, kde mala dominantný vplyv na vládnutie popri menších koalíčných partneroch (SNS, ĽS-HZDS), docielila po voľbách do NR SR v roku 2012 pri poročnom volebnom systéme výsledát 83 mandátov zo 150 a utvorila jednofarebnú vládu. Snád' len získanie ústavnej väčšiny, ako sa to podarilo v Maďarsku pravicovému FIDESZ-u v roku 2010, je väčšou a pri súčasných preferenciách verejnej mienky vonkoncom nie neprekonateľnou metou do budúcnosti.

Otázkou zostáva, či tieto úspechy možno sčasti pripisovať sociálnodemokratickému charakteru tohto politického zoskupenia alebo iné faktory zohrávajú kľúčovú úlohu pri momentálnej dominancii ľavice na slovenskej politickej scéne. Keď Robert Fico v roku 1999, po odchode z SDL (ex-KSS) zakladá stranu SMER, má nejasný politický profil „odmietajúci delenie na pravicu a ľavicu a využívajúcu protestný, antistranícky a antielitársky apel“ (Strmiska, 2005, s. 473). Fico novú stranu „zo začiatku vôbec neprofiloval ako ľavicovú – naopak, striktne sa ohradzoval voči tomu, že ju niektorí pozorovatelia zaraďovali ku kategórii ľavicových subjektov“ (Mesežnikov in Bútora, 2010, s. 66).

Mohli to byť mocenské aspirácie, pre ktoré otázky hodnotového a ideologického vývoja strany boli sprvu odsunuté do úzadia. Každopádne prezentovanie Smeru ako strany „pragmatických riešení“ a zdôrazňovanie jej „neideologického“ naturelu, oslovovalo obzvlášť voličov ľavicového zamerania. Niektoré tézy hlavného sloganu, prvého ustanovujúceho snemu SMERu, ako Poriadok; Stabilita, sú symptomatické väčšmi pre konzervatívnu politiku. „Práve na poriadok kládli predstavitelia Smeru často veľký dôraz a v súvislosti s tým sa taktiež často vyjadrovali k niektorým citlivejším spoločenským témam, napr. k rómskej problematike“ (Bureš, Charvát, Just, 2010, s. 138 – 139).

Kým pôvodný programový dokument vystihuje SMER ako stranu bez ideologického zamerania, nasledujúci kongres strany prináša novoutvorený projekt pod názvom „Tretia cesta“, „ktorý propagoval novú víziu – novú alternatívu proti znižovaniu sociálnych benefitov za Dzurindovej vlády, sľubovaním zlepšenia sociálneho postavenia a taktiež kritizovaním nedodržaných identických sľubov zo strany Vladimíra Mečiar-

ra a HZDS“ (Bureš, Charvát, Just, 2010, s. 134). Obdobne oficiálne pomenovanie strany znie: SMER – tretia cesta.

Dištancovanie sa od politickej strany HZDS a kurz na protestných či premenlivých voličov nezabezpečuje navzdory mobilizácii strane uspokojivú podporu. Politická prehra a prechod do opozície po voľbách 2002 spúšťajú ďalšiu transformáciu politického subjektu k jasnému ideologickému vymedzeniu a etablovaní nového programu. Pod ďalší vývoj tejto formácie sa v duchu Mesežnikova parafrázujú dve skutočnosti: deficit inej silnej ľavicovej strany a spontánna náklonnosť tradičných ľavicových voličov k subjektu, na čele ktorého je niekdajší podpredseda SDL. Domnievame sa, že príležitosť obsadiť ľavicový priestor nebola primárnym, ale určite strategickým rozhodnutím. Inklinácia k ľavici by podľa nás, tak či tak v strane SMER prevládala, vychádza totižto z mentálnej výbavy a charakteru jej predsedu Roberta Fica.

V stave mimoparlamentnej existencie a hlbokých interných ťažkostí sa SDL, SDSS, SDA a SOP decídujú pre fúziu so SMERom, ktorý figuruje ako monopolná relevantná politická sila slovenskej umiernennej ľavice. Zlučovanie je ukončené koncom roka 2004, čím „skončila snaha ako o etablovanie „nástupníckej komunistickej strany“, tak i „historickej“ sociálnej demokracie“ (Hloušek, Kopeček, 2010, s. 47). SMER si po fúzii pozmeňuje názov na: SMER – sociálna demokracia. SMER sa skrátka prikláňa ku sociálnodemokratickej identite a začína vehementne prízvukovať obvyklú predstavu silného sociálneho štátu, taktiež sa ocitá v roli zásadného kritika pravicovej vlády (Dzurinda II.) z ľavicových pozícií. Súčasne si udržiava niektoré elementy z pôvodného profilu, vrátane nadštandardne silnej pozície lídra v strane, ktorý neustále nutká prirovnávať SMER-SD k ĽS-HZDS. Popri tom si drží nacionálne usmernený najmä antimad'arský apel.

Napriek tomu sa v roku 2005 stáva zložkou PES – Strany európskych socialistov a získava i členstvo v Socialistickej internacionále. Po voľbách 2006 SMER-SD kreuje kabinet aj s SNS. Na podklade neprijateľnosti spojenectva s krajinou pravicou je na jeseň roku 2006 pozastavené členstvo strany v PES. Obnovené je počiatočkom roka 2008 „hlavne pod tlakom faktu, že iného potenciálneho partnera PES na Slovensku nemala“ (Hloušek, Kopeček, s. 48). Všeobecná nevôľa pribrať SMER do koalície sa prejavuje už po voľbách roku 2002. SMER v podstate ani po parlamentných voľbách roku 2006 nemá na výber štandardných partnerov do koalície, pretože pravicové strany, s miernym zaváhaním KDH, do vlády so SMERom ísť nechcú.

I po ďalších voľbách v roku 2010 radšej vytvára pravica fragilnú a rozložitú koalíciu, ako keby daktó mal vládnuť s víťaznou stranou v stabilnejšej koalícii. A nejde tu iba o pravo – ľavú polarizáciu a ideologizovanie. SMER nemá enormný koalíčný potenciál, a keď

zhltol voličský elektorát jediným spojencom (SNS, ĽS-HZDS), obáva sa pred voľbami 2012, že nebude mať s kým skomponovať koalíciu. Tento prekérny stav rozuzlia voliči, keď dávajú SMERu mandát, aby dokázal vládnuť osamote. Uľavuje sa i pravici, ktorá ani raz nie je nútená vládnuť spoločne s touto stranou.

Domnievame sa, že ak ide o bežnú sociálnodemokratickú stranu, nemala by disponovať problémom s koalíčným partnerom z pravicového spektra, napokon pravica vládla spolu s SDL či SDSS v dvoch vládoch (1994, 1998 – 2002). Druhou stranou mince ostáva štandardizácia pravicovej časti politického spektra, napriek tomu ostáva nezvyklé, že tak ako HZDS dvakrát v histórii vyhráva voľby a nezostavuje vládu (1998, 2002), SMER už má jednu identickú skúsenosť z roku 2010 a pravica by mu rada dopriala aj tú druhú, keďže nepovažuje stranu Róberta Fica za konvenčnú.

Dokedy vychádzame z formálnych partajných proklamácií, profiluje sa SMER ako stredofavá sociálnodemokratická strana. V súhre s tým prikladá dôraz nadovšetko na sociálnu politiku a sociálne otázky, a takto sa vymedzuje oproti politickým subjektom liberálnej alebo konzervatívnej povahy. V zhode so sociálnodemokratickou orientáciou sú identicky programové intencie vychádzajúce z hodnôt spravodlivosti, solidarity, rovnosti príležitostí (podľa sloganov: Smerom k ľudom; Ľudia si zaslúžia istoty). Ďalej sa SMER hlási ku konceptu moderného sociálneho štátu (neraz spomína tzv. švédsky model) založeného na sociálne a ekologicky orientovanej trhovej ekonomike (ako je to garantované v Ústave SR v článku 55).

Tieto zásady sa premietajú do programu Ficovho prvého kabinetu v rokoch 2006 až 2010, ktorý „v značnej miere vychádza z ľavicových princípov dôrazu na sociálne otázky a solidaritu spojenú so zvýšenou rolou štátu v ekonomickej politike. Potvrdzuje to i rad konkrétnych postojov, stratégií a opatrení, ktoré sú pre Ficovu vládu charakteristické – zvýšený tlak na energetické monopoly za účelom zníženia rastu cien v tomto odvetví, princíp progresivity v oblasti daňovej politiky, otvorenie druhého dôchodkového piliera, zvýšenie významu tripartity, vyplácanie tzv. vianočných príspevkov“ (Bureš, Charvát, Just, 2010, s. 137 – 138).

V analogickom duchu začína vládnuť i jednofarebná druhá Ficova vláda v roku 2012. Z plánovaných tendencií je zreteľne ľavicový zámer vytvorenia jedinej štátnej zdravotnej poisťovne, ale aj reforma štátnej správy ESO zameraná na efektívnosť a znižovanie výdavkov na verejnú správu, môže predstavovať istú snahu o centralizáciu, teda posilnenie štátu. Subvencia veľkých investičných projektov, budovanie diaľnic, sú fundamentálne ľavicovou ekonomickou replikou na hospodársku krízu od čias Keynesa. Zvyšovanie daní a generálne progresívne zvyšovanie daní pre vysoko-príjmové skupiny obyvateľov a súkromné spoločnosti s vysokým profitom. Zrušenie tzv. rovnej dane.

Za zmienku stojí aj vytvorenie tzv. Rady solidarity a rozvoja (určitá náhrada koalície rady), ktorá je „platformou pre diskusiu, hľadanie riešení a dohody medzi zástupcami vlády SR a predstaviteľmi sociálnych partnerov, cirkví a odborných inštitúcií pri príprave dôležitých rozhodnutí, ktoré sa týkajú rozvoja celej spoločnosti“ (Rada solidarity a rozvoja SR, 2012). Okrem zamestnávateľských zväzov a odborárov tam patrí napr. ZMOS, živnostníci, Jednota dôchodcov Slovenska, Slovenská rektorská konferencia, SAV, zástupcovia najväčších cirkví, mimovládne a neziskové organizácie. Silný štát, ktorý pokrýva každú zložku society je socialistickým sklonom a s miernou nadsádzkou túto radu môžeme považovať za malý „Národný front“ známy z rokov 1945 – 1990, po februári 1948 jeden z inštrumentov totalitného politického systému, ako akási komunistická obdoba koalície politických strán v klasických demokratických štátoch.

Napriek týmto zrealizovaným a predpokladaným opatreniam teoretici váhajú s príliš jasným nálepkovaním tejto strany. Podľa Hendersonovej SMER vyznieva do určitej dimenzie ako „staromódna strana, čo sa týka postkomunistického vývoja, pretože ľavicová ekonomická agenda sa v tejto strane nachádza v blízkosti populistických a nacionalistických prvkov“ (Hendersonová in Muránsky, 2005, s. 12). Považuje SMER za ľavicový, sekulárny a národne orientovaný. Tim Haughton sa pýta: „Kam smeruje strana SMER?“ V súlade s ním je jadrom transformácie strany sám Fico. Je zakladateľom, lídrom aj zdrojom podpory. „Fico je naďalej centrálnou zložkou strany... posun strany k sociálno-demokratickému stanovisku je v súlade s východiskovou pozíciou jej lídra... otázka, ktorú si musíme položiť, a nad ktorej odpoveďou môžeme len špekulovať, je: kam by smeroval Smer, ak by Fico zajtra opustil politiku?“ (Haughton in Muránsky, 2005, s. 54).

Haughton vyjadruje presvedčenie, že pretrvávajúca dominancia Roberta Fica naznačuje, že korene sociálnej demokracie sú len tak hlboké, ako Ficove osobné presvedčenie o nich. Ďalším problémom je tzv. národný pilier. SMER dlhodobo silno podčiarkuje národné hodnoty a programovú agendu tzv. národných záujmov, pričom sa táto agenda evidentne posilňuje. Práve zásluhou národnej agendy je SMER pomerne špecifickou politickou formáciou v rámci sociálnodemokratickej stránickej rodiny. „Tzv. národný pilier je po sociálnodemokratickej orientácii možno druhou najviac charakteristickou zložkou ideovo programového profilu SMERu...“ (Bureš, Charvát, Just, 2010, s. 138).

Okrem toho pozdĺž deklarovanej a určite cieľavedome budovanej sociálnodemokratickej identity sa snaží SMER profilovať navyše v iných otázkach (spomínané národné záujmy, reflexia kresťanských hodnôt...). Tieto fakty exponujú modelovať portrét SMERu ako všeludovej, nie nadmieru vyprofilovanej a v mnohých záležitostiach pragmaticky postupujúcej strany,

ktorá ma značnú kapacitu oslovovať voličov prierezo-vo naprieč spoločenskými a ideologickými segmentmi. Domnievame sa, že taktika Catch-all je plne v súlade s budovaním všeludovej politickej formácie a SMER sme sme označiť ako tzv. Catch-all party.

Interesantným je aj porovnanie s HSL'S a HZDS. „Prípady medzivojnovej HSL'S, HZDS v 90. rokoch a súčasného SMERu potvrdzujú tézu, že na Slovensku spravidla dosahovali politické úspechy tie strany, ktoré sa z troch... pilierov (národný, kresťanský, sociálny) opierali aspoň o dva a pritom neboli v ostrom konflikte s tretím“ (Bureš, Charvát, Just, 2010, s. 149). Preto SMER nevystupuje ako klasický ľavicový politický činiteľ. Nesnaží sa o prezentáciu príznačných ľavicových tém a prístupov, čo naznačuje nezasahovanie do tých spoločenských a politických tém, ktoré by mohli poškodiť jej terajšie ústredné miesto v partajnom systéme.

Konkrétne to po štvorročnom vládnutí strany SMER-SD zhodnocuje v denníku Pravda Radovan Krčmárik. „Je Smer-SD naozaj sociálnodemokratickou stranou? To, ako sa stavia k niektorým ľavicovým témam, svedčí skôr o opaku. Odluka cirkví od štátu, rodová rovnosť, kvalitné životné prostredie či práva homosexuálov. Otázky, ktoré v zahraničí presadzujú práve sociálni demokrati. Smer ich za svoje prvé štyri roky vo vláde ignoroval“ (Krčmárik in Pravda, 2010). Napríklad výbor pre rodovú rovnosť vzniká až za vlády Ivety Radičovej. SMER nepodporuje ani propozíciu o registrovaných partnerstvách, predloženú liberálmi v jeseni 2012 do NR SR, pričom disponuje väčšinou, kedy podobnú agendu tohto typu dokáže ratifikovať bez hľadania kompromisu. Predstavitelia SMERu i samotný predseda pri podobných kontroverzných témach používajú formulu: Slovensko má momentálne iné problémy.

S cirkvami strana udržiava status quo a v otázkach dekriminalizácie marihuany obhajuje konzervatívne stanoviská príbuzné KDĽH alebo časti poslaneckého klubu OĽANO. Na druhej strane sa realitou stáva výbor pri vláde pre komunitu lesbičiek, gejov, bisexuálnych, transrodových a intersexuálnych ľudí. Hloušek a Kopeček hovoria, že „formálna programová kompatibilita so Stranou európskych socialistov sama o sebe nestačí, pokiaľ je správanie strany v niektorých významných hodnotových aspektoch – ako je práve nacionalizmus SMERu – v príkrom rozpore s ňou. Preto sa nám javí výstižnejšie označiť súčasný SMER za nacionalistickú ľavicovú stranu prechádzajúcu „sociálnodemokratizáciou“ (Hloušek, Kopeček, 2010, s. 53 – 54).

Tvrdziu interpretáciu predkladá Mesežnikov, keď hovorí, že „SMER je dnes nepochybne stranou ľavicovou, nie je to však strana sociálnodemokratická. Je to strana národnej odrody socializmu, ktorá používa populizmus ako hlavný nástroj pri dosahovaní stanovených politických cieľov“ (Mesežnikov in Bútor, 2010, s. 68). Polemika pri týchto výkladoch je prípustná.

Rôzne náhľady na to, čo je sociálna demokracia i nutnosť vravieť o špecifickosti a inej evolúcii sociálnej demokracie v prostredí východnej Európy a pod.

Výlučne samotná strana môže tieto názory pochovať, ak bude imitovať partnerské strany zo západu. Príležitosť suverénne vládnuť prináša lákadlá, ktoré môžu túto stranu diskreditovať v očiach verejnosti i zahraničia. Je to neobyčajná zodpovednosť, ale zároveň možnosť realizovať politiku tak, ako ju vskutku jej reprezentanti apercipujú z hodnotového hľadiska bez nutnosti kompromisov s iným svetonáhladom. Postavuje sa dŕvať a obraz o myšlienkovom zakotvení strany by sa mal odkrývať v rokoch 2012 až 2016 čoraz jasnejšie.

Literatúra:

- BUREŠ, J. – CHARVÁT, J. – JUST, P. (eds.): *Levice v České republice a na Slovensku 1989 – 2009*. Plzeň: Aleš Čeněk 2010.
- HAUGHTON, T. in MURÁNSKY, M. (ed.): *Vývoj a perspektívy sociálnej demokracie na Slovensku – pohľad zvnútra a zvonku*. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung 2005, s. 54
- HENDERSON, K. in MURÁNSKY, M. (ed.): *Vývoj a perspektívy sociálnej demokracie na Slovensku – pohľad zvnútra a zvonku*. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung 2005, s. 12
- HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L.: *Politické strany*. Praha: Grada 2010.
- KRČMÁRIK, R.: *Smer nemá odvahu presadzovať ľavicové témy*. In: *Pravda*. 24. 4. 2010.
- MESEŽNIKOV, G. in BÚTORA, M. (eds.): *Kde sme? Mentálne mapy Slovenska*. Bratislava: Kalligram 2010.
- Oficiálna stránka VLÁDY SR: Rada solidarity a rozvoja SR. Dostupné na internete: <http://www.vlada.gov.sk/rada-solidarity-a-rozvoja-sr/> [30/10/2012].
- STRMISKA, M. (eds.): *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál 2005.

JAN KELLER: NOVÁ SOCIÁLNÍ RIZIKA A PROČ SE JIM NEVYHNEME

PETER GARBARČÍK

Inštitút politológie
Katedra teórie politiky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: peter.garbarcik@unipo.sk

Nové sociálne riziká. Slová, ktoré vypovedajú o súčasnom fungovaní sveta viac, ako by sme si dokázali predstaviť, viac, ako by sme dokázali na prvý pohľad priznať. Tak, ako jednoduchý a výstižný je samotný názov knihy popredného českého sociológa, o to zložitejšie spoločenské procesy súčasnej doby v sebe skrýva a zachytáva.

Už prvé strany publikácie sa ocitajú pod ťarchou kritických poznámok autora, ktorými vyvoláva polemiku s väčšinou odbornej literatúry, venujúcej sa problematike nových sociálnych rizík. Aj napriek skutočnosti, že samotných analýz a štúdií je už možno viac, ako samotných skúmaných problémov, Jan Keller, autorom zaoberajúcim sa predmetnou sociálnou oblasťou, vyčíta slabú odbornú precíznosť, prejavujúcu sa v absencii akejkolvek pozornosti, ktorá by sa mala zameriavať na príčiny vzniku nových sociálnych rizík. Zastáva názor, že doterajšia odborná literatúra, zaoberajúca sa len ich identifikáciou, výpočtom a charakteristikou sa vôbec nevenuje otázkam ich vzájomných väzieb, spoločných znakov a predovšetkým vysvetleniu príčin ich vzniku pri prechode od priemyselnej spoločnosti k spoločnosti postindustriálnej a konkretizovaniu mechanizmov, ktoré boli týmto prechodom uvedené do pohybu. Pretože vo všeobecnosti mala deindustrializácia, resp. spoločnosť služieb priniesť kvalitatívne nové spoločenské usporiadanie a jeho lepšie fungovanie. Naproti tomu boli staré sociálne riziká prinajlepšom len vystriedané rizikami novými. Vyššie uvedené výčitky a nedostatky dokumentuje na vybraných výsledkoch prác sociológov Petra Taylora-Gobyho, Giuliana Bonoliho a ich klasifikácii. A práve

to, čo považuje za nedostatočné a sociológiu ochudobňujúce v tejto konkrétnej problematike, tzn. identifikovanie príčin a dôvodov vzniku nových sociálnych rizík, považuje autor za svoje odborné, ale aj osobné poslanie. Tí čitatelia, ktorí sú s tvorbou profesora Ostravskej univerzity už oboznámení, nebudú prekvapení autorovou názorovou orientáciou, ktorá tvorí základ jeho odborných úvah. Jan Keller, ako súkromná osoba a tak tiež akademik sa už roky otvorene a verejne identifikuje s ľavicovými názorovými a myšlienkovými prúdmi. Uvedená informácia by mohla nezainteresovaného čitateľa od najnovšej knihy autora odradiť. Považoval by za zbytočné venovať čas knihe, v ktorej pravdepodobne absentuje akákoľvek nevyhnutná odbornosť sprevádzaná aspoň čiastočným analytickým profesionalizmom, nadhľadom a objektivitou, nepoznačeným primitívnym ideologizmom postaveným na subjektívnych stanoviskách ústiacich vo všemožné, len nie kompetentné závery. Intelektuálna veľkosť a rešpekt v odborných kruhoch, ktorý počas svojho akademického a profesného života Jan Keller nadobudol, je tou najlepšou pomôckou, ktorou sa dajú negovať pochybnosti o relevantnosti a kvalite autorovej doterajšej práce na akademickom poli.

Snažiac sa o zjednodušenú charakteristiku a ilustráciu toho, čo sa v obsahu monografie odohráva, môžeme tvrdiť, že v rozmedzí siedmich kapitol autor kritizuje, analyzuje, poznamenáva, uvažuje, prezentuje, prognózuje a v neposlednom rade aj provokuje. Profesor Keller na stoosemdesiatich štyroch stranách venuje podrobnú pozornosť každému z troch slov tvoriacich názov knihy. Poukazuje na paradoxy, ktoré sprevádza-

jú už spomínanú zmenu spoločenských a ekonomických pomerov. Nové sociálne riziká v dnešnom svetle považuje za ešte vážnejšie, ako v období tzv. priemyselnej spoločnosti a ako uvádza samotný autor: „Najprekvapujúcejšie na nových sociálnych rizikách je nesporné to, že sa masovo prejavujú práve na prechode k postindustriálnej spoločnosti, teda k spoločnosti, o ktorej sa dlho predpokladalo, že sa bude zaoberať úplne inými problémami, ako hromadným šírením chudoby, biedy vo vnútri štátov technicky najpokročilejších, ekonomicky a politicky najvyspelejších a majetkovo najbohatších“ (Keller, 2011, s. 36). V rámci tejto kapitoly sa jeho argumentácia opiera predovšetkým o celoživotnú odbornú prácu Daniela Cohena. Táto pasáž taktiež nadväzuje na Kellerove doterajšie práce. V tomto prípade však ide v precíznosti a sofistikovanosti svojich argumentov ešte ďalej, ako aj v tom momente, keď poukazuje na – v mnohých prípadoch – kontroverzné, nesprávne a veľakrát aj úmyselne zavádzajúce používanie termínu „riziko“. Odlišuje slovné spojenie „podnikať riziko“ a „znášať riziko“. Prvý prípad „vystihuje“ situáciu ľudí, ktorí už spravidla niečo majú, sú však ochotní riskovať kvôli tomu, aby mali ešte viac. V druhom prípade riziko nesúvisí s riskovaním, ale s hrozbou. Človek v tomto prípade riziko neprijíma, ale je mu vystavený“ (Keller, 2011, s. 155). Zatiaľ čo v prvom prípade ten, kto už niečo má, je ochotný riskovať v snahe mať ešte viac, v tomto druhom prípade ide naopak o to, že človek, ktorý trpí nedostatkom, sa nemôže dobre brániť tomu, aby nemal ešte menej“ (Keller, 2011, s. 156).

Najkontroverznejšou pasážou monografie je tá, v ktorej autor prezentuje svoje presvedčenie, týkajúce sa fungovania súkromného sektora v súčasnej podobe, ktorý údajne stále viac nadobúda mafiánske prvky prejavujúce sa v privatizovaní verejného sektora tým súkromným, a teda oslabovaním suverenity štátu ako takého. Túto tzv. mafianizáciu ekonomiky považuje za jeden zo sprievodných javov súčasnej podoby globálneho kapitalizmu. Prvýkrát sa otvoreným spôsobom zaoberá princípmi a fungovaním mafiánskych praktík v Taliansku, ich vznikom, charakteristikou a upozornením na paralelu a vzájomné znaky so správaním sa súčasného kapitálu v rukách nadnárodných korporácií. Viac ako inokedy čerpal od popredných talianskych sociológov, D. Gambettu, S. Lupa či R. Sciarroneho, ktorí sa už dlhé roky zaoberajú práve touto konkrétnou problematikou.

Prívržencom ľavicového spektra zvyknú ich pravíkoví oponenti zdôrazňovať jeden veľký nedostatok, ktorý sprevádza skoro všetky vzájomné odborné diskusie. Tým je, okrem kritizovania (pre ľavicu tak obľúbeného, avšak prirodzeného) súčasných ekonomických a spoločenských pomerov, absencia akýchkoľvek riešení. Jan Keller vo svojej práci neaspiruje na jej predloženie v jednoznačnej podobe. Jeho detailná kritika

a brilantná analýza sa však sama o sebe stáva návodom, ako a kde nachádzať odpovede na parciálne otázky tak komplexných a zložitých problémov. Turbulentnosť globálneho vývoja a nepredvídateľnosť vzniku negatívnych javov najrôznejšej povahy, ktoré z neho pramenia, v súčasnosti neposkytujú veľa možností na precizovanie jednoznačných riešení a prognózy pohybujúce sa v hraniciach prijateľnej miery omylu. Český autor sa taktiež nepúšťa do tých najodvážnejších záverov a odpovedí, s istotou však vie, že novým sociálnym rizikám a dôsledkom z nich plynúcich sa nevyhneme, pokiaľ nedôjde k veľkému obratu.

Na základe oboznámenia sa s doterajšou tvorbou Jana Kellera, môžeme s odľahčením korektne konštatovať, že každý nepriaznivý sociálny, ekonomický, kultúrny fenomén či jav podrobený nekompromisnej kritike českého autora je presne identifikovaný a odhalené sú všetky jeho štrukturálne väzby tak na vertikálnej, ako aj na horizontálnej úrovni. Prednosťou danej publikácie je predovšetkým trefné a na vysokej úrovni argumentačne podkuté poukazovanie na paradoxy súčasného sociálneho a ekonomického vývoja. Práve súčasná spoločnosť služieb mala byť podľa najnovších ekonomických teórií a ich autorov tou najspravodlivejšou a najprogresívnejšou. A práve to, čo sa javí byť na prvý pohľad samozrejmé, jasné, nekompromisné vo svojej logike a prirodzenosti, či navonok racionálne nepriestrelné, práve túto hustú argumentačnú spleť neoliberálnych ekonomických teórií, na základe ktorých sa v prevažnej miere riadi súčasný svet, český profesor vyvracia spôsobom, ktorým vážne búra mnohé v súčasnosti proklamované „pravdy“ o údajne pozitívnom napredovaní sveta. Predmetnej publikácii nie je možné vytknúť väčšie nedostatky, práve naopak, autor je obozretný vo svojej argumentácii. Starostlivo skúma a vyberá informácie vo svoj prospech z iných odborných sfér tak, aby si následne dokázal obhájiť, resp. zdôvodniť svoje záverečné stanoviská. Inšpirácia doterajšími odbornými prácami U. Becka, R. Castela, E. Andersena, A. Tourainea či P. Bourdieaua tvorí neodmysliteľnú súčasť autorovej argumentačnej línie a jeho stanovísk, a to nielen v tejto monografii.

Jan Keller od začiatku až do konca, krok za krokom, ľahkou, čitateľnou a v niektorých prípadoch až investigatívnou formou odhaľuje pomyselný ružový závoj globálneho ekonomického a sociálneho vývoja, za ktorým sa podľa neho odohráva dráma spoločenského vývoja, ktorej koniec je prinajlepšom neznámy.

Literatúra:

KELLER, J.: Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme. Praha: SLON 2011.

INTERDISCIPLINÁRNY DISKURZ O KRÍZE NIELEN V POLITIKE

VLADISLAV DUDINSKÝ – MARTIN LAČNÝ

Inštitút politológie
Katedra občianskej náuky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: vladislav.dudinsky@unipo.sk
martin.lacny@unipo.sk

Kríza je výraz, ktorý sme si so začiatkom nového milénia ešte prednedávnom akosi nezvykli spájať. Prejav krízy sa však v širšom kontexte súčasného diania prakticky už dlhodobo objavujú vo sfére politiky, ekonomiky, bezpečnosti, životného prostredia a iných, pričom ich intenzita a rozsah naznačujú dynamiku zmien globálneho charakteru, ktoré si niekedy dokážeme uvedomiť až ex post, pri reflexii meniacich sa podmienok nášho bezprostredného okolia.

Zdá sa, že schopnosť efektívne sa vysporiadať s dôsledkami krízy sa v súčasnosti stáva najdôležitejšou funkciou vládnutia, nakoľko v čase krízy spoločnosť ako celok i jednotliví občania spravidla očakávajú, že ich politické elity dokážu minimalizovať, respektíve neutralizovať dopad krízy. Pre oponentov aktuálnych vládnych garnitúr sa kríza zároveň stáva príležitosťou pre formuláciu kritiky ich politiky a spôsobu vládnutia. V takejto situácii sa od politických lídrov očakáva, že dokážu navrátiť spoločnosti atmosféru „normálneho stavu“ a že sa dokážu poučiť zo skúseností, ktoré z priebehu a dôsledkov krízy vyplynuli. Nemenej dôležitou z pohľadu spoločenskovednej reflexie, ale i z pohľadu politickej a mediálnej praxe sa stáva schopnosť analytickým pohľadom postihnúť prebiehajúce spoločenské procesy, pomenovať ich a následne kvalifikovaným spôsobom komunikovať.

V kontexte takto vymedzeného tematického rámca sa na pôde Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove v dňoch 15. – 16. februára 2012 konala medzinárodná vedecká konferencia pod názvom „Kríza v politike – politika v kríze?“, organizovaná Inštitútom

politológie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v rámci 11. ročníka Prešovských politologických dní. Analýze príčin a dôsledkov paralelných krízových javov v oblasti politiky, ekonomiky, životného prostredia a spoločnosti, sa účastníci tohto medzinárodného vedeckého podujatia venovali v dvoch tematických blokoch. Prvý z nich bol zameraný na reflexiu fenoménu krízy z pohľadu politickej filozofie a politológie, v druhom tematickom bloku interdisciplinárneho charakteru bola kríza reflektovaná z pohľadu ekonómie, sociológie, kulturológie, environmentalistiky a masmediálnych štúdií.

Vyššie šesťdesiat účastníkov konferencie na tomto podujatí reprezentovalo dvanásť fakúlt deviatich slovenských univerzít, tri české univerzity, deväť univerzít z Poľska, Ukrajiny, Ruskej federácie, Bosny a Hercegoviny, Macedónska a okrem akademickej sféry i Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky, čo umožnilo zaujímavú komparáciu pohľadov na priebeh a dôsledky krízy hospodárskej, dlhovej, politickej, atď. vo viacerých krajinách Strednej a východnej Európy. Paletu poznatkov a postrehov, týkajúcich sa rozsahu a možných dopadov krízy v historickom kontexte dlhodobých spoločenských procesov, z pozície akademických pozorovateľov diania na politickej scéne do diskurzu svojimi príspevkami vniesli osobnosti ako napríklad Jan Keller, Darina Malová, Jaroslav Vencálek, Stanisław Ciupka, Tomáš Hauer, Dominika Kasprowicz, Ivo Samson, Alexander Duleba, František Ružička, Irina Chudoska Blazaevska, Ljubinko Mitrović, Stepan G. Čuchin, Robert Kłaczynski, či Leszek Buller.

Dôležitým praktickým aspektom rokovania konferencie boli nové podnety k diskurzu o rozhodovacích procesoch, metódach tvorby a realizácie politiky i komunikácii na politickom trhu (týkajúce sa parciálnych oblastí, ako sú napríklad kríza demokracie ako ideológie a politického systému, kríza v medzinárodných vzťahoch, bezpečnostná kríza, aktuálne otázky makroekónómie a teórie hospodárskej politiky, problematika vzniku spoločenských a politických inovácií ako reakcií na krízu, kríza decentralizácie a kríza občianskej spoločnosti, problematika sociálno-politického ma-

nažmentu krajiny, špecifiká krízy v oblasti verejného zdravotníctva a verejného školstva, klimatické zmeny a environmentálna kríza), ako aj formulácie možných odporúčaní, konkrétnych spôsobov riešenia krízových javov a ich dôsledkov, ktoré priniesli viaceré vystúpenia.

Príspevky prednesené na konferencii sú publikované v recenzovanom konferenčnom zborníku, vybrané texty sa stanú súčasťou kolektívnej monografie, ktorú plánujú organizátori konferencie vydať.

EKONÓMIA PRE ŠTUDENTOV SPOLOČENSKOVEDNÝCH ŠTUDIJNÝCH ODBOROV

MARTIN LAČNÝ

Inštitút politológie
Katedra občianskej náuky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: martin.lacny@unipo.sk

Základy ekonomickej teórie sa vyučujú na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity predovšetkým v kontexte študijných programov Politológia a Výchova k občianstvu. Disciplíny Všeobecné ekonomické teórie I a II, vyučované v rámci študijného programu Politológia, uvádza hneď v prvom semestri bakalárskeho štúdia povinný predmet Dejiny ekonomického myslenia. V poslednom ročníku magisterského stupňa následne penzum poznatkov zahrnutých v predmetoch, ktoré sú venované dejinnému a systematickému prehľadu ekonomickej teórie, dopĺňa prevažne faktograficky orientovaná disciplína s názvom Medzinárodné ekonomické vzťahy.

Podobným spôsobom disciplíny Mikroekonómia a Makroekonómia v rámci študijného programu Výchova k občianstvu na bakalárskom stupni predchádza povinne voliteľný predmet Dejiny ekonomických teórií. Na magisterskom stupni potom budúci učitelia občianskej náuky, resp. občianskej výchovy absolvujú potrebné penzum faktografie a prípravy na didaktickú transformáciu jednotlivých ekonomických tém v kontexte učebných štandardov ISCED 2 a ISCED 3 v rámci povinného predmetu Svetová a slovenská ekonomika.

Úloha, pred ktorou stojí pedagóg na prednáškach a seminárnych hodinách s jednotlivými študijnými skupinami, je náročná v tom zmysle, že má sprostredkovať komplexný úvod do ekonomického myslenia neekonomomom. Nakoľko ide o spoločenskovedne, resp. humanitne orientované študijné programy, nie sú v prípade predmetných študijných programov poznatky z oblasti ekonomických vied ďalej detailizované spôsobom podobným ako pri štúdiu manažmentu,

alebo ekonomických študijných odborov. Pri zohľadnení špecifik predmetných študijných programov, či už ide o spoločenskovedný rozmer Politológie, alebo o komplexný vzdelávací záber Výchovy k občianstvu, je však efektívne zvládnutie základov ekonómie nevyhnutnosťou. Vzhľadom na tieto podmienky je preto dôležité klásť dôraz na interdisciplinárne relácie v rámci spomínaných študijných programov, ako aj to, aby bol študentom obsah disciplíny sprostredkovaný čo najprístupnejšou formou.

Pre budúcich politológov, bez ohľadu na to, či sa budú ďalej orientovať na prácu analytikov, žurnalistov, alebo svoju budúcu kariéru spoja s pôsobením v štátnej správe, samosprávnych orgánoch, či v akademickej sfére, je dobrá orientácia v ekonomickej terminológii a v základných socio-ekonomických súvislostiach sprostredkovaných ekonomickými vedami nenahraditeľná. Od budúcich učiteľov občianskej výchovy sa očakáva, že dokážu svojich žiakov na základných školách, či študentov na stredných školách praktickým spôsobom zorientovať v témach, ktoré ich uvedú do ekonomického života spoločnosti, v ktorej žijú a v kontexte ktorej sa rozhodujú o svojom budúcom povolání. Význam základov ekonomického vzdelania v oboch prípadoch podčiarkuje skutočnosť, že jediným spôsobom, ako môžeme dosiahnuť úspech v globálnej konkurencii s ostatnými, je výchova šikovných a vzdelaných ľudí, ktorí chápu, ktoré ekonomické princípy je potrebné rešpektovať, aby ekonomika nielen fungovala, ale aj prosperovala.

V naznačenom kontexte sa, reagujúc na výstupy výskumného projektu VEGA č. 1/0789/11 „Občianske

kompetencie ako súčasť kľúčových kompetencií žiaka strednej školy“, zameraného na identifikáciu problémových oblastí vo výučbe občianskej výchovy na stredných školách a na vymedzenie aktuálnych potrieb prípravy budúcich učiteľov, snaží predovšetkým, no nielen študentom Politológie a Výchovy k občianstvu pripravovaný štvordielny cyklus učebných textov s názvom *Základy ekonómie* pre spoločenskovedné študijné odbory prístupnou formou priblížiť základné tematické okruhy, ktoré sú predmetom záujmu jednotlivých oblastí ekonomickej teórie. Jeho prvé dve časti sú venované témam, tvoriacim základný rámec mikroekonómie, ďalšie dve časti prinášajú v podobe stručného exkurzu prehľad nosných tematických okruhov makroekonómie a teórie hospodárskej politiky. Prvá časť predmetného cyklu učebných textov, ktorá by mala byť študentom i odbornej verejnosti dostupná ešte na sklonku roku 2012, sa v siedmich kapitolách postupne venuje predmetu a metodológii ekonomickej teórie, základným princípom fungovania trhového mechanizmu a činiteľom determinujúcim správanie ekonomických subjektov na konkurenčných trhoch. V druhej časti bude následne značný priestor venovaný správaniu ekonomických subjektov v podmienkach nedokonalkej konkurencie, fungovaniu trhov výrobných faktorov a problematike distribúcie dôchodkov v eko-

nomike. Pri spracovaní týchto tematických okruhov sa, prihliadajúc na špecifiká spomínaných študijných programov, kladie zvláštny dôraz na prepojenie ekonómie s odborným diskurzom sociológie (predovšetkým v prípade problematiky trhu práce a distribúcie dôchodkov v ekonomike), s podnikateľskou etikou (v prípade problematiky fungovania podnikov jej doplnením o rozmer spoločenskej zodpovednosti podnikov a corporate citizenship) a sociálnou psychológiou (najmä v prípade problematiky determinantov spotrebiteľského správania).

Záber pripravovaného cyklu učebných textov dopĺňajú priebežne aktualizované handouty, majúce podobu multimediálnych prezentácií. V prípade študijného programu *Výchova k občianstvu* sú navyše vhodnou doplnkovou pomôckou, použiteľnou pri didaktickej transformácii jednotlivých tém i pracovné zošity pre základné a stredné školy (*Základy ekonómie* pre 9. ročník ZŠ, *Základy ekonómie* pre žiakov gymnázií a stredných škôl, *Úloha peňazí v zmiešanej ekonomike*, *Bankový systém a jeho fungovanie*), ktoré boli vypracované, publikované a s pozitívnou odozvou aplikované vo vzdelávacom procese na základných a stredných školách v rámci projektu vydavateľstva Petit Press, a. s. pod názvom *SME v škole*.